

Barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering

Rapport 2023 - 19

Barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering

Utarbeidet for Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet

Forord

I denne rapporten oppsummerer og presenterer vi funnene fra prosjektet *Barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering*. Oppdragsgiver for prosjektet er Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet.

Proba samfunnsanalyse ønsker å takke oppdragsgiver og alle andre som har bidratt inn i prosjektet som informanter. En spesiell takk til alle barn og unge som har svart på spørreundersøkelsen og deltatt i forskjellige intervjuer og workshops.

Henrik Skaug Sætra har vært prosjektleder for prosjektet, og prosjektmedarbeidere har vært Ola Røed Bilgrei, Lise Solvoll, Gro Malene Vestøl, Jacob Hystad, Jens Lunnan Hjort og Trude Thorbjørnsrud.

Oslo, 1. desember 2023. Proba Samfunnsanalyse

Innhold:

SAMMENDRAG OG KONKLUSJONER	1
ENGLISH SUMMARY	3
1 INNLEDNING	5
1.1 Problemstillinger	5
1.2 Metode og gjennomføring	6
1.2.1 Spørreundersøkelse	9
1.2.2 Personvern og etiske hensyn	13
1.3 Rapportens struktur	13
2 LITTERATURGJENNOMGANG	14
2.1 Nøkkelbegreper: Rasisme og diskriminering	14
2.2 Eksisterende forskning og rapporter	15
2.2.1 Erfaringer og arenaer	15
2.2.2 Reaksjoner og håndtering	17
2.2.3 Konsekvenser	19
2.2.4 Hjelp og støtte	21
2.3 Eksisterende kunnskap om tiltak i Norden	21
3 ERFARINGER, ARENAER OG AKTØRER	26
3.1 Barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering	26
3.1.1 Omfang av individuell rasisme	26
3.1.2 Erfaringer med diskriminering og strukturell og institusjonell rasisme	30
3.2 Arenaer	40
3.2.1 Rasistiske ytringer på ulike arenaer	40
3.2.2 Variasjon med hensyn til kjønn, alder og innvandrerbakgrunn	41
3.2.3 Erfaringer med rasisme på ulike arenaer	42
3.3 Aktører	45
3.3.1 Rasistiske ytringer fra ulike kategorier personer	45
3.3.2 Erfaringer med rasisme fra ulike aktører	46
3.4 Oppsummering	48
4 HÅNDTERINGSSTRATEGIER OG STØTTE I MØTET MED RASISME OG DISKRIMINERING	49
4.1 Reaksjoner på å bli utsatt for rasistiske ytringer	49
4.2 Hvordan omtaler barn og unge håndtering av rasisme og diskriminering?	51
4.2.1 Tilnæringsstrategier	51
4.2.2 Unnvikelsesstrategier	57
4.3 Øvrige konsekvenser knyttet til forskjellsbehandling og objektive resultater av rasisme og diskriminering	64
4.3.1 Spesielt om nasjonale minoriteter og urfolk	66
4.4 Oppsummering	67
5 ANBEFALINGER: TILTAK OG INNSATS MOT RASISME OG DISKRIMINERING	68
5.1 Surveyresultater	68
5.2 Kvalitative data – Muligheter og barrierer i arbeidet mot rasisme og diskriminering	70
5.2.1 Barrierer for å varsle om rasisme og diskriminering	70
5.2.2 Tiltak mot rasisme og diskriminering	72
5.3 Oppsummering	83
LITTERATUR	85

Sammendrag og konklusjoner

Resymé

På oppdrag for Barne-, ungdoms- og familiedirektoratet (Bufdir) har Proba gjennomført et prosjekt om barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering. Vi har undersøkt hvilke generelle erfaringer de har med rasisme og diskriminering, herunder hvilke arenaer det foregår på og hvilke aktører som er involvert. I tillegg har vi undersøkt hvordan barn og unge reagerer på og håndterer rasisme og diskriminering, og hvilke konsekvenser dette har for dem. Til sist har vi undersøkt hva barn og unge selv tenker om tilgjengelig hjelp og støtte i møtet med rasisme og diskriminering, og i forlengelsen av dette fremskaffet deres synspunkter på og ønsker om fremtidige tiltak og innsats på feltet.

Bakgrunn

Rasisme og diskriminering er demokratiske utfordringer som hindrer mange menneskers muligheter til å kunne delta og bruke sine ressurser i samfunnet. Bufdir har ønsket en kartlegging av barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering. Formålet med prosjektet har vært å innhente ny kunnskap om barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering, og å gi anbefalinger om tiltak for å bekjempe og forebygge disse utfordringene. Prosjektet er også en oppfølging av tiltak 6 og 7 i Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på bakgrunn av etnisitet og religion (2020-2023). Proba har hatt en bred metodisk tilnærming til prosjektet. Gjennom gruppeintervjuer, individuelle intervjuer, en spørreundersøkelse, referansegruppemøter og workshops har vi forsøkt å belyse, gjengi og beskrive barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering og ønsker om tiltak.

Problemstilling

Problemstillingene vi har ønsket å belyse er:

- Hva kjennetegner barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering?
- På hvilke arenaer skjer det og hvem er involvert?
- Opplever barn og unge at det finnes hjelp når de opplever rasisme og diskriminering? Opplever de barrierer når de forsøker å si ifra?
- Hvordan håndterer barn og unge rasisme og diskriminering?
- Hvilke konsekvenser har rasisme og diskriminering for unge, sett fra unges perspektiv?
- Hvilke tiltak og innsatser ønsker barn og unge for å forebygge og bekjempe rasisme og diskriminering?

Resultater og anbefalinger

Spørreskjemaundersøkelsen viser at en betydelig andel barn og unge i Norge har vært utsatt for rasisme og diskriminering. 45 prosent av hele utvalget hadde opplevd rasistiske ytringer det siste året, men andelen var høyere blant personer med minoritetsbakgrunn. Hele 71 prosent av respondentene med bakgrunn fra Afrika (utenom Nord-Afrika) hadde erfart slike opplevelser i løpet av siste år. Andelene var også høye for dem med bakgrunn fra Midtøsten og Asia, med henholdsvis 64 og 63 prosent. Personer med minoritetsbakgrunn opplevde også mer forskjellsbehandling basert på etnisk bakgrunn, hudfarge, livssyn og religion. Dette gjaldt spesielt de med foreldre fra Afrika og Midtøsten/Nord-Afrika. Data fra de kvalitative intervjuene viser hvordan slike erfaringer

kunne fortone seg og informantene fortalte om opplevelser med nedsettende og rasistiske ytringer knyttet til utseende, religiøse symboler og språklige utfordringer, til mer abstrakte former for negativ forhåndsdomming. Noen av deltagerne fortalte også om opplevd forskjellsbehandling i skolesammenheng, mens enkelte hadde erfart det samme i jobbsammenheng. Grunnet deres lave alder var det imidlertid få som hadde erfaring fra arbeidslivet.

Rapporten viser at barn og unge reagerte på forskjellige måter etter å ha bli utsatt for rasisme og diskriminering, og konsekvensene var sammensatte og varierte. Spørreundersøkelsen viste at de vanligste reaksjonsformene var å ignorere og late som ingenting da de ble utsatt for rasistiske ytringer, og dette ble også omtalt som en vanlig håndteringsstrategi i våre intervjuer. Barn og unge opplevde det ofte som krevende og nytteløst å si ifra til andre eller å konfrontere aktørene som utsatte dem for rasisme og diskriminering, noe som førte til at de heller ignorerte hendelsene. Dette kan forstås som en form for resignasjon, og flere fortalte om negative følelser og en opplevelse av håpløshet når de valgte å unngå utfordringene de møtte. Enkelte forsøkte imidlertid å løse problemene ved å konfrontere personene som utsatte dem for rasisme og diskriminering. Opplevd rasisme og diskriminering førte også til ulike former for *gjengjeldelse* og verbal og fysisk konfrontasjon. Det var imidlertid få som hadde klare formeninger om hva konsekvensene av rasisme og diskriminering var, ut over at det kunne utløse forskjellige typer konfrontasjoner og negative følelser.

En stor andel barn og unge i Norge oppfatter rasisme og diskriminering som et betydelig problem. De opplevde samtidig at de ikke var tilstrekkelig informert om disse emnene i skolen og de manglet kunnskap om hvordan de kunne varsle om tilfeller av rasisme og diskriminering. Minoritetsungdommene opplevde også betydelige barrierer for å varsle om slike hendelser, noe som svekket tilliten deres til myndighetenes antirasistiske og antidiskriminerende arbeid. Skolen ble imidlertid sett på som en viktig arena for fremtidige tiltak, og de etterlyste mer opplæring og etterutdanning for lærere, tydeligere rutiner for varsling, og økt fokus på dialog, medvirkning og samarbeid. Ungdommene savnet også en bredere infrastruktur for å varsle om rasisme og diskriminering, som inkluderte helse- og omsorgstjenestene, frivillige organisasjoner og digitale tjenester. Resultatene understreker behovet for å involvere minoritetsungdom i utviklingen av tiltak for å forebygge og redusere rasisme og diskriminering i fremtiden.

English summary

Summary

In this report, Proba Research explore experiences of racism and discrimination among children and young people in Norway. Based on data from a national survey, qualitative interviews, and workshops with children and youths, we have investigated experiences with racism and discrimination, the arenas in which it takes place and the actors involved. In addition, we have investigated how children and young people react to and deal with racism and discrimination, and the consequences of such experiences. Finally, we have examined what children and young people themselves think about available help and support when faced with racism and discrimination, and their views and future wishes about measures and efforts in the field. The report was commissioned by the Directorate for Children, Youth and Family Affairs (Bufdir).

Background

Racism and discrimination are democratic challenges that may hinder people from full participation in society. As such, Bufdir announced a research project concerning children and young people's experiences with racism and discrimination. The purpose of the project was to obtain new knowledge about children and young people's experiences of racism and discrimination, and to give recommendations on future measures to combat and prevent these challenges. Additionally, the project is a follow-up of measure 6 and 7 in the Government's action plan against racism and discrimination on the basis of ethnicity and religion (2020-2023). Proba has had a broad methodological approach to the project. Drawing on group interviews, individual interviews, a national survey, reference group meetings and workshops, we have explored children and young people's experiences of racism and discrimination, as well as their requests for future measures.

Aims

We wanted to highlight the following issues:

- What characterizes children and young people's experiences of racism and discrimination?
- In which arenas does it take place and who is involved?
- Do children and young people feel that there is help when they experience racism and discrimination? Do they experience barriers when they try to speak up?
- How do children and young people deal with racism and discrimination?
- What are the consequences of racism and discrimination for young people, seen from their perspective?
- What measures and efforts do children and young people call for to prevent and combat racism and discrimination?

Results and recommendations

The survey shows that a significant proportion of children and young people in Norway have been exposed to racism and discrimination. 45 per cent of the entire sample had experienced racist remarks in the past year, but the proportion was higher among people with a minority background. 71 per cent of respondents with a background from Africa (excluding North Africa) had such experiences during the past year. The proportions were also high for those with a background from the Middle East and Asia, with 64 and 63 per cent respectively. People with a minority background also experienced more discrimination based on ethnic background, skin colour, and religion. This particularly

applied to those with parents from Africa and the Middle East/North Africa. Data from the qualitative interviews show how such experiences could be expressed, and the participants described experiences with derogatory and racist remarks, related to their physical appearance, religious symbols, and linguistic challenges, to more abstract forms of negative prejudice. Some also spoke of discrimination in school, while a few mentioned the same in the work context. The latter however only concerned a few participants, as most did not have a job due to their young age.

The report shows that children and young people reacted in different ways after being exposed to racism and discrimination, and the consequences were complex and varied. The survey showed that the most common forms of reaction were to ignore and pretend nothing happened, and this was also mentioned as a common strategy in the interviews. Children and young people often found it demanding and useless to speak up to others or to confront actors who exposed them to racism and discrimination, which led them to ignore the incidents. This can be understood as a form of resignation, and several spoke of negative feelings and an experience of hopelessness when they chose to avoid the challenges they encountered. However, some tried to solve the problems by confronting the people who exposed them to racism and discrimination. Perceived racism and discrimination also led to various forms of retaliation and verbal and physical confrontation. Few, however, had clear ideas about what the consequences of racism and discrimination were, apart from the fact that it could trigger different types of confrontations and negative feelings among those who were exposed.

A large proportion of children and young people in Norway perceive racism and discrimination as significant problems. At the same time, they felt that they were not sufficiently informed about these subjects at school, and they lacked knowledge about how to report cases of racism and discrimination. The minority youth also experienced significant barriers to reporting such incidents, which weakened their trust in the authorities' anti-racist and anti-discriminatory work. However, the school was seen as an important arena for future measures, and they called for more training and continuing education for teachers, clearer routines for reporting racism and discrimination, and an increased focus on dialogue, participation, and cooperation. The young people also expressed the need for a wider infrastructure for reporting and handling racism and discrimination, which included the health and care services, civil society organizations, and digital services. Overall, the results emphasize the need to involve minority youth in the development of measures to prevent and reduce racism and discrimination in the future.

1 Innledning

Rasisme og diskriminering er alvorlige samfunnsproblemer som kan komme til uttrykk i ulike former og på ulike arenaer. Mange barn og unge kan antas å ha førstehånds erfaringer med rasisme og diskriminering, men temaet engasjerer også bredere lag av barn og unge som ønsker en mer inkluderende og rettferdig verden. De siste årene har også arbeid mot rasisme og diskriminering blitt en viktigere prioritet for norske myndigheter, noe vi blant annet ser prov på i en serie nasjonale handlingsplaner innenfor problemkomplekset.¹

Rasisme utgjør en alvorlig trussel både for enkeltmennesker som utsettes for rasistisk hets, og for samfunnet som helhet. Noen av historiens mørkeste kapitler har hatt rot i rasistiske ideologier. Også i dagens samfunn kan slike ideologier være en drivkraft som leder til voldelig ekstremisme i siste instans. Med eller uten en rasistisk dimensjon fungerer diskriminering ekskluderende, og skaper barrierer som kan hindre barn og unge i å utvikle og anvende sine ressurser, og i å delta på samfunnets ulike områder.

Buudir tildelte i 2022 Proba oppdraget med å undersøke barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering, og prosjektet ble avsluttet i desember 2023. Prosjektet er forankret i tiltak 6 og 7 i Regjeringens handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion (2020-2023).

1.1 Problemstillinger

Vi har undersøkt seks problemstillinger i dette prosjektet, og disse er delt inn i tre overordnede temaer: a) erfaringer, b) reaksjoner, håndtering og konsekvenser og c) hjelp, støtte og tiltak.

Erfaringer med rasisme og diskriminering

1. *Hva kjennetegner barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering?*
2. *Hvilke arenaer skjer det på og hvem er involvert?*

Reaksjoner, håndtering og konsekvenser

3. *Hvordan håndterer barn og unge rasisme og diskriminering?*
4. *Hvilke konsekvenser har rasisme og diskriminering for unge, sett fra unges perspektiv?*

Hjelp, støtte og tiltak

5. *Opplever barn og unge at det finnes hjelp når de opplever rasisme og diskriminering? Opplever de barrierer når de forsøker å si ifra?*
6. *Hvilke tiltak og innsatser ønsker barn og unge for å forebygge og bekjempe rasisme og diskriminering?*

¹ Strategi mot hatefulle ytringer 2016-2020; handlingsplan mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet og religion 2020-2023; handlingsplan mot diskriminering av og hat mot muslimer 2020-2023; handlingsplan mot radikaliserings og voldelig ekstremisme; handlingsplan mot antisemittisme 2021-2023.

Avgrensninger

Det finnes mange grunnlag for diskriminering, men dette prosjektet omfatter primært *etnisk* diskriminering. Vi har dermed ikke hatt som mål å innhente erfaringer med andre former for diskriminering, slik som for eksempel diskriminering på bakgrunn av kjønn, seksuell orientering eller funksjonsnedsettelse. Vi har imidlertid vært oppmerksomme på slike erfaringer, og hatt et blikk for at personer kan utsettes for diskriminering på mer enn ett grunnlag. I forskningssammenheng henviser man til dette fenomenet ved bruk av begrepet *interseksjonalitet* (Orupabo, 2014).

Prosjektet er avgrenset til populasjonen barn og unge mellom 13 og 24 år som bor i Norge. Siden prosjektet utforsker erfaringer med rasisme og etnisk diskriminering har det vært naturlig å fokusere spesielt på innvandrere, norskfødte med innvandrerforeldre og nasjonale minoriteter i datainnsamlingen. Vi har allikevel også valgt å inkludere barn og unge fra majoritetsbefolkningen i deler av datainnsamlingen. Rasisme og diskriminering er temaer som opptar mange i hele barne- og ungdomsbefolkningen, og temaer man vanskelig kan forholde seg passiv og nøytral til. Jevnaldrende med ulik etnisk bakgrunn vokser opp sammen, går på skole sammen og inngår i mange felles kontekster. Vi kan anta at mange barn og unge i den øvrige befolkningen også har erfaringer med rasisme og diskriminering, selv om det ikke har vært rettet mot dem selv. Vi har dog ikke undersøkt etnisk norske barn og unges erfaringer med diskriminering basert på etnisk bakgrunn. Majoritetsperspektivet er uansett nyttig både for å gi et sammenligningsgrunnlag og for å gi et ekstra perspektiv på mulige tiltak og initiativer for å motvirke rasisme og diskriminering.

I vårt prosjekt har vi fokusert på barn og unges subjektive erfaringer med og opplevelser av rasisme og diskriminering. Vi har ikke forsøkt å evaluere, korrigere eller overprøve deres fortellinger. Dette har hverken vært ønskelig eller mulig, og gjennomgangen av begreper og eksisterende forskning brukes primært for å gjøre det mulig å tolke slike erfaringer og opplevelser inn i eksisterende forståelsesrammer og knytte våre funn til annen forskning på feltet.

1.2 Metode og gjennomføring

De sentrale metodene for å utforske barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering har vært kvalitative gruppeintervjuer og en landsdekkende survey. Med dette har vi søkt å frembringe både dybde- og breddekunnskap. Gruppeintervjuene har vært egnet for å gå i dybden og belyse de unges egne stemmer, mens surveyundersøkelsen har bidratt til å dokumentere omfang og betydningen av ulike relevante faktorer. I tillegg vurderte vi det som nyttig å supplere disse datakildene med intervjuer med lærere og minoritetsrådgivere.

Vi har også gjennomført en litteraturgjennomgang for å få en dypere og bredere innsikt i feltet, og for å se hvordan sentrale teorier, samt evidens på feltet, kunne brukes analytisk i vårt arbeid. Avslutningsvis har vi arrangert to workshops med minoritetsungdom, hvor vi har hatt fokus på mulige tiltak og anbefalinger i det fremtidige antirasistiske og antidiskriminerende arbeidet.

Medvirkning fra barn og unge og representanter for ulike minoriteter har vært sentralt i utformingen av dette prosjektet. Vi har sørget for at barn og unge i målgruppen har bidratt i utforming av spørsmål til intervjuguider og spørreundersøkelser, slik at formuleringer og begrepsbruk har fungert best mulig. Innspillene ble innhentet gjennom et digitalt innspillsmøte der fire unge representanter deltok. Her ble de forelagt tentative temaer og spørsmål som ble diskutert, og der de kunne komme med sine forslag til justeringer og nye spørsmål og temaer. Dette var elever ved ulike videregående skoler, som satt i

elevråd eller var elevrepresentanter for skolene sine. Én var også fylkesrepresentant for sitt fylke for elevrådet, mens en satt i IMDis ungdomsråd.

Vi har også etablert en referansegruppe bestående av representanter for ressursmiljøer som har kompetanse i arbeidet mot rasisme og diskriminering blant barn og unge. Deltakerne i referansegruppen bestod av representanter fra Likestillings- og diskrimineringsombudet, Likestillingssenteret KUN, HL-senteret, Antirasistisk Senter, Unicef, Noroeh, Solidaritetsungdommen/Norsk folkehjelp, LNU (Landsrådet for barne- og ungdomsorganisasjoner), Minotenk og Stopp hatprat. Det har vært to møter i referansegruppen – ett tidlig i prosjektet og ett i prosjektets avslutningsfase. Referansegruppen har bidratt med informasjon om hva vi burde undersøke i prosjektet, samt bidratt i det analytiske etterarbeidet ved å gi innspill til våre funn.

Litteraturgjennomgang

Vi gjennomførte en litteraturgjennomgang i en tidlig fase i prosjektet. Formålet var å identifisere eksisterende forskning om barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering, om håndtering og konsekvenser på lengre sikt, samt evalueringer av tiltak for å forebygge og bekjempe rasisme og diskriminering mot barn og unge. Hovedfokuset for litteraturstudien som omhandlet tiltak har vært forskning og rapporter fra nordiske land, publisert i perioden 2010-2022.

I tillegg har vi gjennomført en mer generell gjennomgang av internasjonal teori og empiri om ungdommers erfaringer med, og håndtering av, rasisme og diskriminering. Dette har gitt oss grunnlag for å ta utgangspunkt i etablerte teorier og funn i utformingen av survey og intervjuguider, samt i vår analyse av datamaterialet.

Vi har benyttet Google Scholar som den primære databasen for søk, og har deretter lett videre etter andre aktuelle og spesielt innflytelsesrike publikasjoner i referanselistene til artiklene og rapportene vi har gjennomgått

Intervjuer med barn og unge

Vi har rekruttert ungdom i alderen 13-18 år ved å henvende oss til ungdomsskoler, videregående skoler og fritidsklubber. For unge mellom 19–24 år har vi henvendt oss til frivillige organisasjoner, innvandrersorganisasjoner og studentorganisasjoner. Vi har rekruttert fra ulike deler av landet og har sørget for å også inkludere kommuner med en betydelig samisk befolkning.

Vi har gjennomført 12 gruppeintervjuer, fordelt på åtte kommuner. De fleste gruppeintervjuene er gjennomført i Oslo og Viken, herunder kommunene Oslo, Bærum, Drammen, Lier, Sarpsborg og Indre Østfold, Vi har også gjennomført to gruppeintervjuer i Vestfold og Telemark, i Færder og Sandefjord, samt et gruppeintervju i Tromsø. Dette utvalget var et resultat av våre henvendelser til en rekke kommuner, der endelig sammensetning ble avgjort av mulighet og vilje til å bidra i prosjektet samt et ønske om geografisk variasjon og variasjon og kommunestørrelse.

Norske myndigheter har et særskilt ansvar for beskyttelse av nasjonale minoriteter, og kunnskapen om disse gruppenes erfaringer med rasisme og diskriminering er begrenset. Vi gjennomførte gruppeintervju med unge jøder, unge samer og unge med rombakgrunn. I disse intervjuene var alle deltakerne en del av samme minoritet og fortalte om erfaringer som virket å være spesifikke for denne minoriteten.

Deltakerne i gruppeintervjuene har også fått muligheten til å stille til utdypende individuelle intervjuer. Tema i gruppeintervjuene har vært sentrert rundt arenaer for rasisme og diskriminering, hvilke aktører som utfører dette, hva konsekvensene kan

være, og hvilke tiltak barn og unge mener må styrkes eller iverksettes. Ungdom som ble invitert til gruppeintervju, men som foretrakk individuelt intervju, fikk også denne muligheten. Imidlertid var det relativt få som ønsket å delta i individuelle intervjuer, og vi endte med å gjennomføre 4 individuelle intervjuer. I disse intervjuene gikk vi mer i dybden på den enkeltes opplevelser og erfaringer, med bakgrunn i diskusjoner i gruppeintervjuene.

Workshop om tiltak og innsatser

I prosjektets siste fase inviterte vi barn og unge til å delta i workshop om mulige tiltak og innsatser for å forebygge og bekjempe rasisme og diskriminering. På dette tidspunktet hadde vi fått mange innspill om tiltak, og vårt utkast til anbefalinger var utgangspunkt for diskusjon i workshopene. Vi strukturerte innspillene vi hadde innhentet og utforsket disse sammen med ungdommene for å komme frem til hvordan slike tiltak og innsatser bør innrettes. Det har for eksempel vært sentralt å få deres synspunkter på hva som må være til stede for at et gitt tiltak skal fungere godt, og likeledes hvilke forhold som vil kunne gjøre at det samme tiltaket ikke vil ha effekt.

Vi gjennomførte to utvidede workshoper med ulik sammensetning ut fra alder, kjønn og minoritetsbakgrunn. I den første workshopen deltok fem unge voksne fra Østlandsområdet i alderen 18-23, og den andre workshopen ble gjennomført på en ungdomsklubb i Oslo med 15 deltakere i alderen 13-15 år.

Intervjuer med lærere og minoritetsrådgivere

Skolen fremstår som den primære arenaen der mange oppgir å ha erfaringer med rasisme og diskriminering, i alle fall for barn i skolealder, viser undersøkelser gjennomført av Antirasistisk senter (2016) og Unicef (2022). I disse undersøkelsene sier mange av respondentene at de ønsker å lære mer om mangfold, rasisme og andre kulturer i skolen.

Lærere er sentrale både i håndtering av hendelser knyttet til rasisme og diskriminering på skolen, og for undervisning om tematikken. Vi har derfor intervjuet fire lærere i ungdomsskolen. Hensikten med disse intervjuene har vært å undersøke i hvilken grad lærerne er bevisste på rasisme og diskriminering, hvordan rasisme og diskriminering kan ta form på skolene, hvordan de håndterer dette, og skolens rolle og ansvar for å forhindre eller forebygge dette. Funnene fra disse intervjuene har primært blitt brukt som bakgrunn for øvrige intervjuer.

IMDi har 59 minoritetsrådgivere ved ungdomsskoler og videregående skoler i landet. Minoritetsrådgivernes mandat er knyttet til negativ sosial kontroll, men arbeidsformen deres tilsier at de også vil ha innsikt i elevers erfaringer med rasisme og diskriminering. Vi intervjuet seks minoritetsrådgivere om deres synspunkter på hva skolene gjør eller burde gjøre for å bekjempe eller forebygge rasisme og diskriminering. Vi var i disse intervjuene interessert i å få frem ulike erfaringer med skolers forebygging og bekjempelse av rasisme samt hvilke behov de ser for tiltak og kompetanseheving. Funnene fra disse intervjuene har primært blitt brukt som bakgrunn for øvrige intervjuer.

Kvalitativ analyse

Intervjureferatene utgjorde en stor datamengde og vi har organisert og bearbeidet disse ved hjelp av dataprogrammet Nvivo, som er utviklet for å håndtere og kode kvalitative data. Vi har lagt opp til utstrakt bruk av sitater og gjengivelser av intervjumateriell for å få belyse deltagerens opplevde erfaringer. Vi har søkt å gjøre barn og unges stemmer til en sentral del av denne rapporten. Analysen av informantenes utsagn har videre blitt knyttet til våre analyser og tilgjengelig teori for å gi «tykke beskrivelser» (Geertz, 1973)

av hvordan rasisme og diskriminering erfares, og hvilke konsekvenser det får, for den enkelte, på gruppenivå og på tvers av grupper.

Anbefalingene prosjektet munner ut i, er basert på barn og unges innspill og ønsker, videreutviklet sammen med barn og unge og forankret i målgruppen. Anbefalingene og forslag om tiltak og innsatser er beskrevet med utgangspunkt i deres egne formuleringer, begreper og erfaringer.

1.2.1 Spørreundersøkelse

I tillegg til de kvalitative intervjuene og litteraturgjennomgangen gjennomførte vi en spørreundersøkelse. Dette var ønskelig for å kunne si mer om hvor representative de ulike erfaringene vi fikk belyst i intervjuene var, og ga også bedre muligheter for å belyse forskjeller mellom forskjellige minoritetsgrupper, samt de med minoritets- og majoritetsbakgrunn.

Gjennomføring av spørreundersøkelsen

Målgruppen for spørreundersøkelsen var ikke begrenset til personer med innvandrerbakgrunn, men vi så det som en prioritet å sørge for at vi fikk et solid datagrunnlag om denne gruppens erfaringer. Vi ønsket også å ha med et utvalg majoritetsungdom i utvalget. Majoritetsungdom er likevel bevisst underrepresentert i vårt bruttoutvalg, sammenlignet med det totale befolkningsgrunnlaget.

I søknaden om trekk av utvalg til Skatteetaten ba vi om et uttrekk der 50 prosent skulle være innvandrere, 25 prosent skulle være norskfødte med innvandrerforeldre og 25 prosent skulle være norskfødte med norskfødte foreldre. Personene ble trukket tilfeldig innenfor de tre gruppene. Vi har tatt utgangspunkt i befolkningsstatistikk fra SSB. Fordi vi vet det er krevende å oppnå en høy svarprosent, ønsket vi å rette spørreundersøkelsen til om lag 30 000 personer (bruttoutvalg).

For innvandrere ble det lagt inn en begrensning på minimum fem års botid i Norge. Dette begrunnes med at spørreskjemaet ikke er oversatt til andre språk. Personer med bakgrunn fra nordiske land utenom Norge, ble ikke tatt med i uttrekket.

I uttrekket fra Folkeregisteret ba vi også om at følgende opplysninger skulle følge med, slik at de kunne benyttes i analysen: kjønn, alder, fødeland, foreldres fødeland og bostedskommune.

Spørreundersøkelsen ble gjennomført av Kantar Public (som nå heter *Verian*). Feltperioden var 20.mars til 11.april 2023. Invitasjonen ble sendt per e-post. Denne kommunikasjonsformen bidro til å gjøre det lettere å gi informasjon om prosjektet i invitasjonen, samt at prosjektets målgruppe i stor grad har tilgang til og bruker e-post i det daglige. Det ga også mulighet for å nå et stort nok utvalg innenfor prosjektets budsjettrammer. Hovedalternativet hadde vært SMS, noe som hadde medført høyere kostnader og et mindre utvalg. Det ble purret én gang. De som gjennomførte undersøkelsen, ble informert om at de vil være med i trekningen av 3 gavekort på 1000 kr, og 5 gavekort på 500 kr.

Undersøkelsen ble sendt ut til 29 697 respondenter med gyldig e-post. Ca. 95 % av opprinnelig utvalg hadde gyldig e-postadresse. Antall respondenter endte på 2 307, som gir en svarprosent på 7,7 prosent. Denne svarprosenten var som forventet, basert på Kantars tidligere erfaringer med undersøkelser blant ungdom, og antallet respondenter er tilstrekkelig for vårt formål. Videre er svarprosenten på nivå med flere spørreundersøkelser om opplevelser med rasisme og diskriminering blant voksne med innvandrerbakgrunn fra de seneste årene (Bangstad et al., 2022; Dalen et al., 2022;

Moe, 2023). Respondentene er trukket tilfeldig fra alderskohortene som er inkludert, men personer med innvandrerbakgrunn er som nevnt overrepresentert.

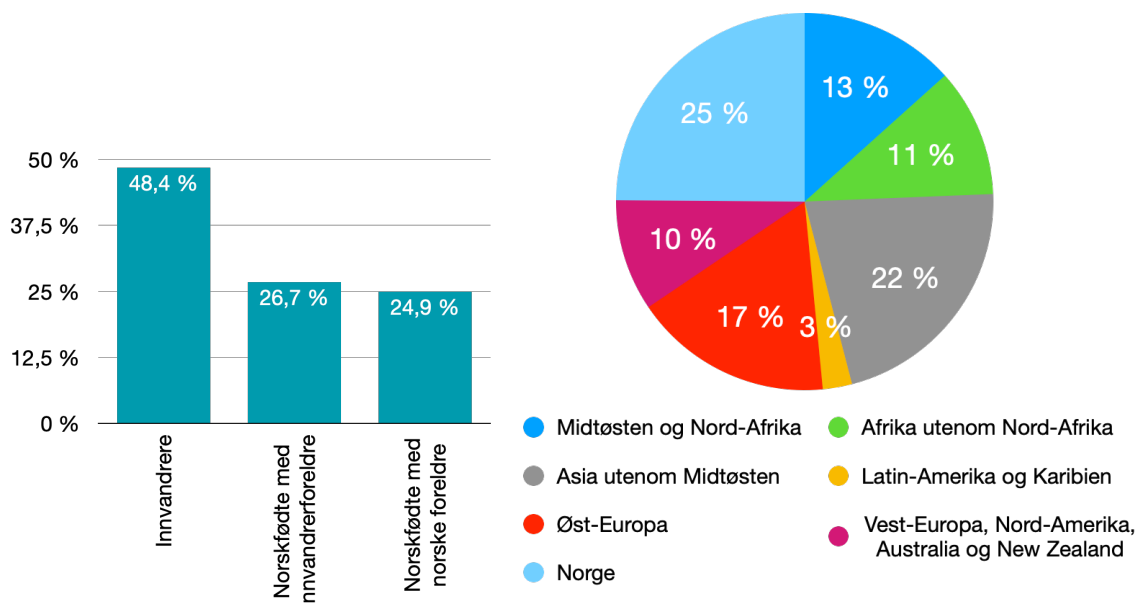
Kjennetegn ved utvalget

Kjønn, alder, innvandrerbakgrunn og verdensregion

Den endelige fordelingen i nettoutvalget mellom innvandrere, norskfødte med innvandrerforeldre og barn og unge uten innvandrerbakgrunn stemmer i stor grad overens med fordelingen i bruttoutvalget, der 50 prosent selv skulle være innvandrere, 25 prosent skulle være norskfødte med innvandrerforeldre og 25 prosent skulle være barn og unge uten innvandrerbakgrunn. Nettoutvalget består av 48,4 prosent innvandrere (1 117 personer), 26,7 prosent norskfødte med innvandrerforeldre (616 personer) og 24,9 prosent norskfødte med norskfødte foreldre (574 personer). Dette vil si at frafallet ikke har vært systematisk skjevt med hensyn til innvandrerbakgrunn.

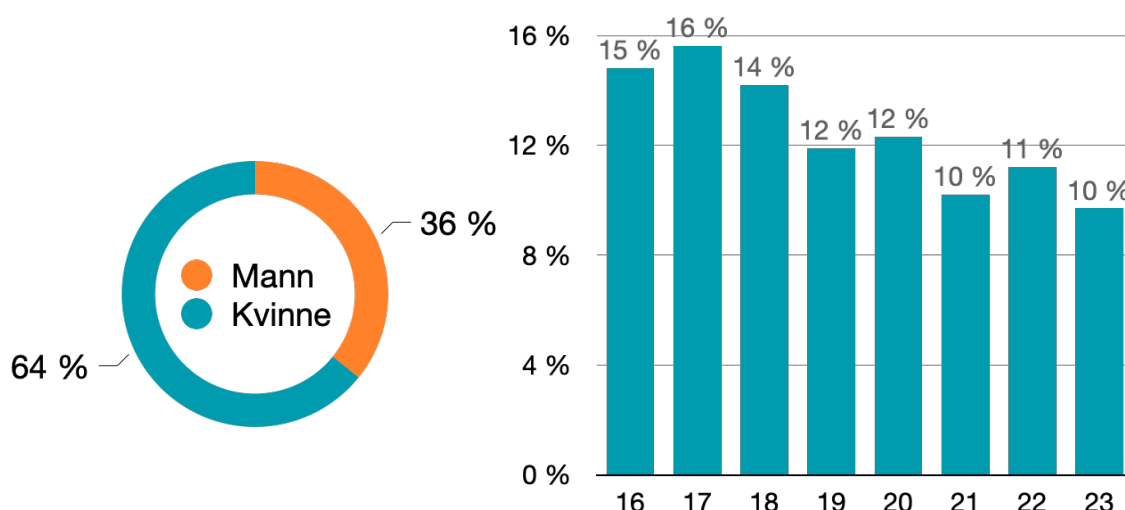
Videre har vi laget en variabel der vi grupperer landbakgrunn etter ulike verdensregioner, der vi også har skilt ut Norge spesielt fra kategorien som inkluderer Vest-Europa. For innvandrere er fødeland bestemmende for variabelen. For norskfødte med innvandrerforeldre er mors fødeland bestemmende for variabelen, og også der har vi skilt ut Norge fra Vest-Europa. Det er viktig å påpeke at vi ikke hadde informasjon om respondentenes urfolksbakgrunn eller tilhørighet til nasjonale minoriteter, noe som innebærer at kategorien «Norge» også omfatter for eksempel samer, jøder og romer. Fordelingen vises i Figur 1.

Figur 1: Fordeling på innvandrerbakgrunn og mors landbakgrunn.

Nettoutvalget har en skjevhet med hensyn til kjønn. 64,2 prosent er kvinner, mens 35,8 prosent er menn. Nettoutvalget har også en viss skjevhet med hensyn til alder. Aldersgruppen 16-18 deltok i noe større grad enn de eldre gruppene. 17-åringer deltok i størst grad, med 361 respondenter. Disse utgjør 15,6 prosent av utvalget. 23-åringer deltok i minst grad, med 224 respondenter. Disse utgjør 9,7 prosent av utvalget. Dette vises i Figur 2.

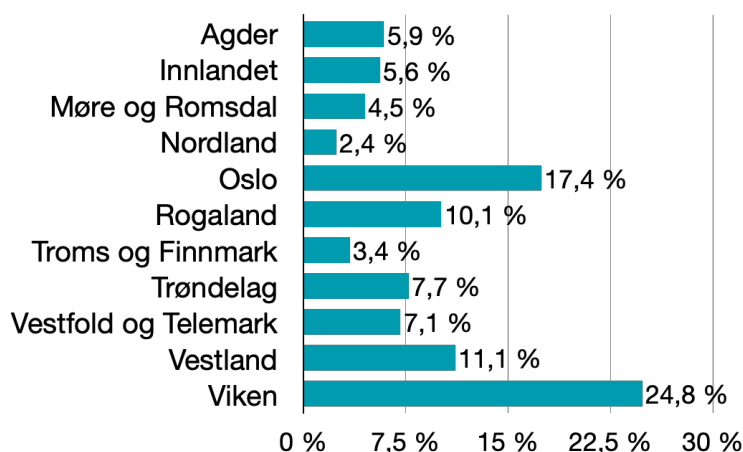
Figur 2: Fordeling på kjønn og alder.

Bosted

Opplevelser med rasisme og diskriminering kan videre tenkes å være ulike i ulike deler av landet. Det kan ha betydning om man bor på i en kommune med få eller mange innbyggere, og om man bor et sted der det er få eller mange innbyggere med innvandrerbakgrunn. Figur 3 gir en oversikt over fordelingen med hensyn til fylke og kommunestørrelse, og vi ser her at Viken (24,8 prosent) og Oslo (17,4 prosent) har høyest representasjon. Sett opp mot befolkningstall er for eksempel Oslo overrepresentert i vår undersøkelse sammenlignet med Vestland (11,1%). Dette er imidlertid naturlig gitt at vi har overrepresentert respondenter med innvandrerbakgrunn, og Oslo har en høyere andel med slik bakgrunn enn Vestland. Fra uttrekket fra Folkeregisteret, som ble brukt til å trekke et tilfeldig utvalg respondenter, fikk vi også informasjon om respondentenes bostedskommune.

Figur 3: Fordeling på region og kommunestørrelse.

Fra SSB hentet vi mer informasjon om kommunene respondentene bor i med hensyn til kommunestørrelse, kommunesentralitet og andel innbyggere med innvandrerbakgrunn i kommunen. Denne informasjonen kunne så brukes i regresjonsanalyse for å belyse hvordan for eksempel sentralitet eller kommunestørrelse korrelerer med opplevd diskriminering.

Informasjon om innbyggertall for 2023 hentet vi fra SSB tabell 12871, og dette er gjengitt i Tabell 1.

Tabell 1: Kommunestørrelse.

Kommunestørrelse kategori		
1) Under 2 000	23	1,0 %
2) 2 000 - 4 999	112	4,9 %
3) 5 000 - 9 999	145	6,3 %
4) 10 000 - 19 999	234	10,1 %
5) 20 000 - 49 999	489	21,2 %
6) 50 000 eller fler	1304	56,5 %
Sum	2307	100 %

Vi brukte SSBs sentralitetsindeks² for kommuner for å beskrive sentraliteten til kommune respondentene bor i, som vist i Tabell 2. Over halvparten av respondentene bor i de mest (25,3 prosent) eller nest-mest (30,1 prosent) sentrale kommunene.

Tabell 2: Kommunens sentralitet.

Kommunens sentralitet		
1) Mest sentrale kommuner	583	25,3 %
2) Nest-mest sentrale kommuner	695	30,1 %
3) Mellomsentrale kommuner 1	540	23,4 %
4) Mellomsentrale kommuner 2	267	11,6 %
5) Nest-minst sentrale kommuner	156	6,8 %
6) Minst sentrale kommuner	66	2,9 %
Sum	2307	100 %

Vi hentet også tall om kommunenes andel av innbyggere som er innvandrere eller norskfødte med innvandrerforeldre, fra SSB tabell 09817. Dette er vist i Tabell 3. Størst andel bor i en kommune med 15-20 prosent med innvandrerbakgrunn (31,7 prosent), mens nest flest bor i kommunene med høyest innvandrerandel (23,4 prosent).

Tabell 3: Andel med innvandrerbakgrunn.

Andel innbyggere med innvandrerbakgrunn		
5-10 prosent	72	3,1 %
10-15 prosent	434	18,8 %
15-20 prosent	732	31,7 %
20-25 prosent	436	18,9 %
25-30 prosent	93	4,0 %
30 prosent eller mer	540	23,4 %
Sum	2307	100 %

² <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/sentralitetsindeksen.oppdatering-med-2020-kommuner>.

1.2.2 Personvern, etiske hensyn og posisjonalitet

Proba har innarbeidede rutiner for å sikre at vi overholder gjeldende personvernlovgivning. Rutinene inkluderer ansvarsbeskrivelse for ulike roller i virksomheten, konkrete rutiner for behandling av ulike typer personopplysninger, og systemer for datasikkerhet samt internkontrollrutiner. Vi meldte prosjektet til Sikts personverntjenester, og har fått deres bistand til å gjennomføre databehandlingen på en trygg måte. Vi har sikret at informasjonen som gis til de unge er forståelig, relevant og alderstilpasset. Vi utarbeidet et skriv som de unge fikk i rekrutteringsprosessen. Der beskrev vi formålet med intervjuet og prosjektet, hvordan informasjonen skulle brukes og oppbevares, hvordan vi ivaretok deres anonymitet og deres rettigheter. Alle som ble intervjuet har blitt informert om at deres deltakelse var frivillig og at de har rett til å trekke seg.

Vi har også hatt oppmerksomhet på forskerteamets posisjonalitet (Creswell og Miller, 2000). Vi har søkt å være bevisste på våre egne bakgrunner, og vår mulige innflytelse på funn ved at vi er deltakere i intervjukonteksten. Dette innebærer også at vi har forsøkt å være tydelige på hva som er deltakernes uttalelser og oppfatninger og hva som er våre tolkninger og analyser, og at vi da i svært stor grad gjengir deres uttalelser i sitatform. Prosjektteamet har en relativt jevn kjønnsfordeling, men samtlige i prosjektteamet har etnisk norsk bakgrunn, noe om har gjort det spesielt viktig å sette seg godt inn i forskningen på feltet samt å fremme deltakerne i prosjektets egne erfaringer og formuleringer. Faglig har prosjektteamet bakgrunn i statsvitenskap, sosiologi, sosialantropologi, og samfunnsarbeid.

1.3 Rapportens struktur

I kapittel 2 av rapporten beskrives prosjektets bakgrunn, med vekt på eksisterende forskning på tematikken og kunnskap om eksisterende tiltak på feltet. Kapittel 3 består av våre funn knyttet til erfaringer, arenaer og aktører, mens vi i kapittel 4 beskriver barn og unges reaksjoner på, strategier for å håndtere og konsekvenser av rasisme og diskriminering. I kapittel 5 gjengir vi våre funn knyttet til ønsker og oppfatninger om tiltak og fremtidig innsats på feltet.

2 Litteraturgjennomgang

Rasisme og diskriminering er temaer som har vært undersøkt i lang tid, i ulike land, og med fokus på forskjellige sektorer. Før vi presenterer våre funn vil vi derfor redegjøre kort for status på feltet og for sentrale teorier og tidligere funn både fra nordiske og internasjonale undersøkelser. Vi har gjennomført denne gjennomgangen av eksisterende kunnskap for å sikre at vi hensyntar relevante erfaringer og funn fra tidligere studier, samt for å kunne systematisere våre egne funn og knytte dem opp mot eksisterende forskning.

2.1 Nøkkelbegreper: Rasisme og diskriminering

I forskningen pekes det på tre mekanismer knyttet til prosjektets tematikk som kan ha betydning for å forstå et individs *sosiale posisjon*: Rasisme, diskriminering og fordommer (Coll et al., 1996). De to førstnevnte er de mest sentrale for dette prosjektet, men alle er relevante.

Rasisme kan defineres som forestillinger, ideologier, ytringer eller handlinger som deler mennesker inn i «raser» eller etniske grupper, der noen hevdes å være mindre verdifulle enn andre (Coll et al., 1996; Bangstad & Døving 2016; Skorgen et al., 2022). Det defineres også som «tro, holdninger, institusjonelle ordninger, og handlinger som tenderer til å nedvurdere individer eller grupper» på grunn av rase eller etnisitet (Clark et al., 1999). Noen bruker begrepet langt bredere, og sikter til «ideologier, diskurser og praksiser og også konsekvensene av disse» (Rastas, 2009). Her inkluderes både eldre raseteorier (med hierarkier av raser o.l.) og nye former for rasepregede diskurser og praksiser som både skaper og viderefører en rase-essensialisme (Rastas, 2009). Rase-essensialisme innebærer en tro på at gitte biologiske faktorer – eller en «essens» knyttet til rase – i stor grad bestemmer en persons ferdigheter og særtrekk.

Det skilles ofte mellom institusjonalisert og individuell rasisme, og symbolsk og tradisjonell rasisme (Coll et al., 1996; McConahay & Hough, 1976; Rosenbloom & Way, 2004). Symbolsk rasisme beskriver hvordan rasisme kan manifesteres i abstrakte og kompliserte former, noe som innebærer at selv om majoritetsbefolkningen i økende grad sier at de støtter prinsipper om likhet og likeverd, vil rasisme kunne manifestere seg gjennom implisitte og gjerne ubevisste forhold, som for eksempel abstrakte moralske vurderinger knyttet til hva minoriteter bør gjøre, hvordan de oppfører seg, hvorvidt de behandles likt som andre, og for eksempel ved å unnlate å stemme på – eller stryke – minoritetskandidater ved valg (Coll et al., 1996; McConahay & Hough, 1976). Forskning i USA viste lenge en synkende andel individer som gir uttrykk for «gammeldags» og direkte rasisme (*tradisjonell* rasisme), samtidig som symbolsk rasisme økte (Coll et al., 1996; McConahay & Hough, 1976). Dette innebærer samtidig at det blir vanskeligere å måle og undersøke rasisme, og at det også blir mer utfordrende for minoriteter selv å identifisere og forstå forskjellige opplevelser med rasisme. Skillet mellom institusjonell og individuell rasisme omhandler i hvilken grad det er enkeltindivider som utøver rasisme eller om det er satt i system. En hvit person som bruker fysisk vold mot en svart person på grunn av hudfarge er individuell rasisme, mens en vag og diffus forskjellsbehandling i skolesystemet eller offentlige tjenester er institusjonalisert rasisme (Rosenbloom & Way, 2004). Sistnevnte innebærer ofte at rasisme og diskriminering finner sted uten at enkeltindivider aktivt utøver eller støtter det (Rosenbloom & Way, 2004).

Diskriminering er urettmessig forskjellsbehandling på bakgrunn av gruppekjennetegn ved en person, slik som etnisitet (Coll et al., 1996; Ik Dahl 2022). *Diskriminering* beskriver altså *adferd* (og ikke oppfatninger). Diskrimineringen kan, som rasisme, også være implisitt og indirekte, og det vil ofte ikke være uttalt at forskjellsbehandlingen skyldes for

eksempel etnisitet (Coll et al., 1996). Begrepet etnisk diskriminering anvendes også i litteraturen, og beskriver «urettferdig behandling på grunn av ens etnisitet, der 'etnisitet' peker til forskjellige grupperinger av individer på grunnlag av rase, kultur, eller opprinnelse» (Brondolo et al., 2009).

Likestillings- og diskrimineringsloven forbyr både *direkte* og *indirekte* diskriminering. Lovens begrep om indirekte diskriminering tangerer forskningens begreper om *strukturell* og *institusjonell* diskriminering, og synliggjør at tilsynelatende nøytrale praksiser kan være diskriminerende i sine konsekvenser, selv uten at noen har hatt en bevisst intensjon om å diskriminere (Midtbøen, 2013). Med styrkingen av aktivitets- og redegjørelsesplikten i 2020 har også den strukturelle siden av diskriminering kommet tydeligere frem.

Fordommer beskriver hvordan mennesker har visse oppfatninger om individer eller grupper basert på deres sosiale posisjon, og medfører ofte at individer eller grupper tillegges forskjellige negative attributter som de ikke nødvendigvis har (Coll et al., 1996). Fordommer er også ofte gjenstridige, og personer som utsettes for fordommer vil ofte ikke kunne unnsnippe negative oppfatninger selv om de tydelig avviker fra stereotypen (Coll et al., 1996).

Ulike minoritetsmarkører som virker sammen omtales gjerne som *interseksjonalitet*. Interseksjonalitet blir beskrevet som sammenvevingen av ulike kategorier som kjønn, klasse, etnisitet, alder, nasjonalitet, seksualitet mv. Med interseksjonalitet rettes fokus på hvordan ulike kategorier virker sammen, og påvirker personers posisjonering i verden (Lykke, 2005; Berg et al. 2010).

2.2 Eksisterende forskning og rapporter

I det følgende gjengir vi forskning som er spesielt relevant for dette prosjektet, i form av rapporter og undersøkelser fra norsk og nordisk kontekst, samt internasjonal fagfelleverdert forskning på tematikken. I norsk forskning har diskriminering vært et mer fremtredende tema enn rasisme (Bangstad, 2021), og forskningen har i liten grad hatt et barneperspektiv. Forskningen på diskriminering har særlig tatt form av eksperimentstudier og surveyer. Eksperimentstudier har avdekket at enkeltpersoners muligheter på arbeidsmarkedet og i leiemarkedet for boliger påvirkes av om personen har et norsk klingende navn eller ikke (Andersson et al., 2012; Midtbøen og Rogstad 2012; Birkelund et al., 2014; Larsen og Di Stasio 2019). I ulike surveyer har mange innvandrere, etterkommere, nasjonale minoriteter og utenlandsadopterte rapportert at de opplever diskriminering på et eller flere samfunnsområder (IMDi 2014; Hamre 2017; Egge-Hoveid 2018; Erdal et al., 2019; Leirvik et al., 2021; Hansen & Skaar, 2021; Bangstad et al., 2022; Moe et al., 2022).

2.2.1 Erfaringer og arenaer

De to første problemstillingene i vårt prosjekt er innrettet mot å øke kunnskapen om barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering, hvilke arenaer det skjer på, og hvilke personer, grupper eller institusjoner de opplever rasisme og/eller diskriminering fra.

SSB og PRIO har stilt spørsmål om diskriminering i spørreundersøkelser blant unge voksne med innvandrerbakgrunn. Egge-Hoveid (2018) finner at 27 prosent i et utvalg norskfødte med innvandrerforeldre (16-39 år) har opplevd diskriminering på minst ett av fire områder: på en utdanningsinstitusjon, i jobbsøking, på en arbeidsplass, eller i møte med helsevesenet. Erdal et al., (2019) finner at 40 prosent i et utvalg innvandrere og norskfødte med innvandrerforeldre (20-37 år) har opplevd diskriminering på minst ett av syv områder: i kontakt med politiet, i møte med offentlige tjenester, på en

arbeidsplass/utdanningsinstitusjon, på restaurant/cafe, i en butikk, på offentlig transport, eller på gata. I rapportene fra Antirasistisk senter (2017; utvalg 15-25 år) og Unicef (2022; utvalg 13-19 år) er det særlig skolen som fremstår som den primære arenaen der barn og unge opplever rasisme. Det rapporteres også om opplevelser med rasisme eller diskriminering på sosiale medier, i fritidsaktiviteter, på offentlige steder, i utelivet, i møte med politiet eller andre offentlige tjenester.

Forskning på forskjeller mellom individer med minoritetsbakgrunn

Mye av den fagfellevurdert internasjonale forskningen om rasisme tar utgangspunkt i amerikanske forhold, og spesielt svartes utfordringer. Mye av forskningen på konsekvenser og håndteringsstrategier kan imidlertid være overførbar, og det finnes også studier som oppsummerer erfaringer med og konsekvenser av rasisme og diskriminering globalt (Metzner et al., 2022).

Forskning på ulike minoritetsgrupper viser at forskjellige grupper erfarer og håndterer rasisme og diskriminering ulikt (Rosenbloom & Way, 2004; Greene et al., 2006; Sanders Thompson, 2006). Et eksempel er hvordan europeere, svarte og personer med asiatisk bakgrunn i USA erfarer og håndterer erfaringer med etnisk diskriminering noe – men ikke veldig – ulikt (Sanders Thompson, 2006). Noen påpeker imidlertid ganske klare forskjeller i opplevelser og hvordan rasisme og diskriminering arter seg. For eksempel opplever minoritetsungdom i USA med asiatisk bakgrunn i større grad enn svarte diskriminering fra jevnaldrende, mens svarte oftere diskrimineres av voksenpersoner (Rosenbloom & Way, 2004).

I mye av forskningen påpekes det visse forskjeller mellom «frivillige» og «ufrivillige» minoriteter (Obgu, 1987; Greene et al., 2006). Ufrivillige minoriteter er for eksempel svarte i USA, som først ble flyttet til USA som slaver fremfor gjennom frivillig migrasjon. Slike grupper møter ofte større utfordringer på flere arenaer enn frivillige minoriteter, og studier viser at de også ofte får et mer konfliktfylt forhold til majoritetsbefolkningens sosiale og kulturelle identitet sammenlignet med minoriteter med migrantbakgrunn (Obgu, 1987). Historie og kontekst vektlegges også av Fisher et al. (2000), som peker på svartes bakgrunn med undertrykkelse og slaveri, mens minoriteter fra Sør-Amerika og Asia, samt den amerikanske urbefolkningen, har erfaringer med militære konflikter, fordrivelse og økonomisk utbytting.

Flere studier omtaler forskjeller i opplevelser og håndtering av rasisme og diskriminering basert på kjønn (Brody et al., 2006; Rastas, 2009; Jacob et al., 2023). Brody et al. (2006) tester for eksempel en antagelse om at internalisering (internalisering av negative følelser) er vanligere for kvinner enn menn og at eksternalisering i form av adferdsproblemer, og også manglende følelsesmessig regulering og selv-kontroll, er vanligere for menn. Deres empiriske studie ga støtte til disse antagelsene når det gjelder menns håndtering av rasisme og diskriminering, men ikke i like stor grad antagelsene om kvinner.

En annen gjennomgang av forskningen på svarte i USA viser at kvinner tenderer mot strategier basert på sosial støtte og spiritualitet, mens menn har større variasjon i strategiene som brukes, og i større grad kan ty til fysisk aktivitet, aktivt sinne, misbruk av alkohol og illegale rusmidler. Mest fremtredende er imidlertid det at menn i større grad enn kvinner også tyr til *passive* strategier, for eksempel ved å ignorere. I denne sammenheng er det imidlertid også svært viktig å understreke at menn og kvinner kan utsettes for ulike former for og ulik grad av rasisme, og ikke minst at menn i større grad enn kvinner kan «straffes» for aktive og konfronterende strategier (Jacob et al. 2023). Stereotypier bidrar til disse forskjellene, og siden fordommer om svarte og latin-amerikanske menn gjerne omfatter en antatt tendens til vold og småkriminalitet, er det

naturlig å forvente at de også utsettes for mer eksplisitte former for diskriminering (Greene et al., 2006). Samtidig peker annen forskning på at menn i større grad enn kvinner responderer aggressivt, og at de ved å miste kontroll oftere viser sinne og frustrasjon (Brody et al., 2006). Disse til dels motstridende funnene kan for eksempel forklares med at kvinner i større grad konfronterer rasisme kontrollert og verbalt, mens menns konfronterende strategier i større grad er fysiske og mindre kontrollerte.

2.2.2 Reaksjoner og håndtering

Et annet sentralt tema i prosjektet er hvordan personer som utsettes for rasisme og diskriminering håndterer slike erfaringer. Barn og unge kan tenkes å reagere på forskjellige måter når de utsattes for rasisme og diskriminering. Skal man ignorere eller ta til motmæle? Blir man redd, sint, såret eller forsøker man å ikke bry seg? Kan det å oppleve flere negative hendelser lede til at man «melder seg ut», deltar i mindre grad på ulike fritidsarenaer, bryr seg mindre om skole og jobb, eller føler mindre tilhørighet til Norge og lokalmiljøet? I Unicefs rapport (2022) oppgir for eksempel flere barn at de har følt seg maktesløse og motløse, at de har følt seg mindre verdt, utenfor eller fremmedgjort som følge av slike negative hendelser.

Forskning på håndteringsstrategier

Rasisme og diskriminering knyttes ofte til *stress* (Lazarus & Folkman, 1984), og minoritetsstress er et begrep som beskriver hvordan dette oppleves av minoritetspersoner (Sanders Thompson, 2006; Fisher et al., 2000; Scott Jr., 2003). Forskningen på dette temaet har gitt opphav til forskjellige modeller som er nyttige for å forstå hvordan rasisme og diskriminering *oppleves*, og hvordan de som opplever det *håndterer* det. Håndteringsstrategier omhandler her de forskjellige kognitive og adferdsmessige strategiene individer tyr til i stressende situasjoner (Lazarus & Folkman, 1984). Eksempler på konkrete strategier finnes for eksempel i surveytilnærmingen *BriefCOPE* (Carver, 1997), som omfatter 14 oppgitte strategier:

- Active
- Planning
- Positive reframing
- Acceptance
- Self-distraction
- Denial
- Venting
- Substance use
- Humor
- Religion
- Emotional support
- Instrumental support
- Behavioral disengagement
- Self-blame

Carvers spørsmålsbatteri er laget for å være relativt kort, og er basert på tidligere og mer omfattende forsøk på å lage skalaer og metoder for å undersøke håndtering av stress. Et eksempel på dette er Causey og Dubows (1992) selvrapporteringsskala rettet mot barn. Her diskuterer de også de mange tilnærmingene som er brukt for å gruppere ulike håndteringsstrategier. *Problemfokusert* håndtering tar for eksempel sikte på å påvirke årsakene til stress, mens en *følelsesfokusert* håndtering omhandler forsøk på å håndtere effektene av stress. Her er for eksempel selvkontroll og avstandstaking sentrale strategier (Causey og Dubow, 1992). I litteraturen skilles det også ofte mellom den

kognitive vurderingen av det man opplever, og hvilke handlinger som følger av disse vurderingene (Berjot og Gillet, 2011).

I tillegg til ulike modeller for håndtering av utfordringer og trusler *generelt*, er det også utviklet modeller for individuelle håndteringsstrategier av rasisme spesielt (Sanders Thompson, 2006). Det er også forsket på hvorvidt det er forskjeller mellom generelle stressorer og rasisme-relaterte stressorer, og for eksempel Brown et al. (2011) finner klare forskjeller mellom de to stressorene blant svarte i USA.

Rasisme kan være institusjonell eller mellommenneskelig, men mest forskning er rettet mot håndtering av sistnevnte (Brondolo et al., 2009). Brondolo et al. (2009) finner i sin gjennomgang av denne forskningen forskjellige modeller for å beskrive og kategorisere slike strategier, og konkluderer med at det finnes tre *hovedformer* for håndtering: utvikling av minoritetsidentitet (for eksempel rundt rase eller etnisitet), søken etter sosial støtte og ulike former for sinne og sinnemestring. For svarte i USA er for eksempel sentrale håndteringsstrategier knyttet til sosial støtte blant venner, familie og støttegrupper, mens også religion er fremtredende (Jacob et al., 2023).

Et overordnet skille som nå anvendes i svært mye forskning er skillet mellom tilnærmings- (approach) og unnvikelsesstrategier (avoidance) (Roth and Cohen, 1986; Causey og Dubow, 1992; Scott Jr., 2003). Tilnærmingsstrategier er rettet *mot* en «stressor» (noe som utløser stress), og innebærer at en person aktivt søker å løse det som oppleves stressende, eller for eksempel forsøker å finne mer informasjon om hvorfor det som oppleves stressende skjer og hvordan det kan håndteres (Causey og Dubow, 1992). Andre aspekter som gjerne regnes under tilnærming er logisk analyse, positive omfortolkninger, søk av veiledning og støtte og problemløsning (Sanders Thompson, 2006).

Unnvikelsesstrategier er rettet *bort fra* en stressor, og et eksempel kan være å *ignorere* en hendelse (Causey og Dubow, 1992). Andre aspekter som ofte nevnes under unnvikelse er kognitiv unnvikelse, aksept og resignasjon, søk av alternative belønninger og emosjonelle utblåsninger (Sanders Thompson, 2006).

Moos (2002) oppsummerer deler av forskningen på stresshåndtering i sin vektlegging av to sentrale underliggende dimensjoner i stresshåndtering: kognitiv og adferdsmessig håndtering og tilnærmings- og unnvikelsesstrategier. Tabell 4 gjengir denne modellen, med noen eksempler på de ulike mulige kombinasjonene.

Tabell 4: Fire forskjellige kategorier håndteringsstrategier. Fra Moos (2002), vår oversettelse.

Type håndtering	Tilnærming	Unnvikelse
Kognitiv	Logisk analyse	Kognitiv unnvikelse
	Positiv omfortolkning	Aksept eller resignasjon
Adferdsmessig	Søke veiledning og støtte Problemløsning	Emosjonell utblåsning

Flere forskere påpeker imidlertid at det noen ganger er vanskelig å plassere konkrete handlinger eller strategier i *enten* tilnærming- eller unnvikelseskategorien (Brondolo et al., 2009; Causey og Dubow, 1992). Dette er også grunnen til at andre har foreslått rammeverk som ikke fokuserer på *innholdet* i strategien (tilnærming eller unnvikelse), men *funksjonen* (Brondolo et al., 2009). Et eksempel på en funksjonell tilnærming er Mellors (2004) rammeverk som påpeker forskjellige formål knyttet til strategier som søker

å unngå personlig skade og de som er rettet mot å rette opp, forhindre eller straffe rasisme (Brondolo et al., 2009). Brondolo et al. (2009, s. 82) konkluderer sin gjennomgang med at det er et «betydelig behov for mer forskning på strategier for å håndtere rasisme», og konkluderer med at ingen tydelig strategi har vist seg å være tilstrekkelig gode for å unngå de psykiske og fysiske konsekvensene av å oppleve rasisme. Hver strategi har sine styrker og svakheter, og det er viktig å fremskaffe mer kunnskap om når og hvordan forskjellige strategier kan være hensiktsmessige (Brondolo et al., 2009; Scott Jr., 2003).

Jacob et al. (2023) omtaler i sin litteraturgjennomgang et fenomen de omtaler som *dysfunksjonell* håndtering, og peker for eksempel på at vanlige problem- og følelsesfokuserte strategier kan ha «negative innvirkninger på et individs psykososiale fungering». Andre dysfunksjonelle mekanismer kan være tungsinn og ettertenksomhet og avkobling fra sosiale kontekster, noe som både kan forårsake og bli forårsaket av depresjon (Jacob et al., 2023). Andre forhold som selv-anklagelse og skadelig bruk av rusmidler er andre mer opplagte dysfunksjonelle strategier. Strategier med mer tvetydig effekt er humor, unnvikelse, konfrontasjon, sinne, og aksept, og Jacob et al. (2023) påpeker at alle disse strategiene *kan* være hensiktsmessige, men at det avhenger av situasjonen. Til sist oppgis planlegging, konstruktive utløp for følelser, sosial støtte, identitets-styrkende strategier, religion og positiv vinkling som *funksjonelle* håndteringsstrategier som i stor grad har positive konsekvenser for individene som tyr til dem (Jacob et al., 2023).

2.2.3 Konsekvenser

Brochmann 2-utvalget påpekte at rasisme og diskriminering kan ses på som en levekårsdimensjon, som blant annet kan føre til ekskludering, lavere sosial mobilitet og dårligere psykisk helse. Det fremheves også at kumulativ diskriminering kan virke forsterkende på utenforskap og marginalisering (NOU 2017:2). Barstad (2021) finner for eksempel en samvariasjon mellom det å ha opplevd diskriminering på flere arenaer, og det å oppleve ensomhet og sosial eksklusjon. En ytterligere konsekvens kan være at man vegrer seg for å bruke ytringsfriheten offentlig. ISF fant at halvparten av innvandrere som hadde opplevd trusler i sosiale medier, ble mer forsiktig med å si sin mening i etterkant (Nadim et al., 2016).

Forskning på konsekvenser

Internasjonal forskning viser at opplevd rasisme er negativt forbundet med psykisk helse, og spesielt symptomer på depresjon er en vanlig konsekvens (Brondolo et al., 2009; Brody et al., 2006; Greene et al., 2006; Metzner et al., 2022). Andre oppsummerer også forskning som peker på hvordan det å bli utsatt for rasisme er anstrengende og *smertefullt*, og at hjerneaktiviteten ved fysisk smerte og for eksempel sosial utestengning er relativt lik (Jacob et al., 2023). Flere har påpekt at stress, frustrasjon og angst er mulige konsekvenser av etnisk diskriminering, som oppleves nedverdiggende (Brody et al., 2006). Det er interessant å merke at selv frykt for *fremtidig* etnisk diskriminering påvirker unges psykiske helse negativt (Brody et al., 2006). Det er også etablert at opplevd diskriminering fører til lavere selvtillit og selvfølelse (Greene et al., 2006; Metzner et al., 2022).

Det er imidlertid også indikasjoner på at opplevd diskriminering er negativt forbundet med fysisk helse. Brondolo et al. (2009) omtaler at personer opplever en forverret helse, og for eksempel høyt blodtrykk og hjerteproblemer nevnes som konsekvenser i litteraturen. Det er også funnet at mødres opplevelser av rasisme er forbundet med negative fødselsutfall – som prematur fødsel og lav fødselsvekt (Pachter et al., 2010). I Norge er det eksempelvis påvist økt risiko for dødfødsel og spedbarnsdød blant

innvandrerkvinner, sammenlignet med etnisk norske kvinner (Naimy et al., 2013; Sørbye et al., 2013). Forskingen på *minoritetsstress* underbygger også fysisk risiko forbundet med stress forårsaket av rasisme og diskriminering (Sanders Thompson, 2006; Brody et al., 2006; Metzner et al., 2022). Samtidig kan rasisme få fysiske utslag, i den forstand at minoriteter utsettes for vold og overgrep, og dermed opplever direkte fysisk skade (Rastas, 2009; Metzner et al., 2022).

Opplevd etnisk diskriminering er også knyttet til adferdsproblemer, både blant svarte i USA, men også blant minoriteter generelt på verdensbasis (Brody et al., 2006; Metzner et al., 2022). Mens psykiske problemer gjerne knyttes til internaliserende symptomer³, kan eksternaliserende symptomer føre til problematisk adferd og oppførsel. Dette kan bidra til forstyrrelser av barn og unges utvikling, og kan resultere i avvisning av likealdrende, manglende motivasjon og prestasjoner i skolen, og fare for skolefravall i sen barndom og tidlig ungdomstid. Eksternaliserende symptomer er videre knyttet til risiko for skadelig alkoholbruk og arbeidsløshet i ungdommen (Brody et al., 2006). Brody et al. (2006) gjennomførte en longitudinell studie der de fulgte en gruppe barn fra 10-12-års-alderen over 5 år, og fant sammenhenger mellom de nevnte negative utfallene og etnisk diskriminering.

Et siste aspekt omhandler utfallseffekter og hvordan diskriminering kan bidra til redusert tilgang til tjenester og ressurser i samfunnet. Dette er koblet til hvordan rasisme og diskriminering kan virke ødeleggende for skolegang og utdanning, og resultatet kan være sosioøkonomisk ulikhet (Metzner et al., 2022). En nylig systematisk litteraturstudie viser blant annet en sterk sammenheng mellom opplevd diskriminering, rasisme og stigmatisering, og negative utdanningsutfall blant innvandrere (Wollscheid et al., 2022).

En konsekvens for minoriteter som opplever utstrakt rasisme, diskriminering og undertrykkelse, er en internalisering av opplevelsen av mindreverd og påfølgende redusert sosial mobilitet (Coll et al., 1996). Dette innebærer ikke bare nedvurdering av en selv, men også av andre i samme og andre minoritetsgrupper (Coll et al., 1996).

Forskningen på feltet viser tydelig at skolen er en sentral arena for å motvirke de negative konsekvensene av rasisme og diskriminering. Brody et al. (2006) viser i sin gjennomgang av forskningen på feltet at positive skoleopplevelser – inkludert akademisk suksess – er viktige *beskyttende* faktorer for psykisk helse. Positive relasjoner til lærere fremheves også som viktig for at ungdom skal lykkes, både akademisk og i relasjoner med jevnaldrende. Sistnevnte – sunne relasjoner med jevnaldrende – er også en viktig beskyttende faktor.

Andre igjen peker på betydningen av sosial identitet, og betydningen av å utvikle en positiv identitet knyttet til sin bakgrunn og etnisitet (Scott Jr., 2003; Greene et al., 2006). En sterk etnisk identitet, hevder Greene et al. (2006), kan bidra til å motvirke de negative konsekvensene av etnisk diskriminering, ved at det skaper en «buffer» som gjør at andres negative oppfatninger om en selv ikke internaliseres eller overføres til ens egen minoritetsgruppe like lett. Det er to dimensjoner av etnisk identitet verdt å bemerke. Først er etableringen av etnisk identitet, som omhandler utviklingsprosessen og utforskningen som leder til etableringen av etnisk identitet. Deretter er det etnisk bekreftelse og tilhørighet, som omhandler stolthet og følelsesmessig tilknytning til egen etniske gruppe (Greene et al., 2006).

³ Internaliserende utfordringer består av symptomer som nedstemthet, angst og ensomhet. Eksternaliserte utfordringer omfatter i større grad fenomener som hyperaktivitet og aggresjon (Levesque, 2011).

2.2.4 Hjelp og støtte

De to siste problemstillingene dreier seg om hva slags hjelp og støtte barn og unge har tilgang til når de utsettes for rasisme og diskriminering, og hvordan tiltak og innsatser mot rasisme og diskriminering kan bli bedre.

Unicefs rapport utgjør her et utgangspunkt som vi vil bygge videre på. Innspillene som går mest igjen dreier seg om at rasisme må få en større plass i undervisningen, og at lærere må få mer kompetanse om rasisme og ta temaet mer på alvor. Mange oppgir at de ikke lærer om rasisme og diskriminering på skolen (Unicef 2022).

Flertallet av Unicefs respondenter mener at «de som bestemmer» ikke gjør nok for å bekjempe rasisme og diskriminering. Ulike grep og tiltak kan være aktuelle på flere arenaer og i regi av flere aktører. Barn og unge kan også tenkes å ha innspill til forbedringspunkter i hjemkommunens arbeid mot rasisme og diskriminering. Kartlegginger gjennomført av Norsk Folkehjelp (2016) og Rambøll (2022) tyder på at få norske kommuner har en konkret strategi eller handlingsplan for å bekjempe rasisme og diskriminering.

2.3 Eksisterende kunnskap om tiltak i Norden

Det eksisterer en rekke ulike tiltak for å bekjempe og forebygge rasisme og diskriminering blant barn og unge i Norden. Basert på en gjennomgang av foreliggende forskning på feltet, ser det ut til at tiltakene som søker å bekjempe slike fenomen er tett forbundet med arenaene der de foregår. I vår litteraturgjennomgang, avgrenset til Nordiske publikasjoner fra og med 2010, identifiserte vi *skolen*, *den organiserte idretten* og *justissektoren* som de mest sentrale arenaene for forebygging og forsøk på å bekjempe rasisme og diskriminering blant barn og unge. I det følgende gir vi en kort oppsummering av foreliggende tiltak.

Tiltak i skolen

I litteraturgjennomgangen identifiserte vi klart flest tiltak rettet mot utdanningsinstitusjoner for barn og unge. Imidlertid er dette en arena der norske barn og unge selv rapporterer en mangelfull innsats mot rasisme og diskriminering. En nylig rapport fra Unicef (2022), basert på en spørreundersøkelse blant barn og unge i alderen 13-19 år, viser at over én tredjedel av deltagerne har vært utsatt for rasisme på grunn av hvordan de ser ut. Over halvparten oppga at slike hendelser fant sted på skolen, og to tredjedeler opplyser at de ikke fikk hjelp av noen da det skjedde. Dette omfatter ikke minst lærere som var vitne til rasistiske hendelser. Deltagerne etterlyser at rasisme bør vies større plass i det norske skoleverket. Unicef (2022) argumenter for at videre politikkutforming på området bør baseres på en reell medvirkning fra barn og unge selv.

Et av de eksisterende tiltakene innenfor norsk skoleverk er det såkalte Dembra-prosjektet. Navnet står for *demokratisk beredskap mot rasisme, antisemittisme og udemokratiske holdninger*, og er ment å forebygge utenforskap og udemokratiske holdninger. Prosjektet er tuftet på prinsipper om demokratisk kompetanse, inkludering, deltagelse, kritisk tenkning og mangfoldskompetanse. Tilbudet er rettet mot barneskoler, ungdomsskoler, videregående opplæring og lærerutdanninger i Norge. På Dembras nettsider opplyses det om at Dembra per i dag omfatter mer enn 130 skoler, nær 4 000 lærere, 11 lærerutdanninger og 72 lærerutdannere.⁴ Lorentzen og Røthing (2016) har

⁴ Dembra. Om Dembra. <https://dembra.no/no/om-dembra/>.

tidligere evaluert Dembra-prosjektet og de konkluderer, på tross av gode intensjoner, med at det faglige nivået på prosjektet ikke er tilstrekkelig høyt for å oppnå ønsket utfall. Selv om prosjektet kan åpne for nye og mer helhetlige tilnærminger i skolemiljøarbeidet, så skriver forfatterne at en uklar og svak teoretisk forankring kan bidra til en mangelfull overføringsverdi for lærerne som inngår i prosjektet. De konkluderer med at det er uvisst hvorvidt Dembra-prosjektet har bidratt til et helhetlig antidiskriminerende arbeid på skolene og om deltagelse vil få varige effekter (Lorentzen og Røthing, 2016). Evalueringen til Lorentzen og Røthing (2016) er imidlertid av eldre dato og på nettsidene til Dembra er det i ettertid blant annet publisert en oppdatering av den teoretiske og faglige forankringen til prosjektet.

En arbeidsgruppe i regi av Kunnskapsdepartement utarbeidet i 2011 en rapport med forslag til hvordan norske skoler kan arbeide systematisk og helhetlig mot rasisme, antisemittisme og diskriminering på bakgrunn av elevers etniske, religiøse eller kulturelle tilhørighet. Forfatterne fremholder at skolen ikke er en verdinøytral institusjon, og argumenterer for at det bør arbeides vedvarende og aktivt med skolenes verdigrunnlag. Kunnskap om antisemittisme, rasisme og flerkulturell forståelse bør derfor vektlegges mer i arbeidet med aktuelle kompetansemål i alle fag, og særlig i samfunnsfag og RLE. Arbeidsgruppen foreslår også at slik kunnskap burde styrkes i lærerutdanningen, og foreslår ytterligere anbefalinger om hvordan skoleledere og lærere kan håndtere konflikter mellom elever som følger av religiøse, etniske, kulturelle eller politiske motsetninger (Kunnskapsdepartementet, 2011).

I Finland eksisterer det flere tiltak som har til hensikt å forebygge og redusere rasisme og diskriminering i skolen. KYTKE-prosjektet består i hovedsak av workshoper som blir avholdt i finske skoleklasser (7.-9. trinn), der elever og lærere inviteres til diskusjoner om rasisme, identitet og mangfold. I tillegg tilbys det støtte og veiledning til elever og foresatte gjennom individuelle møter, samt meklingsworkshop for foresatte og utdeling av veiledningsmateriell for lærere. Alemanji og Mafi (2016) har undersøkt prosjektet og argumenterer at KYTKE bidrar til at elever og lærere anerkjenner utfordringene knyttet til rasisme i den finske skolen. Imidlertid etterlyser de at det faglige fundamentet bør styrkes, for eksempel ved å redegjøre for forskjellige definisjoner av rasisme, og å tydeliggjøre koblingene til makt og historie (Alemanji og Mafi, 2016).

Røde Kors er også aktivt involvert i det antirasistiske arbeidet i finske skoler. I samarbeid med en rekke organisasjoner drives kampanjen 'Mot rasisme' (Ei Rasismille). Dette programmet omhandler temaer som rasistiske og hatefulle ytringer, og diskuterer fremmedfiendtlige forestillinger om immigrasjon, flyktninger og kulturelle forskjeller. Kampanjen er rullet ut til elever i ulike aldersgrupper og det tilbys også undervisningsmateriell til lærere (Alemanji og Mafi, 2016).

Kommunale ungdomsarbeidere er også involvert i det antirasistiske arbeidet i Finland. Kivijärvi og Heino (2013) hevder at ungdomsarbeidernes holdnings- og endringsarbeid fremmer myndiggjøring av minoritetsungdom. Sentrale temaer er kritisk forståelse og bevissthet om undertrykkende praksiser. Ifølge forfatterne kan dette bidra til å forhindre rasisme og diskriminering.

Et annet tiltak i den finske skolen er bruk av såkalte *rom-meklere*. Dette er personer med rombakgrunn eller med god kjennskap til deres historie og utfordringer, som fungerer som meklere mellom rom og offentlige institusjoner. Tiltaket er tilrådet av både EU og Europarådet, og i skolesammenheng er meklernes ansvar å sikre trygg og respektfull kommunikasjon mellom skolen og romer, samt mellom lærere, andre skoleansatte og foreldre til barn med rombakgrunn. Helakorpi, Lappalainen og Sahlström (2019) har studert ordningen og hvordan den fungerer i forebyggingen av rasisme og diskriminering av mennesker med rombakgrunn. De fant variasjoner i organiseringen og

gjennomføringen av ordningen, men fremhever meklernes rolle i å formidle kunnskap og motbeviser fordommer. Tiltaket vurderes derfor som et viktig verktøy for å forhindre diskriminering av romer, og forskerne hevder at deres tilstedeværelse i skolen fører til en nedgang i fordommer og negative holdninger (Helakorpi, Lappalainen og Sahlström, 2019).

I Norge finnes en tilsvarende ordning kalt Skolelostjenesten, som er en statlig finansiert tjeneste. Skolelosene bistår skoler som har elever med rombakgrunn. De bidrar med kulturkompetanse, deltar i møter mellom skole og foresatte, bistår i undervisningen, gir leksehjelp og kan gå inn som brobyggere mellom skole og hjem. Skolelostjenesten tilbyr også leksehjelp på kulturhuset Romano Kher, men jobber ellers ute i skolene hvor elevene holder til.⁵

I Sverige har Arneback og Jämte (2022) undersøkt hvordan lærere jobber forebyggende mot rasisme i skolen. Basert på intervjuer med lærere i videregående skole, identifiserte forfatterne seks ulike tilnærminger til problemområdet – den frigjørende, normkritiske, interkulturelle, demokratiske, relasjonelle og kunnskapsfokuserte tilnærmingen. De ulike tilnærmingene var ikke gjensidig utelukkende blant lærerne, men ble snarere benyttet i kombinasjon. Forfatterne konkluderer ikke med hvilken tilnærming som nødvendigvis var mest fornuftig, men vektlegger teoretiske perspektiv og pedagogiske reaksjoner. For å motvirke rasisme i opplæringsløpet, fremhever de at lærere må ta høyde for at fenomenet kan manifesteres forskjellig på ulike nivåer i samfunnet (Arneback og Jämte, 2022).

Randomiserte studier i Danmark tyder på at ansatte i offentlige etater er tilbøyelige til å diskriminere minoriteter. Andersen og Guul (2019) illustrerer blant annet en nær sammenheng mellom læreres arbeidsmengde og tilbøyelighet for å diskriminere elever med innvandrernavn. I studier der man har tilført ekstra ressurser til lærerne, ser man imidlertid antydninger til mindre diskriminering. Teorien antyder dermed at fordommer skjer utilsiktet og spesielt under arbeidsforhold preget av høy belastning. Forfatterne anbefaler derfor tiltak for å redusere arbeidsbelastningen blant lærere.

Tiltak i den organiserte idretten

En annen arena for å bekjempe og forebygge rasisme og diskriminering blant barn og unge er i den organiserte idretten. Kristiansen og Sonne (2021) har gjennomført en spørreundersøkelse om rasisme blant representanter fra de 55 særforbundene i Norsk idrettsforbund (NIF). Spørreundersøkelsen inkluderte et åpent spørsmål om hvilke tiltak respondentene mente var viktigst for å redusere rasisme og øke mangfoldet i norsk idrett. I forskernes kategorisering av svarene var det størst oppslutning om tiltak under kategorien «opplæring, synliggjøring og bevisstgjøring». Med opplæring forstås opplæring i forebygging og/eller håndtering av rasisme og diskriminering. 17 av de 55 forbundene oppgir at de selv har gjennomført slik opplæring, enten blant trenere, dommere, på klubbnivå eller i forbundet som helhet. Synliggjøring dreier seg om å «konstant diskutere» utfordringene med rasisme og diskriminering, mens bevisstgjøring knyttes til å opprettholde et budskap om nulltoleranse. Av andre tiltakskategorier ble bruk av kampanjer fremhevet, øke tilbud for å få med og inkludere flere, synliggjøre gode rollemodeller og innføre nulltoleranse for rasisme.

⁵ Språksenteret. Om skolelostjenesten. <https://spraksenteret.osloskolen.no/om-skolen/om-skolelostjenesten/skolelostjenesten/>.

NIF etablerte i 2020 en samleside der alle organisasjonsledd i norsk idrett kan laste ned materiell til sine digitale flater under headingen #STOPP.⁶ Kampanjen ble nevnt av flere respondenter i Kristiansen og Sonne (2021) som en viktig innsats. Den startet med at NIF erkjente at diskriminering skjer i norsk idrett. Samlesiden og kampanjen gjaldt ikke bare saker relatert til rasisme, men alle former for diskriminering som kjønnshets og homohets. Kampanjen har til hensikt å gjøre det enklere for idrettslag, idrettskretser, idrettsråd og særforbund å finne informasjon de trenger for å synliggjøre verdier og viktige prinsipper for å bekjempe rasisme og diskriminering i idretten.

Tiltak i justissektoren

Den tredje arenaen for å bekjempe og forebygge rasisme og diskriminering blant barn og unge er innenfor justissektoren. Likestillings- og diskrimineringsombudet (2022) har gjennomført en kartlegging av minoriteters møte med norsk politi. Kartleggingen bygger på en spørreundersøkelse ved videregående skoler i Oslo og Drammen (n: 1 588), samt kvalitative intervjuer med 44 unge og voksne som har hatt kontakt med politiet i det offentlige rom. Rapporten tyder på at unge med minoritetsbakgrunn blir stoppet i kontroller oftere enn andre, og at de oftere opplever seg mistenkeliggjort av politiet. Funnene kan tyde på at det forekommer etnisk profilering, det vil si at etnisitet benyttes som en markør for antatt kriminalitet.

Rapporten inneholder også en vurdering av lovverk og praksis for kontroller og visitasjoner. Ombudet anbefaler at Justisdepartementet utreder en lovfestet begrunnelsesplikt for politiet i forbindelse med kontroller og visitasjoner, og at erfaringene med prøveprosjektet med kvitteringsordning i Oslo politidistrikt, bør inngå i utredningen. Ombudet mener at en kvitteringsordning kan bidra til en praksis der kontrollene begrunnes bedre (Likestillings- og diskrimineringsombudet, 2022).

I november 2022 ble det innført et ni måneders prøveprosjekt med kvittering til personer som stoppes og kontrolleres av politiet.⁷ Ordningen skal forsøkes i Oslo politidistrikt. Oslo kommune, OMOD, Juristforbundet, Minotenk og andre relevante aktører er involvert i arbeidet. Prøveordningen med kvittering ved personkontroller skal testes ut for å øke publikums tillit til politiet, og ble gitt som oppdrag fra Justis- og beredskapsdepartementet.

Oppsummering

Denne gjennomgangen viser at det eksisterer en rekke ulike tiltak for å bekjempe og forebygge rasisme og diskriminering blant barn og unge. Tiltakene er ulikt utformet og rettet mot samfunnsarenaer der man antar at problemene er mest utbredt. Flere av tiltakene er også rettet mot konkrete sektorer, for eksempel skoleverket, der nedslagsfeltet og det antatte utfallet antas å være størst. Et problem er imidlertid at den empiribaserte evidensen om effektene av de ulike tiltakene er mangelfull (Lenz et al., 2018). Det foreligger med andre ord lite sikker kunnskap om hvilke tiltak som virker og hvilke tiltak som ikke virker.

Tiltakene mot rasisme og diskriminering blant barn og unge er basert på ulike tilnærminger. Enkelte av tiltakene er individrettede, der atferdsregulering er den uttalte målsettingen. Andre tar sikte på mer refleksjonsbaserte og bevisstgjørende tiltak, der økt kunnskap om problemområdet antas å gi en ønsket effekt. Den siste tilnærmingen er av

⁶ NIF. Om kampanjen. <https://www.idrettsforbundet.no/tema/stopp/nyheter/om-kampanjen/>.

⁷ Oslo politidistrikt. Kvitteringsordning. <https://www.politiet.no/om-politiet/organisasjonen/politidistrikter/oslo/kvitteringsordning/>.

strukturell karakter, der man forsøker å bekjempe og forebygge rasisme og diskriminering ved hjelp av konkrete direktiver eller sanksjoner. Tiltakenes utforming bærer derfor preg av en samfunnsmessig nivådeling, fordelt på mikro- (individrettet), meso- (institusjonsrettet) og makronivå (samfunnsrettet). Lenz et al., (2018) påpeker imidlertid at tiltakene bør inngå i helhetlige, langsiktige og sektorovergrepene strategier, der man fokuserer på både forebygging, avdekking og håndtering.

3 Erfaringer, arenaer og aktører

Våre data viser at en høy andel barn og unge i Norge har erfaringer med det de opplever som ulike former for rasisme og diskriminering. Disse erfaringene tar ulike former og finner sted på forskjellige arenaer der barn og unge ferdes. Basert på data fra spørreskjema og kvalitative intervju, gir vi i dette kapittelet en oversikt over både omfanget av deres opplevelser med rasisme og diskriminering, deltagernes historier om ulike erfaringer, på hvilke arenaer det foregår og hvilke aktører som er involvert.

3.1 Barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering

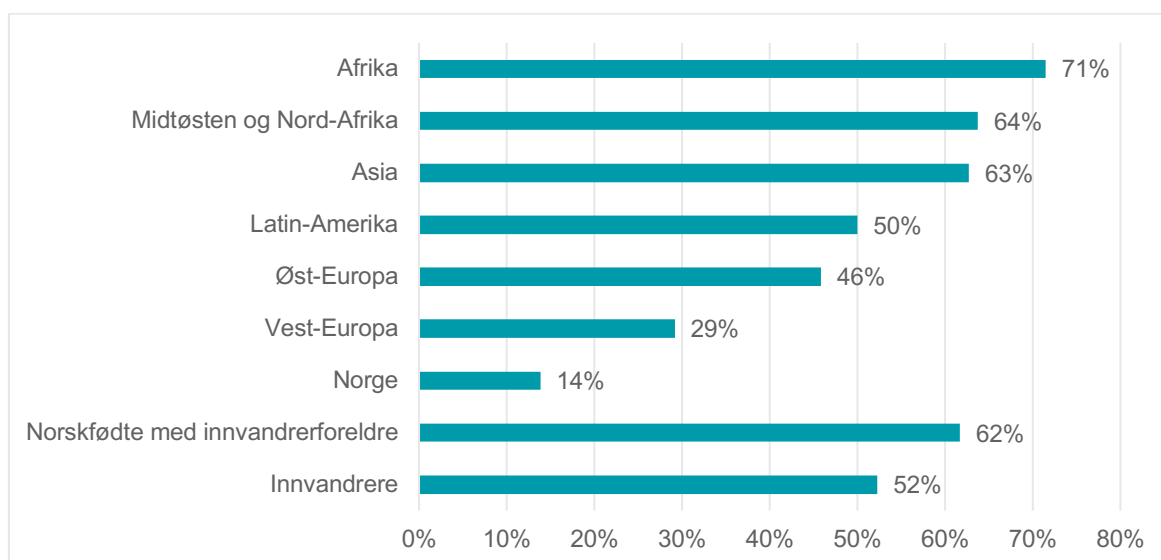
3.1.1 Omfang av individuell rasisme

Individuell rasisme kan forstås som uttalte og eksplisitte former for hatefulle ytringer, som har bakgrunn i menneskers utseende, kulturelle eller religiøse tilhørighet. Begrepet hatefulle ytringer defineres gjerne som ytringer som er egnet til å skape eller spre hat mot bestemte grupper. I dagligtalen refererer man ofte til fenomenet hverdagsrasisme, som omhandler alt fra konkrete rasistiske hendelser som utspiller seg i hverdagen i form av åpenlyse rasistiske ytringer og handlinger, til mer subtile kommentarer, hets, forakt og latterliggjøring (Hessaa-Szwinto, 2023).

I spørreundersøkelsen har vi stilt spørsmål om opplevelser med å bli utsatt for *rasistiske ytringer*. I utformingen av spørsmålet har vi tatt utgangspunkt i spørsmål som har blitt stilt om *hatefulle ytringer* i tidligere studier (Fladmoe et al., 2019; Dalen et al., 2022). I spørreskjemaet la vi til grunn at rasistiske ytringer «*kan defineres som ytringer som deler mennesker inn i «raser» eller etniske grupper, og hevder at noen grupper er mindre verdt enn andre*». Respondentene ble bedt om å oppgi sammenhenger de hadde opplevd å bli utsatt for rasistiske ytringer, i løpet av de siste 12 månedene.

I hele utvalget er det 45 prosent som oppgir å ha blitt utsatt for rasistiske ytringer på minst en av de foreslåtte arenaene, men andelene varierer stort mellom gruppene. I Figur 4 viser vi andelene som oppgir dette, fordelt på ulike grupper etter innvandrerbakgrunn og foreldrenes fødeland.

Figur 4: Utsatt for rasistiske ytringer på minst en arena siste 12 måneder, fordelt på innvandrerbakgrunn og verdensregion. N: 2244.

71 prosent av respondentene med bakgrunn fra Afrika utenom Nord-Afrika, har opplevd rasistiske ytringer på minst én arena i løpet av det siste året. Andelen er også høy blant respondenter med bakgrunn fra Midtøsten og Nord-Afrika, samt de med bakgrunn fra Asia utenom Midtøsten. Også om lag halvparten av respondenter med bakgrunn fra Latin-Amerika og Karibien, samt respondenter med bakgrunn fra Øst-Europa, oppgir å ha blitt utsatt for rasistiske ytringer på minst én arena. Respondentene med bakgrunn fra Vest-Europa og Norge har i minst grad opplevd rasistiske ytringer, mens 62 prosent av norskfødte med innvandrerforeldre har vært utsatt for slike ytringer i løpet av siste 12 måneder. I det følgende utforsker vi hvordan slike erfaringer kan fortone seg for barn og unge i Norge.

Erfaringer med individuell rasisme

I tillegg til spørreskjemaundersøkelsen, har vi utforsket barn og unges konkrete erfaringer med individuell rasisme ved hjelp av kvalitative intervjuer. Deltagerne som ble intervjuet delte en lang rekke historier om egne opplevelser. Erfaringene strakk seg fra nedsettende og rasistiske ytringer, knyttet til deltagerens utseende, bruk av religiøse symboler og deres norskspråklige utfordringer, til mer abstrakte former for negativ forhåndsdomming. Felles var imidlertid at mange hadde opplevd negative hendelser knyttet til rasisme tidlig i livet – hendelser som fortsatt satte spor. En muslimsk jente som deltok i en av gruppeintervjuene, delte følgende historie fra tidlig barndom:

(...) ja, jeg husker det med å leke, jeg fikk jo en sånn kommentar om at jeg ikke kunne være med på leken fordi jeg var brun i huden. Det er jo sånne ting som setter seg. Jeg er brun i huden, jeg er muslim og jeg bruker hijab, så jeg er jo utsatt. Det første folk ser er alt som er på utsiden, ikke sant, og så dømmer de deg før de i det hele tatt møter deg.

I dette sitatet fortalte den muslimske informanten om både en individrettet og tradisjonell form for rasisme, der hudfargen hennes var utgangspunktet for ytringen. Samtidig beskrev hun også en opplevelse av negativ forhåndsdomming på bakgrunn av sitt utseende og bruk av religiøse klesplagg. En annen av deltagerne i gruppeintervjuet, som også hadde muslimsk trosbakgrunn, fulgte opp med en lignende refleksjon:

Ja, det er nesten som en rangstige over forskjellige mennesker. De ser hijaben først, og så ser de at du er mørk. Det er liksom det første. Man blir jo rangert på en måte, litt sånn verdirangering.

Deltagernes opplevelser av negativ forhåndsdømming, slik som sitatene over viser, var ofte abstrakte og ikke alltid basert på konkrete hendelser. Slike former for symbolsk rasisme manifesteres gjerne gjennom implisitte og ubevisste forhold, blant annet gjennom abstrakte moralske vurderinger knyttet til hva minoriteter bør gjøre og hvordan de oppfører seg (Coll et al., 1996). I intervjumaterialet kom dette til uttrykk gjennom både direkte og mer subtile opplevelser av majoritetsbefolkningens fordommer. En av informantene beskrev den negative forhåndsdømmingen på følgende måte:

Det med kroppsspråket til folk, det kan jeg reagere på. Måten folk ser på meg for eksempel, eller når jeg går forbi noen personer og jeg gir et smil, og de ser på meg stygt. De tenker sikkert sånn «Det er en utlending, jeg må holde meg unna for å være trygg». Hvis man ser og følger litt med, så kan man se at folk gjør det ganske ofte. Ofte enn man tror. Man ser det hvis man ser litt nøye, at folk klemmer litt mer rundt vesken sin eller går et stykke lengre unna.

Denne informanten beskrev situasjoner der rasismen tok subtile former, i den grad at det kunne være vanskelig å vurdere hvorvidt erfaringen var reell (Rosenbloom & Way, 2004). Men han fortalte likevel om en opplevd form for devaluering på bakgrunn av sitt utseende, og en internalisert selvfølelse av annerledeshet og mindreverd, noe som også omtales i forskningen på feltet (Greene et al., 2006). Slike former for symbolsk rasisme var imidlertid ofte basert på tidligere erfaringer med tradisjonelle og direkte former for hatefulle ytringer. En informant med bakgrunn fra et afrikansk land fortalte hvordan dette kunne fortone seg:

Jeg opplever mye rasisme på grunn av hudfargen min. Folk som kommer med rasistiske kommentarer og forsøker å være kule. De sier ting for at andre skal le, men de vet ikke hvordan det føles. De tror at de er morsomme og sier «n-ordet», «slave», «ape» og kommer med andre rasistiske kommentarer.

Denne informanten beskrev situasjoner der hudfargen hans var utgangspunkt for de rasistiske ytringene. Mange av de øvrige deltagerne fortalte også at de hadde opplevd å bli kalt «n-ordet» og «svarting», og hadde erfaringer med former for individrettet rasisme på bakgrunn av utseende. En av informantene med asiatisk bakgrunn fortalte:

Lillebroren min, han går på barneskolen, og han får stadig spørsmål om han har tenkt til å spise hundene eller kattene til naboene, bare fordi han er av asiatisk opprinnelse. Og de gjør narr av øynene hans. Det er mye kommentarer.

Andre deltagere hadde opplevd uønsket oppmerksomhet på grunn av hårtype. I et av gruppeintervjuene diskuterte to jenter med afrikansk bakgrunn:

Folk sier jo noe om utseende. Jeg har afro, og kom inn i klasserommet og ble ledd av. Alle skulle påpeke det, si noe om afroen. Bare fordi det gror annerledes. Det skjer jo ikke med noen som har rett hår.

Ja, da jeg hadde afro pleide medelever å stikke blyanter og andre ting inn i håret, derfor fikk jeg heller fletter. Gidder ikke det der. De synes det var spennende og det forstår jeg, men jeg gidder ikke at de stikker ting i håret. Det var lyshuda folk som gjorde det. De svarte vet at man ikke skal gjøre sånt. Husker at jeg tenkte: «Hvorfor kan jeg ikke bare ha glatt hår?»

De overnevnte erfaringene hadde sitt utspring i deltagernes utseende, men det var også flere som delte historier der de hadde blitt utsatt for rasistiske ytringer på bakgrunn av sin etniske eller religiøse tilhørighet. En informant av jødisk trosretning fortalte følgende:

Jeg var på vei fra skolen, hadde ikke gått mange meterne, så stoppet det en bil ved siden av meg. Vinduet ble rullet ned og så sitter det fire gutter inni der, og så roper de «jævla jøde!» og ruller opp vinduet og kjører. Jeg så meg først rundt og trodde kanskje de hadde ropt det til en annen, for jeg hadde aldri opplevd noe sånt ansikt til ansikt før. Da var jeg litt ... jeg husker bare at jeg ble helt varm.

Lignende erfaringer fant vi også blant deltagere med rom-bakgrunn, som blant annet opplevde det som belastende å bli referert til som «sigøynere».

Det er forskjell på norske, og det de kaller oss, sigøynere. Så for meg, beklager uttrykket, men det er noe dritt. Jeg klarer ikke å høre på det der. Jeg blir bare sinna (...) Det var en som kalte meg «jævla sigøyneser, du kommer fra Romania, du har ikke penger, du bor på gata». Jeg sa ifra, «jeg er ikke fra Romania, det er to forskjellige kulturer».

Blant informantene med muslimsk trosbakgrunn, var bruk av hijab knyttet til historier om ambivalens. På den ene siden forbandt disse kvinnene bruken av klesplagget med stolthet, egne valg og kulturelle normer. På den andre siden var hijaben et hyppig utgangspunkt for hatefulle ytringer og opplevd rasisme. Denne dualiteten var vanskelig å navigere for deltagerne, og de ga uttrykk for å bli dratt mellom ulike kulturer. Én informant beskrev dømmende blikk, trusler og utpressing på grunn av hijaben. En annen fortalte:

Det er mange som blir mobbet på grunn av hijaben. Jeg ble også mobbet på grunn av det, fordi jeg var den eneste på skolen som brukte det. Men det er jo mitt valg, det er ikke foreldrene mine som har tvunget meg til det (...) Det er også mange som slenger kommentarer. Hvis jeg går i byen, så kan folk spørre hvorfor jeg bruker skjerf, liksom, de kaller det skjerf. Så jeg har hatt det veldig vondt.

Flere av informantene delte lignende historier og beskrev en krevende balansegang mellom kulturen de hadde vokst opp med, og utfoldelsen av egen kulturell og nasjonal identitet. Majoriteten av de vi intervjuet var imidlertid norskfødte med innvanderforeldre. De møtte likevel stadig kritiske spørsmål knyttet til sitt opphav og flere ga uttrykk for en opplevelse av at de ikke ble akseptert som fullverdige medborgere. Én informant beskrev det på følgende måte:

Jeg blir introdusert som norsk, jeg er født i Norge, jeg er oppvokst i Norge. Og når folk kommer og spør, «Hvor er du fra?», så sier jeg fra Norge, så spør de «Men hvor er du egentlig fra, hvor kommer dere fra?». Det er så irriterende, de grupperer oss. «Du er egentlig ikke fra Norge», de kan se på meg at jeg er fra en annen kultur, men jeg er født her, jeg bor her, jeg er fra Norge, punktum. Men så tror de aldri på det, det er så irriterende at de spør.

Denne opplevde devalueringen av egen identitet var et sårt punkt for flere av informantene. De hadde erfaringer med å ikke bli akseptert som fullverdige norske medborgere på bakgrunn av deres utseende eller bruk av religiøse symboler. Dette kunne føre til en opplevelse av indre konflikt, der de på den ene siden ikke ble ansett som norske. På den andre siden var de heller ikke innvandrere, men de opplevde likevel å bli redusert til representanter for bestemte folkegrupper som følger av hvordan de så ut.

De overnevnte erfaringene med individuell rasisme var belastende for dem vi intervjuet. I tillegg var det mange som opplevde at slike hendelser ikke ble tatt på alvor eller anerkjent, men snarere at det ble sådd tvil om hvorvidt erfaringene deres var reelle. Dette kunne føre til en ytterligere belastning for informantene. I et av gruppeintervjuene diskuterte to av deltagerne dette fenomenet:

Jeg tror alle kan kjenne seg igjen i latterliggjøring og usynliggjøring, at man blir hold vekk fra informasjon. Eller at folk plukker på måten man snakker eller uttaler ting. Jeg tror de fleste kjenner seg igjen i noe. Og ikke minst at dette her blir «gaslighta», at folk sier «nei, dette skjer ikke». Det skyves liksom under teppet. Det blir usynliggjort.

Ja, det er sånn hvis man sier at noe er rasistisk, så begynner folk å søke på definisjoner av rasisme og liksom si at dette her ikke er tilfellet. De blir helt sjef over hvordan det skal defineres. De vet liksom alt, og de er veldig raske til å få deg til å føle at det du opplever ikke er riktig. Fordi dette er ikke noe de selv føler, ikke sant, så de går veldig fort i forsvarsposisjon med en gang man klarer å stå opp for noe. De blir så aggressive imot deg med engang du sier noe imot.

Disse historiene viser tilfeller der informantenes erfaringer med rasisme ble møtt med motstand. Det illustrerer også hvordan former for symbolsk rasisme henger sammen med ulikheter i definisjonsmakt, der det kan være vanskelig for minoriteter selv å identifisere og forstå opplevelser med rasisme (Coll et al., 1996; McConahay & Hough, 1976). Begrepet «gaslighting», som en av de overnevnte informantene benyttet seg av, kan defineres som en form for manipulasjon som brukes for å få andre til å tvile på sin egen virkelighetsoppfatning. I dette tilfellet opplevde deltagerne at deres erfaringer med rasisme ikke ble anerkjent, men snarere at det ble stilt spørsmål om hvorvidt rasismen fant sted. Dette kunne føre til en ytterlig belastning for minoritetene vi intervjuet. Imidlertid begrenset ikke deltagerens erfaringer seg til former for direkte rasisme, og i det følgende presenterer vi data fra deres erfaringer med strukturell og institusjonell rasisme.

3.1.2 Erfaringer med diskriminering og strukturell og institusjonell rasisme

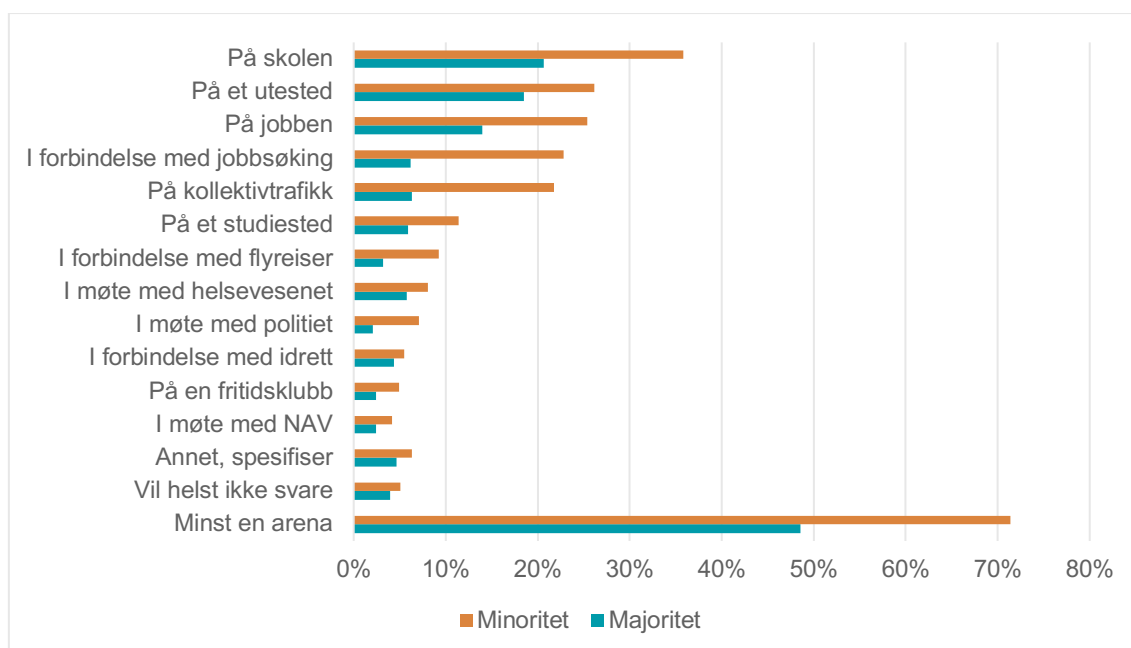
Begrepene strukturell og institusjonell rasisme viser til underliggende samfunnsmessige forhold som påvirker minoriteters makt og mulighet i samfunnet. Dette innebærer at rasisme og diskriminering kan finne sted som følge av ubevisste kategoriseringsprosesser, uten at noen enkeltindivider aktivt utøver eller støtter det (Rosenbloom & Way, 2004). Ifølge Midtbøen (2021), er formålet med teorier om strukturell rasisme å flytte perspektivet fra enkeltmenneskers eller gruppers eksplisitte holdninger og ideologiske overbevisninger til samfunnets underliggende strukturer som kan føre til negativ forskjellsbehandling – diskriminering – av minoriteter.

Omfang av negativ forskjellsbehandling

I spørreskjemaet fikk respondentene spørsmål om de i løpet av de siste 12 månedene hadde opplevd å bli behandlet dårligere enn andre, på en serie av foreslåtte arenaer. Spørsmålet er likelydende med det som ble stilt i Fafos undersøkelse om hverdagsintegrering (Dalen et al., 2022), mens vi har inkludert noen flere sammenhenger som svaralternativer.

En opplevelse av å bli behandlet dårligere enn andre behøver ikke alltid å være knyttet til etnisk diskriminering. Dette er noe vi utforsker nærmere i de etterfølgende spørsmålene. Det er like fullt interessant å undersøke i hvilken grad opplevelser av negativ forskjellsbehandling på ulike arenaer varierer med hvorvidt respondentene har minoritetsbakgrunn eller ikke. I Figur 5 viser vi svarfordelingen for henholdsvis respondenter med og uten minoritetsbakgrunn (definert som å ha foreldre født utenfor Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand). Vi minner her om at vi ikke har informasjon om status som urfolk eller nasjonal minoritet i det kvantitative datamaterialet, og dette innebærer at for eksempel samiske barn og unge omtales som en del av majoriteten i spørreundersøkelsen.

Figur 5: Har du i løpet av de siste 12 månedene opplevd å bli behandlet dårligere enn andre, i noen av disse sammenhengene? Flere svar mulig. Respondenter med minoritetsbakgrunn (N: 1487) og majoritetsbakgrunn (N: 779).

Resultatene viser at minoritetsungdom opplever negativ forskjellsbehandling i betydelig høyere grad enn unge uten minoritetsbakgrunn. 71 prosent av minoritetsutvalget oppgir at de har opplevd negativ forskjellsbehandling på minst en arena i løpet av det siste året, mens 49 prosent av majoritetsutvalget oppgir det samme.

Skolen er den arenaen flest oppgir å ha blitt behandlet dårligere enn andre på (36 prosent av minoritetsutvalget). Det er også mange som har opplevd negativ forskjellsbehandling på et utested (26 prosent), på jobben (25 prosent), ved jobbsøking (23 prosent) og i kollektivtrafikken (22 prosent).

Slik spørreskjemaet er lagt opp har vi ikke kunnskap om hvorvidt respondentene har vært til stede på de ulike arenaene i løpet av det siste året. Det vil si at vi for eksempel ikke vet hvor mange av respondentene som har reist med fly det siste året, eller hatt kontakt med NAV eller vært på en fritidsklubb. Dersom vi for eksempel hadde kartlagt hvor mange av respondentene som har hatt kontakt med politiet det siste året og kun spurt dem om erfaringer negativ forskjellsbehandling på den arenaen, ville vi fått en høyere prosentandel som sier at de har opplevd negativ forskjellsbehandling i møte med politiet.

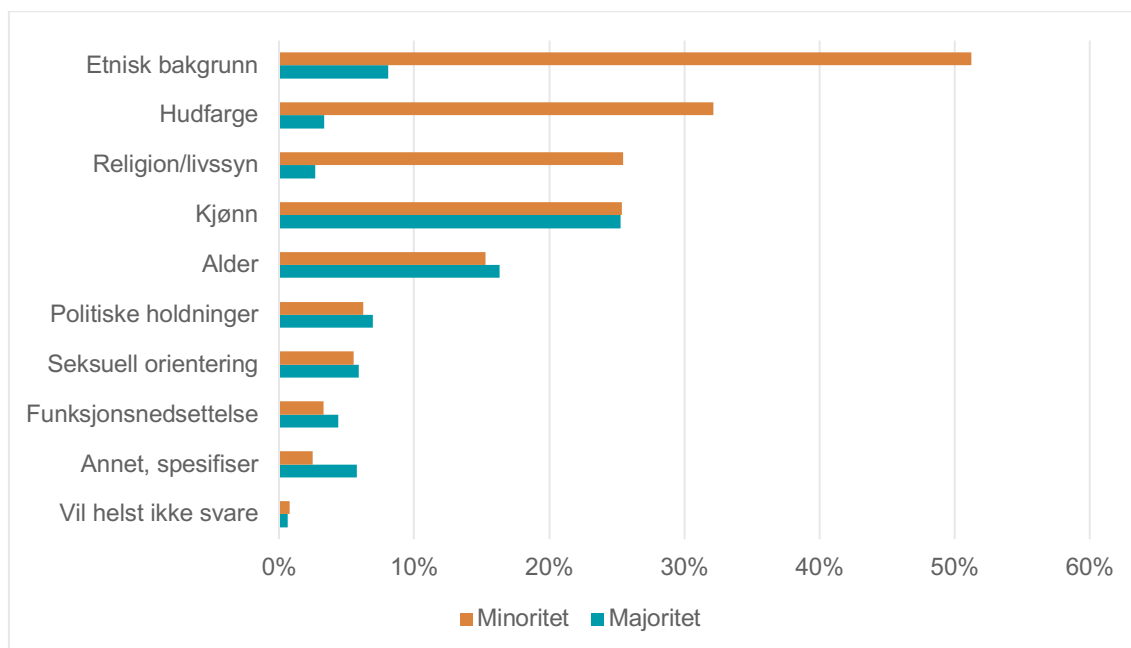
130 respondenter har benyttet seg av muligheten til å nevne andre arenaer der de har opplevd negativ forskjellsbehandling. Arenaene som gikk mest igjen her var i en butikk eller på et kjøpesenter (24 respondenter), på nett eller i sosiale medier (21), på gata (12) og med venner (11).

Diskrimineringsgrunnlag

Å bli behandlet dårligere enn andre er ikke ensbetydende med diskriminering. Når den negative forskjellsbehandlingen knyttes til et konkret grunnlag, som hudfarge, etnisk bakgrunn, kjønn eller seksuell orientering, blir det tydeligere at det er erfaringer med diskriminering som rapporteres.

Resultatene i forrige avsnitt sier ikke noe om hvilke grunnlag respondentene opplever seg forskjellsbehandlet på. I det etterfølgende spørsmålet ble respondentene bedt om å indikere hvilke grunnlag de opplevde at forskjellsbehandlingen hadde bakgrunn i. Spørsmålet er likelydende med det som ble stilt i Fafos undersøkelse om hverdagsintegrering (Dalen et al., 2022). I Figur 6 viser vi svarfordelingen for henholdsvis respondenter med og uten minoritetsbakgrunn.

Figur 6: Opplevde du at du ble dårligere behandlet på noen av disse grunnlagene? Flere svar mulig. Respondenter med minoritetsbakgrunn (N: 1487) og majoritetsbakgrunn (N: 779).

Tre av de foreslåtte grunnlagene kan knyttes til etnisk diskriminering. I minoritetsutvalget er det særlig mange som oppgir å ha opplevd negativ forskjellsbehandling på bakgrunn av etnisk bakgrunn det siste året (51 prosent). Det er også betydelige andeler i minoritetsutvalget som oppgir å ha blitt forskjellsbehandlet på bakgrunn av hudfarge (32 prosent) og religion/livssyn (25 prosent). Her er det spesielt viktig å huske at for eksempel romer eller samer vil kunne ha svart at de opplever etnisk diskriminering uten at dette fanges opp som *minoritetenes* erfaringer i denne figuren.

Videre er det mange som har opplevd å bli forskjellsbehandlet ut fra kjønn. Både i minoritetsutvalget og majoritetsutvalget er det 25 prosent som oppgir dette. De fleste er jenter. Når vi ser særskilt på kvinnelige respondenter, er det 33 prosent i minoritetsutvalget og 32 prosent i majoritetsutvalget som oppgir å ha blitt negativt forskjellsbehandlet på bakgrunn av kjønn i løpet av det siste året.

Øvrige grunnlag som ble foreslått som svaralternativer er alder, politiske holdninger, seksuell orientering og funksjonsnedsettelse. For disse grunnlagene finner vi i liten grad forskjeller mellom respondenter med og uten minoritetsbakgrunn. I utvalget samlet oppgir 15 prosent å ha blitt urettferdig forskjellsbehandlet ut fra alder. Videre er det 6 prosent i det samlede utvalget som oppgir at de har blitt forskjellsbehandlet basert på deres politiske holdninger.

Vi mangler dessverre kunnskap om hvor mange av respondentene som har en funksjonsnedsettelse, og hvor mange som har en annen seksuell orientering enn heterofil. Det blir dermed ikke mulig å fastslå hvor stor andel av de som kunne tenkes å oppleve diskriminering på disse grunnlagene, som rapporterer dette. Vi noterer like fullt

at 6 prosent av det samlede utvalget har opplevd negativ forskjellsbehandling basert på seksuell orientering, og at 4 prosent har opplevd negativ forskjellsbehandling basert på funksjonsnedsettelse det siste året.

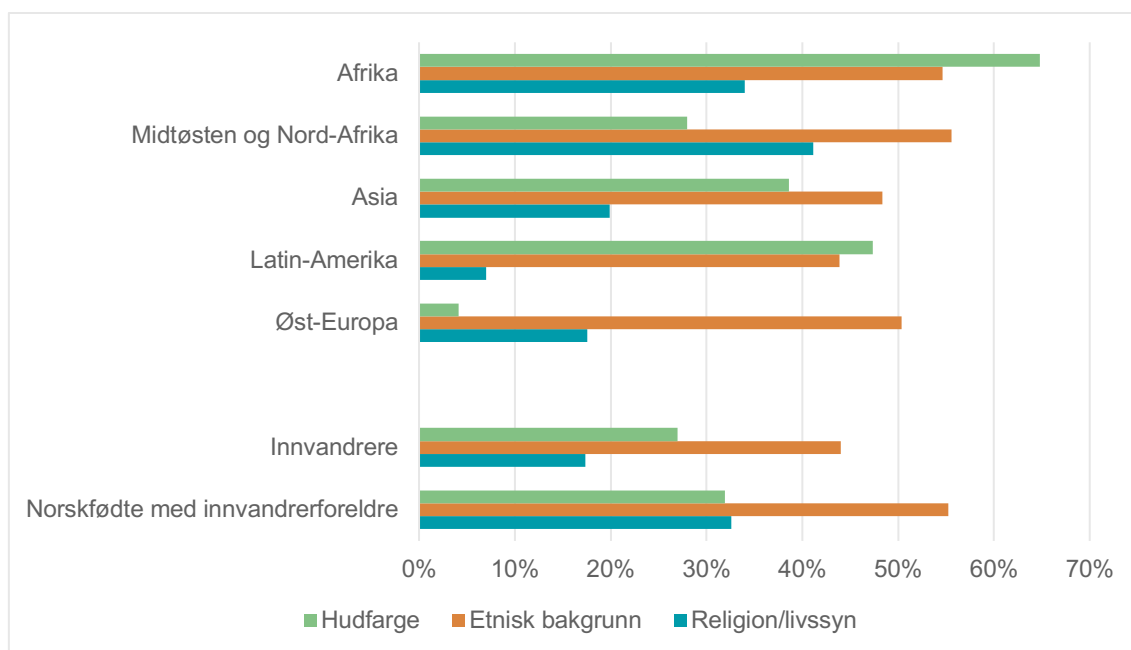
Respondentene fikk også muligheten til å skrive inn grunnlag som ikke er foreslått i spørreskjemaet. 79 respondenter har brukt denne muligheten. Det som går mest igjen her er svar som viser til utseende (20 respondenter), inkludert vekt, høyde og hårfarge. 8 respondenter har oppgitt at de har blitt negativt forskjellsbehandlet ut fra sitt navn eller etternavn.

Diskriminering på bakgrunn av hudfarge, etnisk bakgrunn og religion

Tre av de grunnlagene som er foreslått i batteriet kan knyttes til etnisk diskriminering: hudfarge, etnisitet og religion/livssyn. Det er både interessant å undersøke hvilke grupper som opplever seg særlig utsatt for etnisk diskriminering, og i hvilken grad de opplever at diskrimineringen er knyttet til ulike aspekter av etnisitet.

I Figur 7 har vi isolert de tre grunnlagene som kan knyttes til etnisk diskriminering, og undersøkt forskjeller ut fra innvandrerbakgrunn og hvilken verdensregion foreldrene er født i.

Figur 7: Opplevd forskjellsbehandling på bakgrunn av hudfarge, etnisk bakgrunn og religion/livssyn, fordelt på innvandrerbakgrunn og verdensregion. Respondenter med foreldre født utenfor Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand. N: 1708.

Resultatene tyder på at minoritetsungdom med ulik bakgrunn opplever ulike typer etnisk diskriminering. Det er særlig respondenter med foreldre fra Afrika utenom Nord-Afrika, som opplever forskjellsbehandling på grunnlag av hudfarge oftere enn andre. Hele 65 prosent av respondentene med en slik bakgrunn, har opplevd dette i løpet av det siste året.

Unge med bakgrunn fra Midtøsten og Nord-Afrika opplever i høyere grad diskriminering på bakgrunn av religion, enn andre grupper. 41 prosent i denne gruppen har opplevd dette. Det mest rapporterte diskrimineringsgrunnlaget i gruppen er likevel etnisk bakgrunn (56 prosent).

Unge med foreldre fra Asia og Latin-Amerika opplever i stor grad diskriminering knyttet til hudfarge og etnisk bakgrunn, og i mindre grad diskriminering knyttet til religion.

For unge med foreldre fra Øst-Europa handler erfaringene med etnisk diskriminering i liten grad om hudfarge. Halvparten har likevel opplevd diskriminering knyttet til deres etniske bakgrunn.

Videre ser vi at norskfødte med innvandrerforeldre oppgir at de har opplevd etnisk diskriminering i større grad enn unge som selv har innvandret til Norge. Dette gjelder alle de tre grunnlagene, men forskjellen er særlig stor når det gjelder negativ forskjellsbehandling på grunnlag av religion. Mens 33 prosent av etterkommerne rapporterer diskriminering på bakgrunn av religion/livssyn, er det kun 17 prosent av innvandrerne som rapporterer dette.

Additiv indeks for opplevd diskriminering

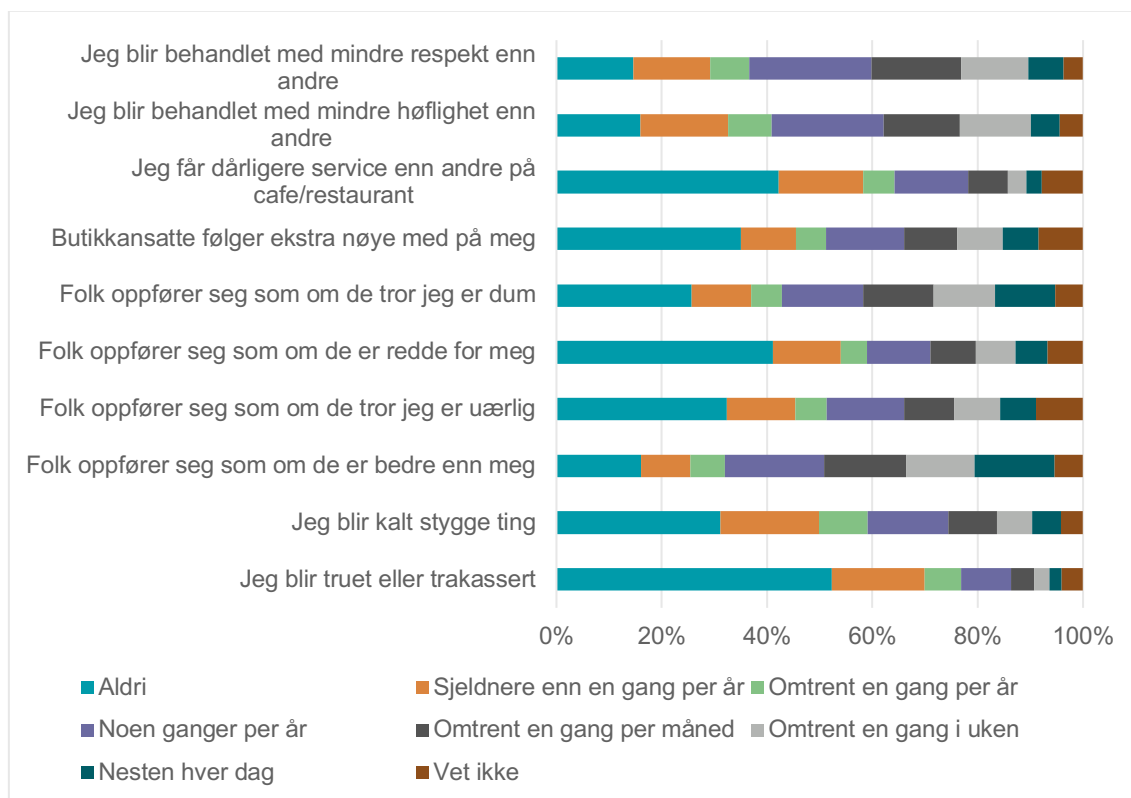
I spørreskjemaet har vi videre inkludert et spørsmålsbatteri som er hentet fra amerikansk forskning, og oversatt til norsk. «Everyday discrimination scale» har blitt metodisk validert, og har blitt brukt i mange amerikanske og internasjonale studier (Krieger et al., 2005; Taylor et al., 2004)

Vi vurderer at spørsmålene fremstår som generelle og ikke bundet til den amerikanske konteksten. Vi vurderer videre at indeksen er godt egnet til å undersøke betydningen av flere variabler på en gang, gjennom en regresjonsanalyse. En additiv indeks fanger opp mer variasjon på den avhengige variabelen enn ett enkelt spørsmål.

I tillegg fanger indeksen opp *intensitet* på en annen måte enn spørsmål som fanger opp hvorvidt man har opplevd noe i løpet av de siste 12 måneder eller ikke. Batteriet måler dette ved å spørre hvor ofte man opplever ulike former for diskriminering. Det overordnede spørsmålet er: Hvor ofte opplever du at andre behandler deg på de følgende måtene?

Figur 8 viser hvilke opplevelser som inngår i indeksen, og skalaen for hvor ofte man opplever disse. Figuren viser også hvordan svarene fordeler seg på de ulike alternativene, blant respondenter som har foreldre født utenfor Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand.

Figur 8: Hvor ofte opplever du at andre behandler deg på de følgende måtene?
Respondenter med foreldre født utenfor Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand. N: 1509.

For å konstruere en indeks har vi satt «nesten hver dag» til verdi 7, «omtrent en gang i uken» til verdi 6, og så videre ned til «aldri» som tilsvarer verdi 1. Dersom respondenten har svart «vet ikke», eller ikke har svart på spørsmålet, gis ikke svaret en verdi, og det medregnes ikke i indeksen. Verdien på indeksen er beregnet som gjennomsnittet av verdiene på de 10 spørsmålene.

Høye verdier på indeksen indikerer at man ofte opplever å bli behandlet på en dårlig måte, i flere ulike sammenhenger. Lave verdier indikerer at man sjelden opplever å bli behandlet på en dårlig måte, og at dette gjelder i flere ulike sammenhenger.

Tabell 5 viser resultatene av en lineær regresjon der indeksen fungerer som avhengig variabel.

Tabell 5: Lineær regresjon. Additiv indeks for opplevd diskriminering. Respondenter med foreldre født utenfor Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand. N: 1508.

Konstantledd	4,22	0,75
Kjønn (ref. gutter)		
Jenter	-0,05	0,09
Alder	-0,01	0,02
Innvandrerbakgrunn (ref. innvandrere)		
Norskfødte med innvandrerforeldre	0,31***	0,09
Bakgrunn verdensregion (ref. Øst-Europa)		
Latin-Amerika	0,26	0,21
Asia	0,05	0,11
Midtøsten og Nord-Afrika	0,37**	0,12
Afrika	0,80***	0,13
Foreldres utdanning	0,01	0,05
Foreldres yrkestilknytning	0,06	0,06
Opplevd familieøkonomi	-0,26***	0,04
Kommunestørrelse (1-6)	-0,12	0,07
Kommunesentralitet (1-6)	-0,07	0,08
Andel med innvandrerbakgrunn i kommunen (1-6)	0,06	0,06
Fylke (ref. Oslo)		
Agder	0,23	0,26
Innlandet	0,22	0,27
Møre og Romsdal	0,05	0,31
Nordland	0,01	0,38
Rogaland	0,37	0,21
Troms og Finnmark	0,58	0,33
Trøndelag	0,34	0,26
Vestfold og Telemark	0,21	0,25
Vestland	0,62*	0,25
Viken	0,32*	0,14
Justert r^2	0,101	

* signifikant på 5 prosents nivå

** signifikant på 1 prosents nivå

*** signifikant på 0,1 prosents nivå

Analysen viser ingen signifikante forskjeller etter kjønn eller alder. Når vi ser på hvert enkelt av de ti spørsmålene som inngår i indeksen, ser vi litt større kjønnsforskjeller på enkelte av dem enn hva resultatet i tabellen skulle tilsi. Utfordringen her er at jenter for eksempel opplever mer av én ting og mindre av en annen, og dermed vil det i gjennomsnitt se ut som at det er små forskjeller. Mannlige respondenter oppgir betydelig hyppigere at folk oppfører seg som om de er redd for dem. Kvinnelige respondenter oppgir oftere at folk oppfører seg som om de tror de er dumme. På de fleste spørsmålene er kjønnsforskjellen imidlertid veldig liten.

Norskfødte med innvandrerforeldre rapporterer signifikant mer opplevd diskriminering enn unge som selv har innvandret til Norge. Dette er i tråd med tidligere kunnskap (Midtbøen og Kitterød, 2019; Hamre, 2017; Egge-Hoveid, 2018; Erdal et al., 2019).

Videre er det forskjeller ut fra hvilken verdensregion foreldrene er født i. Vi har brukt gruppen med foreldre fra Øst-Europa som referansekategori. Unge med bakgrunn fra Afrika utenom Nord-Afrika er gruppen som rapporterer mest opplevd diskriminering. Også unge med foreldre fra Midtøsten og Nord-Afrika, rapporterer signifikant mer diskriminering enn unge med foreldre fra Øst-Europa. Det er imidlertid ikke signifikante forskjeller mellom respondenter med bakgrunn fra Asia, og respondenter med bakgrunn fra Øst-Europa.

Respondenter som har oppgitt at familien har hatt dårlig råd i oppveksten, oppgir mer dårlig behandling enn de som har vokst opp med god råd. Sammenhengen er sterk. Spørsmålet om familieøkonomi har en skala med fem verdier. Koeffisienten på 0,26 innebærer at de som oppgir å ha hatt dårlig råd hele tiden gjennom oppveksten, plasserer seg 1,04 enheter høyere på indeksen enn de som har hatt god råd hele tiden, etter at vi har kontrollert for de andre variablene i regresjonsmodellen.

I likhet med regresjonsanalysen der antall arenaer man har opplevd rasistiske ytringer på er avhengig variabel, finner vi ikke signifikante forskjeller knyttet til foreldres utdanning eller foreldres arbeidstilknytning.

Tilsvarende finner vi heller ikke her signifikante forskjeller knyttet til kommunestørrelse eller andelen med innvandrerbakgrunn i kommunen. Kommunesentralitet gir heller ikke signifikante forskjeller i denne analysen.

Med Oslo som referansekategori finner vi at respondenter i Vestland og Viken rapporterer noe mer opplevd diskriminering. Forskjellene er signifikant på 5 prosents nivå, noe som ofte brukes som terskelverdi for å si at et funn er «statistisk signifikant». Et statistisk signifikant funn innebærer at den forskjellen vi observerer mellom barn og unge i disse fylkene med stor sannsynlighet skyldes reelle forskjeller, og ikke tilfeldig variasjon. Vi har introdusert variabler stegvis i modellen. Fylkesvariabelen forklarer her svært lite av den samlede variasjonen i dataene.

Justert r^2 på 0,101 innebærer at 10,1 prosent av variasjonen på indeksen, kan forklares av de variablene som inngår i regresjonsmodellen. Det er primært innvandrerbakgrunn, hvilken verdensregion foreldrene er fra, og opplevd familieøkonomi som bidrar til å forklare variasjonen. Dersom r^2 hadde vært 0 måtte vi konkludere med at ingen av variablene som beskrives i tabellen er med på å forklare forskjeller i opplevd diskriminering – alle respondentene hadde svart relativt likt på tvers av for eksempel hvilken verdensregion de har bakgrunn i. Her har vi imidlertid funnet ut at norskfødte med innvandrerbakgrunn opplever *mer* diskriminering enn innvandrere, at respondenter fra Midtøsten, Nord-Afrika og Afrika for øvrig opplever mer diskriminering enn de med bakgrunn i andre regioner og at god økonomi henger sammen med *mindre* opplevd diskriminering.

Erfaringer med diskriminering og strukturell rasisme

I tillegg til dataene fra spørreundersøkelsen, inviterte vi også barn og unge til å fortelle om sine subjektive erfaringer med diskriminering og strukturell rasisme i de kvalitative intervjuene. I likhet med de kvantitative resultatene, viser deltagernes historier flere eksempler på former for negativ forskjellsbehandling som følger av etnisk bakgrunn, hudfarge eller religiøs tilhørighet. Erfaringene strakk seg fra opplevelser av forskjellsbehandling i skolen, til etnisk profilering og diskriminering i jobb- og boligmarkedet.

De mest utbredte erfaringene i intervjumaterialet var knyttet til opplevde former for rasisme og diskriminering i skolen. Disse erfaringene var ofte knyttet til forskjellsbehandling mellom elever, der deltagerens etniske bakgrunn ble opplevd som avgjørende, men det var også flere som fortalte om situasjoner der lærere hadde kommet med rasistiske uttalelser eller unnlatt å gripe inn i elevkonflikter som var basert på rasisme. To jenter med foreldre som hadde emigrert fra et afrikansk land, diskuterte sine erfaringer fra videregående skole:

Noen lærere er skikkelig rasister liksom. Noen behandler elevene ut fra der de kommer fra. Er de lyse i huden får de lov til mye, men er du mørk, så får du ikke de samme mulighetene som andre.

Jeg opplever det samme jeg også. Lærerne er bestemt i forkant. Selv om jeg jobber like mye som de andre som er etnisk norske, så får jeg uansett dårligere karakterer. Jeg tenker ikke så mye over det der og da, men etterpå lurer jeg på om det er fordi jeg har en annen etnisitet eller om jeg faktisk er dummere.

I dette utdraget diskuterte deltagerne sine opplevelser med rasisme og diskriminering i skolen. Slik de forklarte, kunne dette oppleves som ubegrunnet forskjellsbehandling på bakgrunn av etnisitet. De kvalitative dataene gir imidlertid ikke sikre svar på hvorvidt en slik forskjellsbehandling fant sted, men deltagerens opplevelser og erfaringer gir like fullt en innsikt i *hvordan* slike former for strukturell og institusjonell rasisme *kan* fortone seg. På den andre siden viser dataene fra spørreskjemaundersøkelsen at erfaringer med diskriminering på bakgrunn av hudfarge var utbredt, særlig blant respondenter med foreldre fra afrikanske land.

I likhet med erfaringene over, var det også flere av deltagerne som beskrev former for sosial devaluering i skolen på bakgrunn av etnisitet. Dette kunne handle om opplevde ulikheter i forventninger og hvilke læringsmål som ble satt til elevene. Flere av deltagerne trakk frem norskopplæring som et typisk område der slike ulikheter kom til syne. I et av gruppeintervjuene diskuterte to gutter sine erfaringer:

Det er faktisk helt drøyt hvor ille det der var, ass. Fordi, det er sånn at jeg ble født i Norge, jeg er så norsk som det går an liksom. Hele pakka, liker å stå på ski, hele greia. Og så var det en vanlig norsktime, sånn andre- eller tredjeklasse på barneskolen, og så sa hun læreren: «Ja, nei, du må ha norsk to», eller et eller annet sånn. Og jeg bare: «Hvorfor det?», og hun var sånn: «Nei, det er for de som sliter med norsk». Men jeg var jo helt vanlig, jeg gjorde det bra på prøvene, men hun mente at jeg ikke var norsk. Ikke sant, jeg er født i Norge, men hun trodde jo ikke på det. De trodde bare ikke på det.

Ja, jeg ble også satt i en sånn særskilt norskopplæring selv om jeg er født i Norge. Jeg snakka norsk på skolen og faren min snakker også flytende norsk, siden han kom hit da han var liten. Men jeg fikk likevel sånne kommentarer om at vi utlendingene i klassen ikke kunne være med på ting fordi foreldrene våres liksom ikke visste hva dialekter var for noe.

Disse uttalelsene tyder på at enkelte av deltagerne opplevde former for etnisk forskjellsbehandling i skoleverket. I sitatene over ga de to guttene uttrykk for en opplevelse av fordommer, ved at de ble evaluert med ulike forutsetninger enn hva som var tilfellet for etnisk norske elever. Samtidig trakk noen av deltagerne frem erfaringer med at voksenpersoner lot være å gripe inn i konflikter som hadde bakgrunn i opplevd rasisme. De ga uttrykk for at lærere ikke gjorde nok for å bekjempe slike holdninger, og at de i verste fall bidro til å forsterke eksisterende konflikter mellom elever. Én av informantene forklarte:

Da jeg begynte på videregående så var det valgår og vi hadde samfunnskunnskap, og da skulle vi diskutere politikk og alt det der. Jeg gikk jo i klasse med noen som hadde dårlige holdninger, eller kanskje de bare ikke visste nok eller hadde gjort nok research. Men uansett, så sa de hvert fall at de ville stemt på FrP, sånn at vi kunne få alle utlendinger ut herfra. Det sa dem liksom høyt og læreren bare stod der. Men da er det sånn, du er samfunnskunnskapslærer, nå må du gripe inn og forklare dem – dette her er ikke nødvendigvis hva FrP mener, ikke sant, hva slags argumenter har dere? Skal jeg liksom stå der og lære dem opp, skal jeg skille meg ut? Jeg skiller meg jo allerede ut med måten jeg ser ut på, og så skal jeg skille meg ut enda mer og fortelle dem at dette ikke greit. Det er slitsomt å alltid være den personen som må stå opp for seg selv og andre, og så er det ingen som står opp for deg.

Denne historien viser at *fraværet* av en reaksjon fra læreren bidro til en tilleggsbelastning. En annen informant hadde lignende erfaring og fortalte at lærerne «*ikke brydde seg så mye om det [rasisme]*». Ifølge denne personen forsøkte de «*heller bare å unngå konflikter, i stedet for å hjelpe og løse situasjonen, og uten at den som er offeret får noe hjelp.*»

Et annet tema som ble trukket frem i intervjuene handlet om opplevde overreaksjoner fra skolen på bakgrunn av informantenes etniske bakgrunn. I disse tilfellene beskrev de erfaringer med at skolens ansatte hadde sendt bekymringsmeldinger til barnevernet, uten at de var enige i at vilkårene for meldeplikt var oppfylt. En av informantene fortalte:

Det var en lærer som hadde litt rasistisk tankegang, som flere ganger så meg sove på skolen. Hun tok meg inn til rektor og spurte hvorfor jeg sov i timen. Så sa jeg at jeg ikke får sove, og før jeg fikk sagt at jeg hadde søvnproblemer, så spurte hun med en gang om det går bra hjemme, om det skjer noe der, skjer det noe med mamma og pappa, er de bråkete eller noe sånt? Så plutselig hadde vi barnevernet hjemme hos oss bare fordi jeg ikke fikk sove. Hun bare gikk ut ifra at det skjedde ting hjemme og at det var derfor jeg ikke fikk sove.

I gruppeintervjuet med romer var det flere som hadde lignende erfaringer:

Det var mye på skolen, mye det der at vi ikke fikk snakke romanes. Læreren ville ikke engang se på oss på en måte. Hun ville ikke ha med oss å gjøre, ikke hjelpe oss i klassen, ingenting. Vi var liksom ikke verdt noe. Det var de norske som var smarte, og ikke oss rombarn. Det var ikke en plass vi skulle være. Nå som jeg er blitt eldre og tenker tilbake på det, så var det ikke akseptabelt.

Felles for disse historiene var at informantene ga uttrykk for forskjellsbehandling, der de opplevde at deres hudfarge eller etniske bakgrunn var utslagsgivende. Sammenlignet med etnisk norske barn og unge, så fortalte informantene om erfaringer der deres minoritetsbakgrunn førte til mindre oppfølging i skolen og at det var en lavere terskel for å sende bekymringsmeldinger. Det er imidlertid vanskelig å belyse totaliteten av disse erfaringer, og hvorvidt de var systematiske, basert på intervjudataene alene. De gir likevel innsikt i deltagernes subjektive vurderinger av det de selv opplevde som former for strukturell og institusjonell rasisme. Dataene fra spørreundersøkelsen støtter imidlertid opp under deres historier, der vi ser at majoriteten av utvalget har erfaring med former for negativ forskjellsbehandling.

I tillegg til subjektive erfaringer med negativ forskjellsbehandling i skolen, var det enkelte av informantene som trakk frem andre arenaer der de hadde opplevd lignende hendelser. I intervjuet med romer var det en av informantene som hadde opplevelser med etnisk profilering. Hun fortalte:

Hver gang jeg bruker sånn selvskanning i butikken, altså i sekundet jeg går dit, så er det sånn [knipser med fingrene], så står det to vakter ved siden av meg. Men den butikken kjenner meg, jeg har gått i den samme butikken i to år. Men de skal likevel sjekke at jeg skanner riktig. Men hvorfor skal jeg stjele, jeg mangler ikke penger. Jeg går på butikken for å kjøpe, ikke for å stjele (...) På senteret er det samme problemet, det er en vakt som kommer etter oss hver gang. De sitter på kontoret, men når vi kommer så er det som en alarm – de er på plass med en gang. Jeg har fortalt søsknene mine at de alltid må ha kvittering, fordi du vet aldri hva som kan skje, de kan si at du har stjålet noe. Så de har alltid kvittering med seg.

I dette utdraget beskrev informanten opplevelser med etnisk profilering, altså en praksis der hennes etnisitet ble benyttet som en markør for antatt kriminalitet. Slike former for etnisk profilering forekommer når håndheving av loven ikke er basert på objektive kriterier eller saklig begrunnelse, men på bakgrunn av rase, farge, avstamning og nasjonal eller etnisk opprinnelse. Dette kan eksempelvis skje ved gjennomføring av vilkårlige stopp, slik informanten i dette sitatet beskrev. Hun ga videre uttrykk for at hun ikke hadde begått noen form for kriminalitet tidligere i livet, og hun tilskrev derfor vaktens mistenkeliggjøring som begrunnet av hennes etniske bakgrunn.

I tillegg til disse erfaringene med negativ forskjellsbehandling, var det også enkelte av deltagerne som fortalte om lignende former for diskriminering på jobb- og boligmarkedet. Én av informantene med bakgrunn fra Midtøsten fortalte om sine erfaringer med å søke deltidsjobb på videregående:

Jeg søkte jobb hele vg1 og da hadde jeg et bilde av meg selv på CVen. Jeg fikk ikke engang en eneste telefon tilbake. Fikk ikke noen svar. Det var bare å søke, søke, søke – og ikke noe svar. Men på vg2 så fjernet jeg bildet mitt og da fikk jeg tilbud om to jobber med én gang. Det var litt sånn «wow».

Denne opplevelsen kan vitne om en negativ forskjellsbehandling på bakgrunn av informantens utseende. En annen informant i starten av tjuetårene som hadde innvandret fra Midtøsten, hadde lignende erfaringer:

Når du søker på hybel eller jobb, og har arabisk navn, så kan du bli nektet.

Det var imidlertid ikke mange i det kvalitative utvalget som hadde slike erfaringer, noe som kan tilskrives den unge alderen til informantene, der de fleste var utenfor arbeidslivet og fortsatt hjemmeboende. I spørreundersøkelsen var det imidlertid 23 prosent av minoritetsutvalget som oppga erfaring med negativ forskjellsbehandling i forbindelse med jobbsøking.

3.2 Arenaer

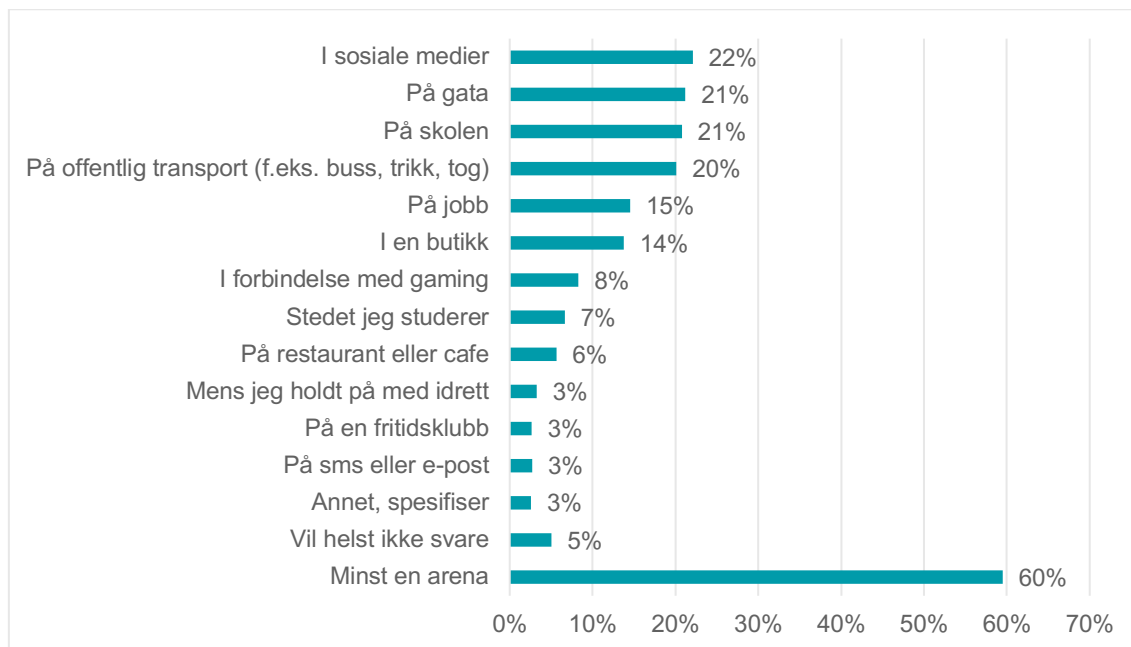
Vi har allerede sett at deltagerne erfaringer med rasisme kan knyttes til forskjellige arenaer. I det følgende delkapittelet gir vi et nærmere innblikk i hvilke arenaer som var mest utbredt, om det foreligger variasjon med hensyn til kjønn, alder og innvandrerbakgrunn, samt geografisk variasjon. Vi utforsker også barn og unges egne erfaringer med rasisme på ulike arenaer basert på data fra kvalitative intervjuer.

3.2.1 Rasistiske ytringer på ulike arenaer

I spørreundersøkelsen har vi stilt spørsmål om opplevelser med å bli utsatt for *rasistiske ytringer*. Respondentene ble også bedt om å oppgi sammenhenger de hadde opplevd å bli utsatt for rasistiske ytringer, i løpet av de siste 12 månedene. I

Figur 9 viser vi svarfordelingen for respondenter som har minoritetsbakgrunn.

Figur 9: Har du i løpet av de siste 12 månedene blitt utsatt for rasistiske ytringer på noen av de følgende stedene? Flere svar mulig. Respondenter med foreldre født utenfor Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand. N: 1472.

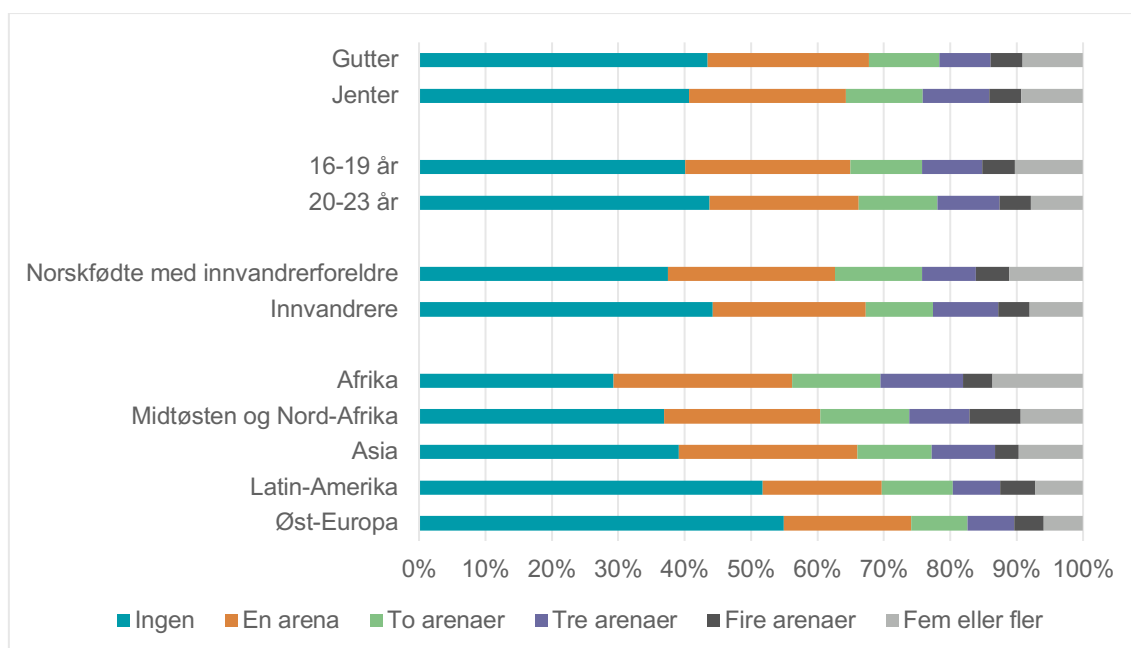

Resultatene viser at hele 60 prosent av respondentene med minoritetsbakgrunn rapporterer at de har opplevd rasistiske ytringer på minst en av de foreslåtte arenaene. Blant de foreslåtte arenaene er det flest som har opplevd å bli utsatt for rasistiske ytringer i sosiale medier (22 prosent), på gata (21 prosent), på skolen (21 prosent) og på offentlig transport (20 prosent).

3.2.2 Variasjon med hensyn til kjønn, alder og innvandrerbakgrunn

Videre er det mange unge som oppgir at de har blitt utsatt for rasistiske ytringer på flere arenaer i løpet av de siste 12 månedene. I Figur 10 undersøker vi hvordan antall oppgitte arenaer varierer med kjønn, aldersgruppe, innvandrerbakgrunn og hvilken verdensregion foreldrene er fra.

Figur 10: Antall arenaer man har opplevd rasistiske ytringer på, fordelt på kjønn, alder, innvandrerbakgrunn og verdensregion. Respondenter med foreldre født utenfor Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand. N: 1472.

Jenter oppgir noe hyppigere at de har blitt utsatt for rasistiske ytringer enn gutter, og yngre respondenter oppgir noe hyppigere at de har blitt utsatt for rasistiske ytringer enn eldre respondenter. Disse forskjellene ser imidlertid ut til å være små.

Norskfødte med innvandrerforeldre oppgir i noe høyere grad at de utsettes for rasistiske ytringer enn unge som selv har innvandret til Norge. 62 prosent av de norskfødte med innvandrerforeldre oppgir å ha blitt utsatt for rasistiske ytringer på minst en arena, mens andelen blant de som selv har innvandret, er 56 prosent.

Unge med foreldre fra Afrika utenom Nord-Afrika, ser ut til å være særlig utsatt for rasistiske ytringer. I denne gruppen oppgir 71 prosent at de har opplevd rasistiske ytringer på minst en arena i løpet av det siste året. Videre er det 14 prosent som oppgir at de har opplevd rasistiske ytringer på fem eller fler av de foreslåtte arenaene.

Også blant unge med bakgrunn fra Midtøsten og Nord-Afrika, og unge med bakgrunn fra Asia for øvrig, er det mange som oppgir at de har blitt utsatt for rasistiske ytringer. I disse gruppene er det henholdsvis 63 og 61 prosent som oppgir at de har blitt utsatt for rasistiske ytringer på minst en arena det siste året. 45 prosent av unge med foreldre fra Øst-Europa forteller at de har opplevd rasistiske ytringer på minst en arena.

3.2.3 Erfaringer med rasisme på ulike arenaer

Tidligere i dette kapittelet har vi vist at flere informanter opplevde former for rasisme og diskriminering på skolen. I likhet med dataene fra spørreundersøkelsen var dette imidlertid ikke den eneste arenaen der deltagerne hadde gjort seg slike erfaringer. Flere fortalte også om opplevelser med rasisme og diskriminering på internett og i sosiale medier, i idretten og i arbeidslivet, og på offentlige arenaer.

Ifølge informantene var nettbaserte plattformer en vanlig arena for rasistiske ytringer. Dette var også en arena de selv frekventerte regelmessig og de var derfor særlig eksponert. Enkelte deltagere beskrev erfaringer med direkte former for rasisme på slike arenaer, mens andre ga uttrykk for bekymring knyttet til sentrale skikkelser i sosiale

medier, for eksempel influensere, som forfektet fremmedfiendtlige og rasistiske budskap. En informant fortalte:

Jeg tror særlig for litt eldre ungdommer, så er det sosiale medier og det å se opp til feil personer som gjør at man tenker at dette [rasisme] er kult og greit.

I dette utdraget beskrev deltageren en bekymring knyttet til retorikken blant enkelte skikkelser på internett. Denne bekymringen gjaldt særlig influensere som befant seg på ytre høyrefløy av politikken og som kommuniserte fremmedfiendtlige budskap gjennom sosiale medier. Ifølge informanten kunne dette bidra til en større utbredelse og normalisering av slike holdninger.

I tillegg til disse overordnede politiske strømningene, var internett og sosiale medier også en arena der kommunikasjonen kunne foregå noenlunde skjult. Konsekvensene av rasistiske eller andre hatefulle ytringer kunne derfor oppfattes som mindre fremtredende. Ifølge informantene bidro dette til en lavere terskel for slike ytringer og flere fortalte om egenopplevde erfaringer med rasisme på slike arenaer. Dette kunne variere fra mer subtile opplevelser, som for eksempel utestenging og ekskludering fra grupper på sosiale medier, til mer direkte former for hatefulle ytringer. I dette gruppeintervjuet diskuterte deltagerne sine erfaringer:

Det varierer jo med hvilken app du er på, men det jo mye n-ordet. For på nett så trenger ikke folk å si ting face to face, de kan bare slenge dritt og så skippe deg med en gang.

Ja, de kan ikke bli spora, så de sier jo de tingene. Det er masse stygge ord.

Jeg føler Discord er det verste stedet på jord. Jeg koder ikke, det er så fælt ass. Hvis du spiller sånne skytespill og vinner, ikke sant, de veit jo ikke at du er svart engang. Og så sier de sånn «Jævla neger» og det er sånne drøye ting. Ting jeg ikke engang vil si høyt. De sparer liksom ingen – er du svart, hvit, asian, gay, trans, hva enn det er, så finner de en måte å snakke dritt liksom. Det er kanskje det mest ekstreme jeg får høre.

Ifølge denne gruppa, var internett og sosiale medier i en særskilt posisjon når det gjaldt innholdet i slike rasistiske ytringer. Fraværet av direkte mellommenneskelig kommunikasjon på disse areaene, førte ifølge informantene til at ytringene hadde en grovere karakter enn det som var tilfelle ansikt til ansikt. Det fremstod også som om det var en lavere terskel for å fremme slike budskap på de nettbaserte arenaene, nettopp fordi risikoen for negative konsekvenser var mindre fremtredende. Resultatene fra spørreundersøkelsen viser også at sosiale medier er den mest utbredte arenaen for å bli utsatt for rasistiske ytringer blant barn og unge, noe som underbygger viktigheten av denne arenaen for det videre forebyggende arbeidet.

I tillegg til internett og sosiale medier, var det flere av informantene som fortalte om erfaringer med rasisme innenfor barne- og ungdomsidretten. Dette kunne dreie seg om opplevelser av forskjellsbehandling på bakgrunn av etnisitet, men også om mer direkte former for rasistiske ytringer. I et gruppeintervju fortalte for eksempel flere av guttene om hvordan «alle svartingene ble benket» i fotballkamper, og hvordan de opplevde at dette ikke hadde med fotballferdigheter å gjøre, men om «noe annet» som de koblet til rasisme og diskriminering. En annen informant som hadde bakgrunn fra et afrikansk land, fortalte følgende om sine erfaringer fra idretten:

Da jeg gikk på håndball som yngre, var jeg den eneste svarte på laget. Jeg følte at trenerne var urettferdige. Hvis jeg ikke fikk til en pasning eller noe sånt, så ble de sinte på meg og ville ikke hjelpe. Jeg fikk bare beskjed om å fikse det på egenhånd, mens de andre fikk hjelp.

Denne situasjonen handlet om gjentatte former for opplevd forskjellsbehandling, der informanten tolket fraværet av hjelp som en form for etnisk diskriminering. Det er imidlertid vanskelig å vurdere hvorvidt opplevelsen hadde sitt utspring i informantens etnisitet, men slike subjektive vurderinger bidrar likevel med viktig innsikt i hvordan informantene selv opplevde og ga mening til situasjoner som for andre kunne fremstå som bagatellmessige. I intervjuene var det imidlertid andre informanter som fortalte om mer eksplisitte erfaringer med rasisme innenfor idretten. En gutt med bakgrunn fra Øst-Europa hadde tydelige formeninger om fotballen som arena for rasisme blant barn og unge:

Idrett, det er en big one! Særlig fotball. Hvis en på laget er synlig utenlandsk, så hører man det fra publikum med én gang – «Åh, jævla n-ordet!» – så man hører det med en gang. Ja, ja, fra foreldre og alt. Barn som er 12 år gamle hører foreldre si det, bare fordi den ene takler eller tar ballen fra en. Det er dritvanlig.

Denne informanten fortalte om gjentatte opplevelser med rasistiske tilrop fra publikum under fotballkamper i barne- og ungdomsidretten. Han beskrev hendelser preget av direkte former for rasisme, der etnisitet og hudfarge var utgangspunkt for de hatefulle ytringene. Samtidig fortalte informanten om et fravær av reaksjoner, både fra andre utøvere, voksne og representanter fra idretten. Dette bidro til en tilleggsbelastning som gikk utover selve opplevelsen med rasistiske tilrop.

I tillegg til de overnevnte arenaene, var det enkelte informanter som fortalte om opplevde former for rasisme på arbeidsplassen. Ettersom informantene i det kvalitative utvalget var relativt unge, var det imidlertid få som hadde mye erfaring fra arbeidslivet. Enkelte hadde likevel fått høre historier fra venner eller bekjent som omhandlet erfaringer med rasisme på arbeidsplassen. Denne informanten delte følgende historie fra bekjente som jobbet på aldershjem:

Jeg har en del venner som er utenlandske og jobber på aldershjem. De forteller at hver gang de er der, så sier pasientene: «Vi vil ikke ha dere, vi vil ha de norske. Dere skal ikke vaske oss!». Jeg har også en annen venninne som jobber der, men hun er etnisk norsk og når hun forteller, så høres det veldig gøy ut å jobbe der. Men når de utenlandske jobber der, så føler jeg på hvordan de blir behandlet. Forskjellen på en måte.

I dette utdraget fortalte imidlertid ikke informanten om egenopplevde hendelser med rasisme på arbeidsplassen, men presenterte historier hun hadde hørt fra venner i arbeidslivet. Ifølge henne, var det vanlig å oppleve rasistiske ytringer hvis man jobbet innenfor omsorgsykker. Det var imidlertid ikke tilfellet for dem som var etnisk norske. Uavhengig om disse fortellingene var sanne eller ikke, bidro de likevel til å forme informantens inntrykk av dette yrkesvalget i en negativ retning. En annen informant, som selv brukte hijab, hadde imidlertid egen erfaring med lignende former for rasisme på en slik arena:

Det er [rasisme] alle steder – på skolen, på fester, på jobben. Jeg jobber på et sykehjem, og der blir jeg mobbet av en pasient på grunn av hijaben min. Men fordi det er en pasient, så har jeg ikke brydd meg. Hva skal jeg si liksom? Jeg kan jo ikke si noen ting.

Denne informanten fortalte om konkrete erfaringer med rasisme på arbeidsplassen, men understreket likevel at det kunne forekomme på «alle steder». Lignende tendenser ser vi også det kvantitative datamaterialet, som viser stor variasjon i arenaene der respondentene har vært utsatt for rasistiske ytringer.

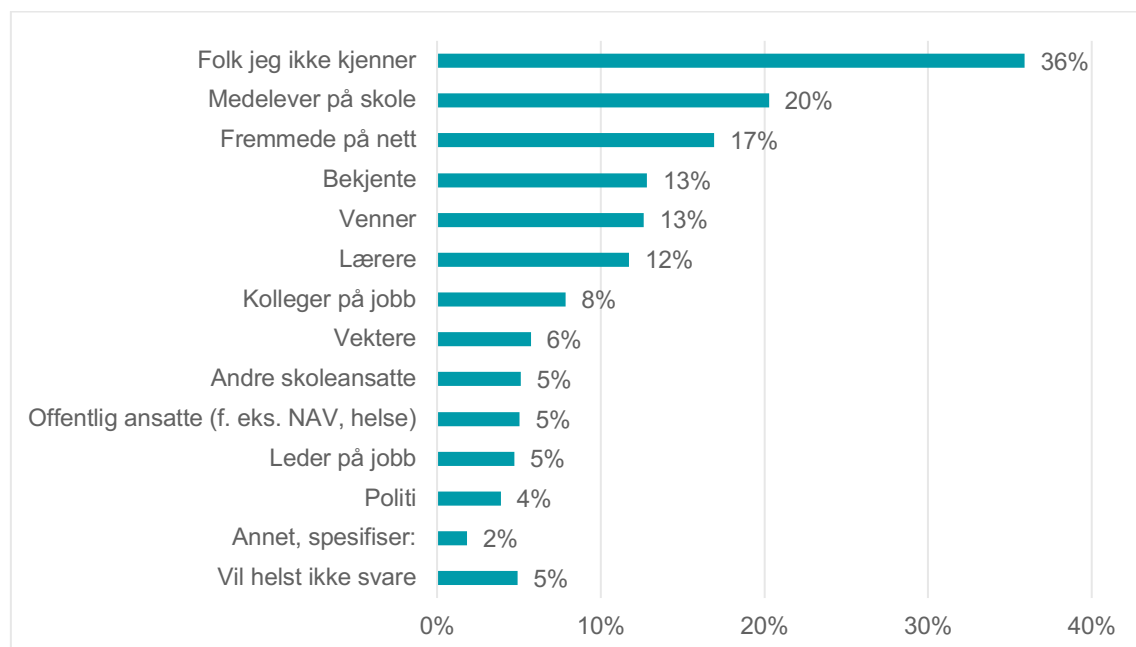
3.3 Aktører

Slik vi har vist så langt i dette kapittelet, er barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering knyttet til ulike arenaer, og vi skiller mellom direkte og indirekte former for rasisme. I det følgende delkapittelet belyser vi deres erfaringer med rasisme fra ulike aktører, med utgangspunkt i data fra både spørreundersøkelse og kvalitative intervjuer.

3.3.1 Rasistiske ytringer fra ulike kategorier personer

Tidligere i dette kapittelet har vi vist at en høy andel av minoritetsutvalget i spørreundersøkelsen hadde erfaring med rasistiske ytringer. I undersøkelsen har vi også stilt spørsmål om hvilke kategorier av personer som kan tenkes å være «avsendere» av de rasistiske ytringene. I Figur 11 viser vi svarfordelingen for respondenter som har minoritetsbakgrunn.

*Figur 11: Har du i løpet av de siste 12 månedene blitt utsatt for rasistiske ytringer fra personer i noen av disse kategoriene? Flere svar mulig.
Respondenter med foreldre født utenfor Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand. N: 1465.*

Mange av respondentene med minoritetsbakgrunn forteller at de opplever rasistiske ytringer fra fremmede – enten det er på nett eller i andre sammenhenger. «Folk jeg ikke kjenner» er den kategorien flest respondenter oppgir (36 prosent). 17 prosent oppgir å ha blitt utsatt for rasistiske ytringer fra fremmede på nett.

Det er også utbredt å oppleve rasistiske ytringer fra medelever på skolen. 20 prosent av utvalget oppgir dette. Hvis vi ser nærmere på respondenter i alderen 16-19, øker andelen til 27 prosent. Videre oppgir så mange som 12 prosent at de har opplevd rasistiske ytringer fra lærere det siste året, mens 5 prosent oppgir at de har opplevd dette fra andre skoleansatte.

Utenom skolekonteksten er det også en del som oppgir at de opplever rasistiske ytringer fra venner og bekjente. 13 prosent har oppgitt dette, både for kategorien venner og kategorien bekjente.

Videre er det ikke helt uvanlig at minoritetsungdom kan oppleve rasistiske ytringer fra kolleger på jobb (8 prosent), fra vektere (6 prosent), fra offentlig ansatte (5 prosent) eller fra politi (4 prosent).

3.3.2 Erfaringer med rasisme fra ulike aktører

De kvalitative dataene gir noe mer innsikt i hvilke aktører som var avsendere av rasistiske ytringer. Tidligere i kapittelet har vi blant annet vist at informantene hadde erfaring med rasisme fra medelever på skolen, fra ukjente på nett og tilfeldige personer i det offentlige rom. Erfaringene de hadde fra bekjente på skolen kunne imidlertid være vanskelig for dem å vurdere, da ytringene ofte ble fremsatt i en gråsone mellom hva som var akseptabelt eller ikke. En av guttene vi intervjuet fortalte følgende:

Ja, jeg har jo hørt bemerkninger, selv fra mine venner, eller folk ute som har kalt meg for n-ordet. For det første er jeg ikke mørkhudet, jeg er fra Midtøsten. Men når venner tror de har lov å kalle meg det, så er det rart. Noen tror de har såkalt «n-word-pass».

I dette utdraget fortalte informanten om til dels uklare grenser for hva som ble akseptert innad i ungdomsmiljøene. Han fortalte at blant ungdom som var del av sosiale miljø med en høy andel med minoritetsbakgrunn, kunne betegnelser som «n-ordet» aksepteres mellom minoritetsungdom, men det var imidlertid ikke akseptert at etnisk norske brukte de samme betegnelse. Hvem som var avsenderen av ytringen, kunne derfor føre til uklare grenser for hva som ble oppfattet som rasistisk. En annen av guttene i gruppeintervjuet forklarte nærmere:

N-word pass – det er egentlig helt nerd etter min mening, men det er sånn i visse vennegjenger, ikke sant, så er det en svart fyr i gjengen som er sånn «Ah, det går bra at dere bruker n-ordet til meg, eller synger på en sang med n-ordet i seg», ikke sant, for vi er kompiser, og da gir han liksom «passet» til å si n-ordet (...) Men ikke kom her å tro at dette er universelt liksom. Du kan ikke komme til meg og si sånn «Hva skjer'a, my nigga», liksom, og tro at jeg ikke kommer til å bli sur eller reagere.

Dette sitatet illustrerer betydningen av hvem som var avsender for hvorvidt en ytring oppfattes som rasistisk eller ikke. Blant ungdommer med minoritetsbakgrunn var angivelig terskelen for hva man kunne si høyere enn hva tilfellet var om den ene parten hadde majoritetsbakgrunn. Sistnevnte informant forklarte nærmere hva som lå i denne forskjellen:

Hvis det kommer fra noen i samme båt, så er det ok, vi har samme problemer og jeg veit at de ikke mener det. Men hvis noen andre, gjerne etnisk norske, sier det [n-ordet], så føles det mye mer som et angrep, fordi jeg veit at de ikke forstår hvordan det er. De forstår ikke hvordan det føles å bli utestengt eller hengt ut på den måten. De har ikke noe konsept av den følelsen.

Sitatene ovenfor viser at rasistiske ytringer ikke ble forstått som én ting av informantene vi intervjuet, men at de heller må forstås i lys av relasjonelle bånd og hvilke aktører som er involvert i fremstilling av ytringen. Dette fremhever også betydningen av ulikheter i makt mellom minoritets- og majoritetsbefolkningen, og hvordan dette kan påvirke hvorvidt ytringer oppfattes som rasistiske eller ikke. Slik informanten ovenfor beskrev, var minoritetsungdom i 'samme båt', og de hadde sammenfallende erfaringer med former for undertrykkende praksiser. Dette førte til at de skilte mellom ulike aktører i fremsetningen av rasistiske ytringer – dette kunne imidlertid føre til uklare grenser mellom hva som ble ansett som akseptable og uakseptable ytringer.

I samtaler med informantene i dette prosjektet, var det imidlertid flere som ga uttrykk for at det var vanskelig å konkretisere hvilke aktører som ga uttrykk for rasistiske ytringer – angivelig kunne ‘alle’ være potensielle avsendere. En av informantene uttrykte det på følgende måte:

Alle! Det er ikke en eneste person som ikke har ‘judget’ noen på måten de ser ut, eller hva de tror på, eller hvem de er. Så ja, alle.

En annen informant hadde lignende refleksjon og understreket at rasisme ikke bare var et fenomen som ble fremsatt fra majoritetsbefolkningen til minoriteter, men også at det kunne rettes andre veien:

Rasisme er i alle kulturer, alle religioner, hvert eneste menneske. Alle har noe å si om alle. Det er ingen som ikke klarer å la være. Du kan ikke bare si at det er nordmenn på en måte. Det er ikke sånn at hvite mennesker, de er rasistiske. Jeg har hørt ganske stygge ting av utlendinger, som er sagt om nordmenn også, så det går alle veier.

I dette utdraget fortalte informanten at han opplevde rasisme fra flere forskjellige aktører, og et interessant moment var at han ikke bare beskrev rasisme fra majoritetsbefolkningen, men også fra andre minoriteter. Dette er også et kjent fenomen, som vi beskrev i gjennomgangen av eksisterende forskning i kapittel 2. Dette illustrerer de komplekse og flytende grensene for hvordan rasisme kan praktiseres og forstås, samt variasjon i hvilke aktører som er involvert.

På spørsmål om hvilke konkrete aktører som kunne være involvert i fremsettelsen av rasistiske ytringer var det imidlertid én gruppe som skilte seg ut, og i følge flere av informantene var det ofte eldre mennesker som var involvert. En informant med bakgrunn fra Midtøsten beskrev følgende erfaring:

Ja, det [rasisme] har skjedd på bussen også. Vi var en gjeng som snakket arabisk helt bakerst i bussen. Da var det en eldre mann lengre fremme som ble sur på oss og sa at vi burde snakke norsk. Han bannet til oss, og nesten ropte. Vi satt bare stille.

I intervjuene var det flere som fortalte om lignende erfaringer med rasisme fra eldre personer. Slike hendelser fant som regel sted på offentlige arenaer og dreide seg om direkte former for rasistiske ytringer på bakgrunn av utseende og hudfarge, språk eller bruk av religiøse klesplagg. Informantenes reaksjon på slike ytringer varierte, men stort sett unnlot de å ta til motmæle. En jente med bakgrunn fra Midtøsten forklarte hvordan hun forholdt seg til rasisme fra eldre mennesker:

Jeg sier ikke at det er greit for de eldre å være rasister, men du må på en måte skjønne at da de ble født, da var det normalt. Når de sier n-ordet eller at de ikke liker folk med hijab og alt det der, så er det fordi de har vokst opp med det. Du er jo den personen du er oppvokst til å være. Samfunnet man vokser opp i har jo veldig mye å si. Men jeg sier jo ikke at det er greit, men at jeg på en måte kan skjønne det. For når eldre på kiosken er rasister mot meg så gidder jeg ikke å sitte å tenke på det, og ta det inn til meg hele tiden. Fordi det hadde for det første knust meg, og for det andre så vet jeg at det var normalt i deres tid og at det tar tid å forandre seg. Det tar tid å tilpasse seg til miljøet nå. Og mange av de husker ikke eller hører ikke, så det er jo bare sånn det er.

Denne informanten hadde en tydelig relativistisk forståelse av rasisme fremsatt av eldre mennesker. Hun understreket imidlertid at det ikke var greit at slike holdninger og ytringer fortsatt var en realitet blant enkelte eldre mennesker, men at hun likevel hadde en viss forståelse for rasisme fremsatt av slike aktører. En slik relativ forståelse av de ulike

aktørene som var involvert i rasistiske ytringer, kan i dette tilfellet forstås som et forsøk på å unndra viktigmisering ved å nedtone betydningen av slike aktørers rasistiske ytringer. Fremfor å se på seg selv som et offer for rasisme, snudde denne informanten på problemet og la heller vekt på de negative karakteristikene av dem som var avsenderne.

3.4 Oppsummering

Dataene vi har presentert i dette kapittelet, tyder på at en stor andel barn og unge i Norge har erfaring med ulike former for rasisme og diskriminering. I hele utvalget som svarte på spørreundersøkelsen var det 45 prosent som oppga å ha blitt utsatt for rasistiske ytringer i løpet av siste 12 måneder. Det var imidlertid store variasjoner i utvalget. Hele 71 prosent av respondentene med bakgrunn fra Afrika (utenom Nord-Afrika) hadde erfart slike opplevelser i løpet av siste år. Andelene var også høye for dem med bakgrunn fra Midtøsten og Asia, med henholdsvis 64 og 63 prosent. Til sammenligning oppga kun 14 prosent av de etnisk norske i utvalget lignende erfaringer. Data fra de kvalitative intervjuene viser hvordan slike erfaringer kunne fortone seg og informantene fortalte om opplevelser med nedsettende og rasistiske ytringer, knyttet til utseende, religiøse symboler og språklige utfordringer, til mer abstrakte former for negativ forhåndsdomming. Samtidig ga de uttrykk for en manglende forståelse for deres erfaringer, og flere fortalte om voksenpersoner som sådde tvil om deres opplevelser med rasisme og diskriminering. Dette bidro til en ytterligere negativ belastning for dem vi intervjuet.

Respondentene med minoritetsbakgrunn rapporterer at de har opplevd rasistiske ytringer på flere ulike arenaer. Blant de foreslåtte arenaene er det flest som har opplevd å bli utsatt for rasistiske ytringer i sosiale medier (22 prosent), på gata (21 prosent), på skolen (21 prosent) og på offentlig transport (20 prosent). Jenter oppgir noe hyppigere at de har blitt utsatt for rasistiske ytringer enn gutter, og yngre respondenter oppgir noe hyppigere at de har blitt utsatt for rasistiske ytringer enn eldre respondenter. Norskfødte med innvanderforeldre oppgir i noe høyere grad at de utsettes for rasistiske ytringer enn unge som selv har innvandret til Norge. Dataene viser også en signifikant sammenheng mellom opplevd familieøkonomi og opplevd rasisme. Respondenter som har oppgitt at familien har hatt dårlig råd i oppveksten, rapporterer et større omfang av rasistiske ytringer enn de som har vokst opp med god råd. I de kvalitative intervjuene beskrev deltagerne skolen som den mest fremtredende arenaen for opplevd rasisme og diskriminering. Flere fortalte også om slike opplevelser på internett og i sosiale medier, i idretten og i arbeidslivet, og på offentlige arenaer.

I tillegg til erfaringer med direkte former for rasistiske ytringer, viser dataene at personer med minoritetsbakgrunn opplever betydelig mer negativ forskjellsbehandling på bakgrunn av etnisk bakgrunn, hudfarge, livssyn eller religiøs tilhørighet enn majoritetsbefolkningen. Særlig respondenter med foreldre fra Afrika (utenom Nord-Afrika) opplevde forskjellsbehandling på grunnlag av hudfarge, mens unge med bakgrunn fra Midtøsten og Nord-Afrika opplevde diskriminering på bakgrunn av religion i høyere grad. Slike former for etnisk diskriminering var også utbredt i det kvalitative datamaterialet. I likhet med de kvantitative resultatene, viste deltagerens historier eksempler på former for negativ forskjellsbehandling som fulgte av deres etniske bakgrunn, hudfarge eller religiøse tilhørighet. Erfaringene strakk seg fra opplevelser av forskjellsbehandling i skolen, til etnisk profilering og diskriminering i jobb- og boligmarkedet.

4 Håndteringsstrategier og støtte i møtet med rasisme og diskriminering

I dette kapittelet ser vi nærmere på hvordan rasisme og diskriminering håndteres. Hvordan reagerer barn og unge på å utsettes for rasisme og diskriminering, og hva gjør de når det skjer? Dette omfatter også spørsmål knyttet til hvor de eventuelt søker støtte og melder ifra når de utsettes for dette. I løpet av denne gjennomgangen gjengir vi også funn knyttet til *konsekvensene* av rasisme og diskriminering, som er nært knyttet til hvordan barn og unge reagerer på rasisme og diskriminering, samt hvilke utslag rasisme kan få i form av forskjellsbehandling og diskriminering.

Vi gjengir her først de overordnede svarene fra spørreundersøkelse knyttet til hvordan barn og unge *reagerer* på rasistiske ytringer, før vi går videre og utdyper ulike typer håndtering på bakgrunn av intervjudata.

4.1 Reaksjoner på å bli utsatt for rasistiske ytringer

Vi ønsket også å bruke spørreundersøkelsen til å belyse hvordan unge reagerer på rasistiske ytringer når de opplever det. Vi har sett på spørsmål som ble stilt i NIBRs undersøkelse blant utenlandsadopterte (Leirvik et al., 2021), og ISFs undersøkelse om hatefulle ytringer blant personer med LHBT-identitet (Fladmoe et al., 2019).

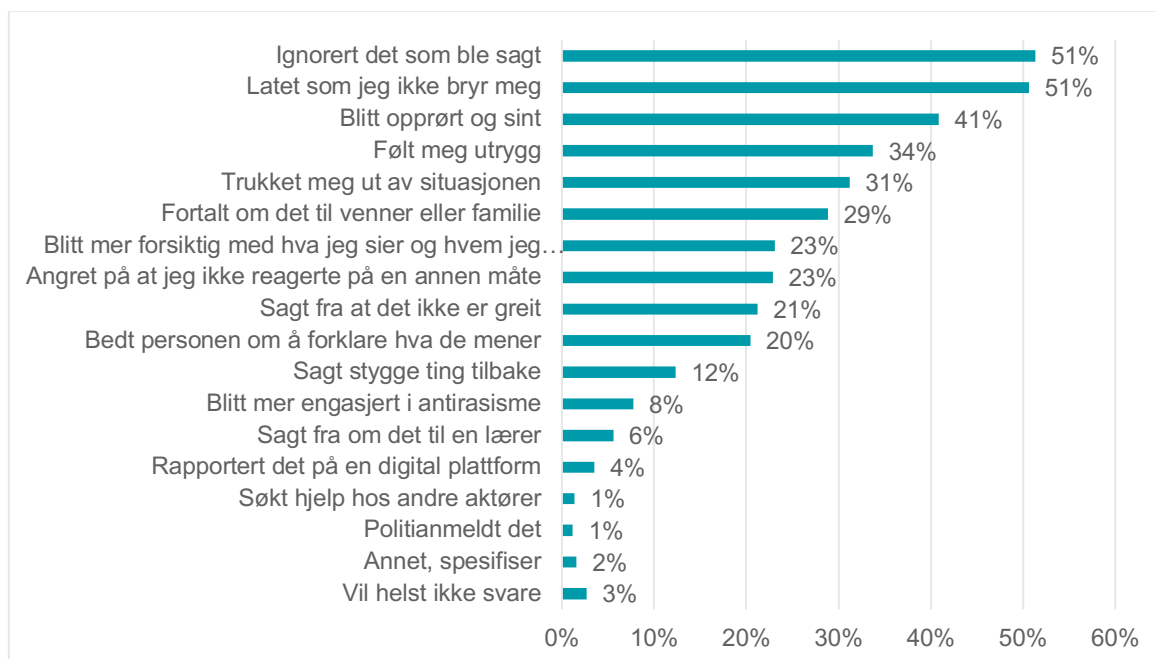
NIBR har et spørsmålsbatteri om ulike «unnavvikelsesstrategier» for å beskytte seg mot potensielle ubehagelige opplevelser knyttet til adoptivbakgrunn. I studien oppga 40 prosent at de unngikk eller trakk seg ut av ubehagelige situasjoner. 38 prosent oppga at de brukte humor på ulike måter for å dekke over de ubehagelige situasjonene (Leirvik et al., 2021).

De foreslåtte reaksjonene som flest respondenter med LHBT-identitet oppga i ISFs studie var å bli opprørt og sint, å føle seg utrygg, og å bli mer engasjert i saker som er viktige for personen. Mange oppga også at de hadde blitt mer forsiktig med å si sin mening offentlig (Fladmoe et al., 2019).

Basert på sin kvalitative studie av erfaringer med rasisme blant unge muslimer, utviklet Ellefsen og kolleger (2022) en typologi med fem overordnede former for reaksjoner: å *ignorere*, å *konfrontere*, å *dele*, å *melde fra* eller å *protestere*.

Basert på disse kildene utviklet vi et spørsmålsbatteri til spørreundersøkelsen for å undersøke *reaksjoner* på rasistiske ytringer. Spørsmålet gikk kun til de som hadde svart at de har opplevd rasistiske ytringer på de foregående spørsmålene. Svarene på dette spørsmålet er gjengitt i Figur 12.

Figur 12: Har du reagert på noen av disse måtene når du har blitt utsatt for rasistiske ytringer? Flere svar mulig. Respondenter med foreldre født utenfor Vest-Europa, Nord-Amerika, Australia og New Zealand. N: 1002.

To av alternativene forsøker å fange opp følelser man kan få umiddelbart når man utsettes for en rasistisk ytring. 41 prosent oppgir at de har blitt opprørt og sint når de har blitt utsatt for en rasistisk ytring. 34 prosent oppgir også at hendelsen har gjort at de har følt seg utrygge.

Resultatene tyder på at særlig strategien med å *ignorere* er svært vanlig. Halvparten av de som har blitt utsatt for rasistiske ytringer det siste året, oppgir at de har ignorert det som ble sagt, eller at de har latet som de ikke bryr seg. Dette er måtene flest respondenter oppgir at de har reagert på. Det er også mange som oppgir at de har reagert med å trekke seg ut av situasjonen (31 prosent), eller at de har blitt mer forsiktige med hva de sier og hvem de omgås (23 prosent).

Våre resultater tyder også på at å ignorere er en mer utbredt reaksjon enn å *konfrontere*. 21 prosent oppgir at de har reagert med å «si at det ikke er greit». 20 prosent sier at de har bedt personen om å forklare hva de mener. 12 prosent oppgir at de ved minst en anledning det siste året har sagt stygge ting tilbake, når de har blitt utsatt for en rasistisk ytring. Vi har også inkludert et alternativ om å angre på at man ikke reagerte på en annen måte. 23 prosent forteller at de har sittet igjen med denne følelsen.

16 av respondentene har huket av for «annet, spesifiser» og skrevet noe i fritekstfeltet. En del av disse har utdypet en form for reaksjon som også var dekket av de faste kategoriene. Andre former for reaksjoner som er beskrevet her er å reagere med vold (2 respondenter), å reagere med gråt (1 respondent), og å få følelsen av at man «ikke hører hjemme her» (1 respondent). Som vi kommer tilbake til i det følgende tyder våre data fra intervjuer og workshops på at reaksjon i form av *vold* sannsynligvis burde vært et eget svaralternativ, og at surveyresultatene underdriver vold som håndteringsstrategi siden dette kun ble mulig å svare ved å aktivt gå utenfor de forhåndsdefinerte svaralternativene.

4.2 Hvordan omtaler barn og unge håndtering av rasisme og diskriminering?

I analysen av de kvalitative dataene kodet vi alle utsagn som kunne knyttes til reaksjoner på og håndtering av rasisme og diskriminering. I neste steg grupperte vi disse i lignende reaksjoner og strategier, og vurderte hvilke overordnede strategier som gjenspeiles i barna og de unges erfaringer. Det ble i denne prosessen tydelig at håndteringsstrategiene kunne kategoriseres i tråd med teoriene og rammeverkene fra den internasjonale forskningen på feltet, som gjengitt i kapittel 2. Vi har i det følgende delt funnene inn i to overordnede kategorier: tilnæringsstrategier (aktive og utadrettede strategier) og unnvikelsesstrategier (passive og innadrettede strategier). Disse samsvarer med de to hovedkategoriene vi diskuterte i litteraturgjennomgangen (approach- og avoidance-strategier). Våre data viste også at det kan være nyttig å skille mellom kognitive og adferdsmessige håndteringsstrategier, i tråd med Mooss (2002) rammeverk, som vi omtalte i forskningsgjennomgangen. Kognitiv håndtering omhandler hvordan barn og unge tenker og reflekterer over sine erfaringer, mens adferdsmessig håndtering beskriver hva de *gjør*.

4.2.1 Tilnæringsstrategier

De aktive og utadrettede strategiene kjennetegnes av at barn og unge *tilnærmer* seg utfordringene de møter, enten kognitivt eller gjennom handling. Eksempler kan være positiv omfortolkning, logisk analyse, planlegging, bruk av humor, søk av støtte og direkte konfrontering – enten verbalt eller fysisk.

Kognitive strategier

Flere barn og unge viste at de hadde tenkt på og aktivt forsøkte å forstå hvorfor de opplever rasisme og diskriminering, og dette er eksempler på kognitive tilnæringsstrategier. Dette kan for eksempel sees ved at de fortalte hva de trodde var målet til de som utøver rasisme og diskriminering, og at de bevisst forsøkte å agere og reagere på måter som minimerte egne utfordringer. Et sitat fra ei ung jente belyser dette:

Det er det at de sier disse kommentarene fordi de forventer en reaksjon. Så hvis du ender opp med å slå, så bygger du på det imaget de har i hodet, som er for eksempel hun er fra utlandet så hun er sikkert mer voldelig, hun har sikkert kortere lunte og sånne ting, og når du blir fysisk, så forebygger du ingenting, du gjør det bare verre for andre, det blir kanskje bedre for deg, men hva skal de si til andre fra samme sted, det er dårlig måte å løse situasjonen.

Dette viser tydelig at hun har reflektert over hva som er en god og dårlig måte å håndtere slike situasjoner på, og ikke minst at hun har tenkt over hvordan hennes handlinger påvirker andre med etnisk bakgrunn. Selv om en fysisk konfrontasjon kan føles tilfredsstillende og på kort sikt løse utfordringer, fryktet hun at dette ville bidra til å forsterke stereotypier og gjøre det *mer* sannsynlig at hun og andre utsettes for det samme i fremtiden. Dette krever god evne til å sette seg inn i andres oppfatninger og tenkemåter, og ikke minst god selvkontroll, noe flere påpekte. En ungdom med jødisk minoritetsbakgrunn fortalte også hvordan det å forstå hva som er en fornuftig måte å håndtere rasisme på ikke er nok i seg selv – det krever styrke å handle i tråd med slike rasjonelle vurderinger:

Jeg gikk ut med det med en gang og det gikk bra for meg. Det er litt kjipt å si, men vær sterk. Man må det nesten.

Siden logisk analyse handler om tankemønstre og hvordan de reflekterer over situasjonene de møter er det imidlertid ikke selve reaksjonen i form av handling som er

sentral. Like viktig er de refleksjonene de gjør seg rundt hvorfor de opplever rasisme og diskriminering, og hvordan flere av dem resonnerer rundt at det er *urettferdig*. En gutt sa følgende:

... når noen sier sånt til meg tenker jeg at det ikke er min feil at jeg er født med denne hudfargen. Det er urettferdig, for selv om jeg har annerledes hud er jeg like mye verdt som andre. Det er ikke greit å si sårende ting bare for å få andre til å le.

Dette viser hvordan logisk analyse kan bidra til å flytte fokuset fra seg selv og over til andres ytringer og handlinger. Ved å analysere på denne måten kan barn og unge til dels «avvæpne» utsagn og handlinger som er nedsettende eller sårende. Ved å analysere erfaringene kan de altså komme frem til at det ikke egentlig er *dem* det er noe feil med, og fokuset flyttes da over til at det er de som utsetter dem for rasisme og diskriminering som gjør noe galt og oppfører seg på klanderverdig vis.

Adferdsmessige strategier

Blant handlingsorienterte tilnæringsstrategier nevner Moos (2002) for eksempel det å søke råd og støtte, og initiering av problemløsning og rasjonell dialog. Mange av de vi har intervjuet fortalte at de håndterer rasisme og diskriminering på måter som faller i denne kategorien, og vi så også at mange omtalte forskjellige former for konfrontasjon – både verbalt og fysisk.

Søke råd og støtte

Mange fortalte i intervjuene at de i møtet med rasisme og diskriminering søker råd og støtte hos andre. Selv om det varierer noe hvem de går til, er det tydelig at svært mange søker støtte hos familie og nære venner. Et eksempel på dette er denne jødiske jenta som fortalte at hun søkte råd hos sin mor:

... og så la hun ut at noen brenner det israelske flagget og da ble jeg sånn, hjertet mitt begynte å dunke, og det var veldig sånn «Oi, hva skal jeg gjøre?», skal jeg si noe, skal jeg ikke si noe, jeg ble veldig sånn, jeg måtte bare snakke med mamma tror jeg, jeg var sånn burde jeg gjøre noe, jeg endte opp med å ikke gjøre noe da.

Vi så også i spørreundersøkelsen at det er vanlig å *dele* opplevelsen man har hatt. 29 prosent oppgir at de har fortalt om det til venner eller familie. Ellefsen et al., (2022) omtaler å dele som en måte å bearbeide negative opplevelser på. Hendelsene kan bli lettere å leve med når man får bekreftelse på at feilen ikke lå hos en selv. Å dele erfaringer kan også innebære å dele strategier for å håndtere fremtidige hendelser. Dette er også i tråd med svært mye annen internasjonal forskning på feltet, som vist i kapittel 2.

Det er imidlertid også flere som forteller at de har sagt ifra til og søkt hjelp hos forskjellige autoritetspersoner. En gutt fortalte for eksempel at han sa ifra til en lærer, hvorpå personen som kom med rasistiske ytringer fikk kjeft:

Det var en som kalte en annen «cotton picker» og «bomullsplukker» og litt sånn, og gikk å sa ifra til læreren, og fikk kjeft da.

I samme intervju snakket deltakerne om hvem man kan si ifra til, og de var enige om at man i utgangspunktet kan si ifra til alle lærerne og helsesykepleier. Konsekvensene av å si ifra til disse er da gjerne at utøverne får melding med hjem og at deres foreldre får beskjed. Som vi kommer tilbake til i kapittel 5 var det imidlertid svært delte meninger om hvor gode barn og unge synes lærerne er til å ta tak i og håndtere rasisme og diskriminering. Det virker som om det er svært avhengig av kulturen på skolen, hvem

som er involvert i konfliktsituasjonen og den enkelte lærer om det oppfattes som effektivt å søke støtte hos lærere og andre på skolen. Ei jente fortalte for eksempel hvor frustrerende det er å føle at man sier ifra til lærere og andre uten at noe skjer, og at situasjonene da gjerne eskalerer:

Og det er sånn, i den tidsperioden sa jeg ifra til lærere, sa ifra til foreldre, sa ifra til hennes foreldre, sa ifra til andre foreldre som opplevde samme tingen, ingenting skjedde før man måtte ty til vold med et slag. Og da kommer skolen «Ah, hvorfor gjør du det? Hvorfor er du så voldelig, hvorfor slår du ho?», da er det sånn, men dere vet hvorfor jeg har slått ho, jeg har jo sagt ifra til dere om hvorfor jeg har slått ho i seks år nå, og dere har valgt å ikke gjøre noen ting. Og når jeg da først tar grep i egne hender, så er det jeg selv som er problemet.

Et annet eksempel er hvordan en gutt fortalte om hvor utfordrende det oppleves å skulle si ifra til lærere:

Det med følsomhet også, det er litt at man må hele tiden være så sinnssykt politisk korrekt. På en måte når man sier ifra, så må den som sier ifra være så klar i språket og egentlig kjempesikkelig. Det om man sier ifra til lærer da, skolen kanskje det vi mest erfarer for vi er mest på skolen, og man sier «jeg som utlending føler», så sier de sånn du er ikke utlendig ... og så har man mistet myndigheten selv til å velge hva det er man er, da. ...

Dette beskriver et mer generelt fenomen – hvordan flere opplever at de ofte nærmest konfronteres og må forsvare sine oppfatninger når de forsøker å si ifra – men gjaldt i dette tilfellet hvordan det oppleves å ta opp rasisme i en skolekontekst.

Felles for mange er at de opplever at det blir «kaos» og «styr» når de sier ifra til autoritetspersoner, og at det altså oppleves som en belastning for dem selv både dersom de konfronterer aktørene som ytrer seg rasistisk eller sier ifra til andre om hva som har skjedd. Litt eldre ungdom forteller også at de kan gå til andre enn en lærer, for eksempel sjefen på arbeidsplassen, som denne jenta forteller om hvordan hun i sin jobb i en dagligvarebutikk ble kontaktet av en «norsk gammel dame» som ønsket hjelp av henne i kassen. Jente så imidlertid at det allerede satt noen i kassen, men den ansatte i kassen hadde hijab:

... hun sa «Nei, nei jeg vil ikke ha hun.» Etterpå sa jeg bare jeg skal ikke hjelpe deg, du må gå til henne, du har ikke noe valg, liksom. Etterpå gikk hun ikke, jeg sa bare det er flere som jobber her, du kan spørre de ... hun begynte å snakke til meg [igjen]. Etterpå hentet jeg sjefen, så ble hun kastet ut og de sa du kan handle noen andre steder.

Men, det er også mange som fortalte at det ikke hjelper å si noe til andre, fordi det som vi har vært inne på ikke fører til noen positive endringer:

... jeg føler det ikke alltid hjelper å si noe, gidder ikke si noe, fordi de ikke gjør noe.

Dette kan også forklare hvorfor svært mange av våre informanter omtalte at de som oftest bruker passive strategier som å overse, ignorere og unngå det de opplever, noe vi kommer tilbake til nedenfor.

Resultatene fra spørreundersøkelsen tyder på at å *melde fra* er en nokså sjelden reaksjon blant unge som utsettes for rasistiske ytringer. 6 prosent oppgir at de har sagt fra om det til en lærer. 4 prosent har rapportert det på en digital plattform. Kun 1 prosent har politianmeldt forholdet, og kun 1 prosent oppgir at de har søkt hjelp hos andre aktører.

Å melde fra var også lite utbredt blant informantene til Ellefsen et al. (2022). Flere hadde negative erfaringer med å melde fra. Det var ofte uklart hva varsling kunne lede til, og det kunne ofte innebære en personlig kostnad. Flere hadde erfaringer med at myndighetspersoner oppfattet den som meldte fra som problemet som måtte håndteres, heller enn den som hadde kommet med rasistiske ytringer.

Et alternativ i spørsmålsbatteriet var ment å fange opp å *protestere* som et reaksjonsmønster. 8 prosent sier at de har blitt mer engasjert i antirasisme, etter å ha blitt utsatt for rasistiske ytringer. Ellefsen et al. (2022) sier om å protestere at det innebærer en tydelig form for motstand, som også kan ta opp i seg ambisjonen om å oppnå endring og forbedring på samfunnsnivå. Informantene i studien opplevde også at deltakelse i protestformer bidro til å styrke selvrespekt og stolthet.

Problemløsning og rasjonell dialog

En annen strategi er å forsøke å *løse* problemene man står ovenfor, og flere av barna og de unge beskriver hvordan de forsøker å analysere utfordringene de møter slik at de kan *løse* dem. Det mest typiske eksempelet på denne type problemløsning er å gå i dialog med aktørene som utøver rasisme og diskriminering, for eksempel i forsøk på å opplyse dem og redusere fremtidige problemer. Noen fortalte om relativt omfattende problemløsningsprosesser, som denne jenta:

Jeg er litt uenig med det han sa, siden jeg har stoppet rasisme mot meg selv og mot venninner som er litt mørke i huden, ved å få de til å sette seg ned eller stå [i ro], og bare forklarte og åpnet et nytt perspektiv og syn for dem, og spør dem om å sette seg inn i deres posisjon og forklare dem litt og sånn. Og det har fått dem til å si sånn «Oi, beklager, mente det ikke!» Du ser at de virkelig har åpna seg litt, og at de faktisk angrer på det.

Ungdommene i dette gruppeintervjuet diskuterte fordelene og ulempene ved denne type tilnærming. Det var relativt stor uenighet, og flere av dem mente at det er forskjell på jenter og gutter i valg av strategi.

Det [hun] sa, det med ord, blant jenter, med gutter er det ofte ikke sånn. Det er ofte mer vold og fysisk. Det kan føre til masse stort. Men hvis man er rolig selv, så kan det påvirke den andre personen.

Også andre peker på muligheten for å løse problemer gjennom dialog og å gi informasjon og dele av seg selv. En jødisk ungdom fortalte:

... jeg snakker ofte med de [andre barn og unge] og noen ganger får jeg spørsmål sånn: «hvordan føles det» eller «hvordan føles det når du ser alle de tingene» og sånn. Og så lurte de på hvorfor folk gjør det, og det jeg svarer med da er det [en annen i intervjuet] sa at jeg føler hat blir skapt av uvitenhet. Og så spør jeg de og tar de med i samtalen ... mange av de er jo muslimer. Jeg sier «Du har sikkert opplevd selv at du står på en bussholdeplass og noen sier noe hatefullt om din kultur eller noe sånn?». Og da nikket alle og er enige med det. Og så «Ja, hvor lett er det for deg å gå til de å si noe når du står der alene?», og de bare ... så da kan de skjønne det.

Mange av de unge fortalte at dialog og problemløsning kan være effektivt, men det er også flere som sa at det krever svært mye. De opplever ofte at det hadde vært *mulig* å gå i dialog og vise hvorfor og hvordan mennesker tar feil når de kommer med rasistiske ytringer, for eksempel, men fortalte at de ikke har tid til å ta alle de kampene. Noen fortalte at de tok disse kampene i ny og ne, men mange følte rett og slett at det ikke er deres ansvar, eller at de ikke orker, å gå i dialog og løse problemene selv. Ofte er det langt enklere å ignorere hendelser og la det passere.

Verbal og fysisk konfrontasjon

Problemløsning og logisk og rasjonell analyse ble omtalt av mange som vel og bra, men også krevende og tidvis nytteløst. Flere barn og unge fortalte at det ikke alltid er hverken mulig eller ønskelig å reagere slik. En ung gutt fortalte for eksempel at «*man får ikke noe ut av å være den større personen.*»

En måte å håndtere rasisme og diskriminering på er å konfrontere, og vi ser først på hvordan ungdommene forteller at de ofte tar igjen med ord. Informantene i Ellefsen og kollegers studie (2022) så på konfrontasjon som den mest «riktige» formen for reaksjon. Konfrontasjon kan være en strategi for å sanksjonere, å sette folk på plass, og i beste fall også bidra til opplysning og forbedring. Informantene pekte også på at konfrontasjon er lettere når man er flere, og vanskeligere når man er alene i situasjonen. Konfrontasjonen kan ta ulike former, fra mild og vennlig dialog til mer «opphetede» utvekslinger, som også i noen informanters erfaringer har utartet til slåssing.

En romungdom fortalte for eksempel i intervju med oss hvordan man kan få nok og dermed konfrontere de som utøver rasisme eller diskriminering:

Det var flere ganger jeg ble rasende på vaktene, og de som jobber i butikken. Jeg bare «kom med meg, kom å se, du skal se på min konto», og jeg viste dem at jeg betaler og ikke stjeler. Flere ganger har jeg gjort sånn, fordi jeg gidder ikke noe mer.

En gutt med innvandrerbakgrunn fortalte for eksempel om hvordan det å ta igjen verbalt kan være en bevisst strategi, som ikke nødvendigvis er impulsiv og ukontrollert:

... om noen sier sånt til meg, pleier jeg kanskje ikke svare der og da ... men så går jeg hjem og prøver å finne ut hvor de kommer fra, og sier masse om landet hans tilbake. ... dersom han har vært rasist mot meg i flere uker, tar jeg igjen på den måten.

Konfrontasjon kan imidlertid også være fysisk, og i nær sagt alle gruppeintervjuene forteller noen barn og unge om hvordan rasisme og diskriminering kan føre til voldelige konfrontasjoner. Våre intervjuer gir inntrykk av at fysisk konfrontasjon er en langt mer vanlig håndteringsstrategi enn det som fremkommer i tidligere undersøkelser. Vi ser også at eksisterende spørsmålsbatterier som brukes for å undersøke håndteringsstrategier – inkludert vårt eget – ikke inkluderer voldelig konfrontasjon som strategi.

Felles for mange er at vold er en reaksjon som kommer *etter* at de har forsøkt å søke hjelp hos for eksempel lærere, som denne jenta fra Østlandet fortalte:

... jeg selv kan jo ta litt fra barndommen, det var meg og hun ene venninna mi, ... Og så opplevde vi mye av en gutt i klassen, da, mye stygge kommentarer om oss, også hadde vi sagt ifra til læreren, men de gjorde aldri noe med det, så kom det bare sånn turning point hvor jeg banka han opp da, hehe,

[latter fra de andre deltakerne i gruppeintervjuet]

... jeg og henne. Så jumpa vi han. Det var kanskje ikke det beste, da. Vi gikk i syvende klasse. Jeg selv føler mye på sinne, for det er sånn, jeg er så lei av at man skal leke ... man skal jo ikke ty til vold, vold er jo ikke det beste, men man skal prøve å få hjelp og sier ifra så lenge, men så skjer det ikke, da må du ta det selv.

En gutt fortalte om noe lignende:

... elever på kantina de alltid glør på meg, de satt sammen i grupper og snakket om meg liksom. Jeg hørte dem flere ganger. Jeg gikk til miljøarbeider og forklarte

det, og så sånn skjer i kantina, og så sa jeg til miljøarbeider, neste gang jeg sier ikke ifra, jeg skal gi [slå] liksom ... og så skjedde det andre gang. Jeg gikk bare. Tredje gang, så sendte jeg han til sykehus, skjønner du? Etterpå jeg ble kastet ut av skolen. Så det kan føre til masse hat.

Vold ble altså gjerne omtalt som en reaksjon som kommer *etter* at andre strategier er forsøkt, og det er også interessant å merke seg at svært mange barn og unge oppfatter voldelig konfrontasjoner som *effektivt* for å løse problemene de møter. Følgende sitat fra en gutt fra Oslo-området beskriver dette:

Jeg syns at hvis man opplever rasisme så må man gjøre noe med det selv. Fordi for eksempel på ungdomsskolen i ramadan da fastet jeg, og da var det en gutt som hadde kommentarer, også læreren kom ikke til å gjøre shit, det visste jeg, og så slo jeg han, og siden da har ingen sagt noe rasistisk til meg, nå vet de hva konsekvensene er hvis de sier noe til meg. Og jeg syns at de andre burde gjøre det, fordi folk er rasister fordi de vet ikke hva konsekvensene er, for eksempel ingen går til Muhammad Ali og sier noe rasistisk til han, for de vet hva som kommer til å skje.

Ei jente fortalte noe lignende:

... men den personen som gjør det ... de lærer aldri heller. Selvfølgelig det er ikke godt med vold, men om det er det eneste som får dem til å lære ... man lærer seg den tendensen og får på en måte respons på det, at si ifra funker ikke, slå funker. Selvfølgelig om jeg hadde opplevd at jeg må slå til folk for at de skal forstå meg hver dag hele livet mitt, så kommer jeg til å gjøre det til slutt automatisk. Ikke at vold er bra, men det er litt naturlig at det kommer til det.

Det er imidlertid flere som er klar over at årsakene til problemene ikke løses med vold, men at vold ofte oppleves å løse de konkrete utfordringene minoritetsbarn og -unge har med enkeltpersoner. Dette ble uttrykt av en informant fra Østlandet:

... altså nå har jeg selv vært i den situasjonen da at jeg banka en i sjette klasse, fordi ho var sånn derre «jævla muslim» og jeg bare «jævla nordmann» og bare «bom», slo til ho liksom, og det var det eneste som fikk ho til å stoppe. Eller ikke stoppe å ha slike holdninger, for ho har dem til den dagen i dag, det er ikke snakk om det på en måte, kanskje til og med verre, men det fikk ho til å slutte å være sånn mot meg.

En gutt sa rett ut at denne type reaksjoner handler om å sikre seg selv i en situasjon der rasisme og diskriminering oppleves som uunngåelig, og at *noen* uansett vil rammes:

... de finner jo uansett noen andre å mobbe eller si noe til uansett. Hvis du klarer å stå opp for deg selv og si det her er ikke greit ... «Okey han der snakker vi ikke med.» Da stopper det der.

Samtidig er det noen som fortalte at vold kommer som en følge av at de *selv* har blitt utsatt for vold. Voldelige reaksjoner vil i disse tilfellene oppleves mer som selvforsvar og gjengjeldelse enn fysiske reaksjoner på ord og verbal rasisme og diskriminering. Disse sitatene fra to gutter beskriver dette:

Jeg har slått til en kar jeg, etter at jeg ble slått ned flere ganger. Så det med at det går an å fikse noe uten å bruke vold blant gutter, det er 90 prosent sikkert at det går ikke. De får ikke noe inn i hjernen sin før du faktisk stempler det med en fist. Så hva hvis du blir banka fordi folk hater deg, skal du ikke gjøre noe, skal du bare gå? Kompisen min ble banka bare fordi han var afroamerikansk og gikk i Oslo bare fordi noen gikk rundt og var drita og kalte han n-ordet.

Jeg har opplevd vold selv. Det var samme person som alltid han kom og dro meg i håret og sparka meg og alt det bare fordi jeg er asiater så sa jeg flere ganger ikke rør meg, ikke rør meg. Og så helt til det punktet at det klikka for meg, jeg bare slo til han og sparka han i ballene liksom, han falt ned i bakken og backa off. Lærere så det og alt det der, men de gjorde ikke noe fordi jeg løp vekk og liksom jeg klarte ikke, jeg var så sur. Vi kom jo i samtale med rektor og alt det der, og jeg begynte å klikke helt, jeg kan ikke noe for at jeg slo han ned, det er hans eget problem, det var han som fikk meg til å få det sinnet ut. Så han backa jo off etter hvert, men så kom han tilbake og så ble jeg skikkelig sur og sa til han at jeg kommer til å slå deg ned igjen hvis han fortsetter, så backa han ut og så sa alle sånn du er så pyse, var det en på skole? Jeg fikk ikke kjeft da, de forsto meg veldig godt.

Konfrontasjoner kan også knyttes til konsekvenser relatert til stress, frustrasjon og angst. Noen av barna og de unge beskrev følelsen som oppstår når de utsettes for rasisme som at «*Man får det litt varmt, noe brenner inni deg, skjønner du?*» Dette kom fra en ungdom som forklarte den umiddelbare følelsen han fikk når han opplevde at noen ytret noe negativt knyttet til hans etnisitet eller utseende. Stress, frustrasjon og angst er også nevnt i litteraturen som mulige konsekvenser av etnisk diskriminering (Brody et al., 2006), og at opplevd diskriminering fører til lavere selvtillit og selvfølelse (Greene et al., 2006; Metzner et al., 2022). Opplevelser av stress-, frustrasjons-, og angstreaksjoner synes også å være kjent for flere av informantene. I noen gruppeintervjuer ble det meldt om følelser av sterkt sinne og frustrasjon, som igjen kunne lede til følelse av håpløshet og hat.

Noen fortalte om følelser av hat når de enten hadde opplevd selv, eller hørt om andre som hadde opplevd rasisme og at hatet førte til økt sinne og frustrasjon. En informant fortalte at han kunne bli såpass sint at han kunne si ting som ikke var ment alvorlig, og dermed trække over grenser for hva han selv synes var greit. En informant mente hat avlet hat, og at det i verste fall kunne ende opp med at hun selv begynte å hate enkelte grupper. Dette mente hun kom som et resultat av en blanding av sinne, frustrasjon og følelse av utrygghet, og hun opplevde at det økte følelsen av stress og frustrasjon.

4.2.2 Unnvikelsesstrategier

Strategier som gjerne omtales som *unnvikelsesstrategier* er for eksempel aksept, fornektelse, det å skyldte på seg selv, søke støtte i religion og kan også omfatte skadelig bruk av narkotika eller alkohol. Det som kjennetegner disse strategiene er at fokus ikke rettes mot aktørene som utøver rasisme eller diskriminering, eller årsakene til at det oppstår, noe som kjennetegner strategiene som vi tidligere har diskutert. Disse strategiene omtales som mer passive og innadrettede enn tilnærmedelsesstrategiene som gjerne er aktive og utadrettede.

Kognitive strategier

I intervjuene fikk vi svært mange fortellinger om hvordan barn og unge ignorerer og bagatelliserer rasisme og diskriminering, og hvordan de noen ganger ser ut til å resignere og til dels akseptere det som unngåelig. Dette er eksempler på kognitive unnvikelsesstrategier (Moos, 2002). Vi fikk også mange eksempler på hvordan denne type unnvikelse av negative hendelser kan føre til skyldfølelse og negative konsekvenser for de som utsettes for rasisme og diskriminering.

Unnvikelse – «bite det i seg»

Svært mange av de vi har intervjuet forteller om ulike former for unnvikelse, og at det er vanlig å ignorere, overse og la det passere når de utsettes for rasisme og diskriminering. Ellefsen og kolleger (2022) peker på at å ignorere kan være en overlevelsestrategi, som kan bidra til å redusere stress og å opprettholde en emosjonell distanse til de negative hendelsene.

At mange ignorerer det de utsettes for betyr imidlertid ikke at de ikke tar seg nær av det eller at det ikke påvirker dem. Ei jente fra VGS fortalte for eksempel hvordan flyktninger ble omtalt negativt i en skoletime, og hvordan hun håndterte det:

Jeg ville si ifra, men turte ikke. Jeg sa bare at vi ikke har valgt å komme her, vi har jo flyktet.

Det å si ifra oppfattes i mange tilfeller som en risikabel strategi som kan medføre negative konsekvenser for den som sier fra. Noen synes rett og slett at det er ubehagelig å si ifra generelt, og at det er vanskelig å vite *hvordan* man skal si ifra. Andre igjen er klare på at de ikke sier ifra fordi de tror at det vil få konsekvenser de ikke ønsker. Et eksempel er hvordan en gutt forklarte hvorfor han i en situasjon hadde valgt å ikke si ifra:

... så vil du ikke ødelegge stemninga og være den karen, men samtidig så er det sånn, du vil ikke at sånn skal fortsette. Og så kan det gå enten veldig bra eller veldig dårlig. Og så var det sånn «Å, okey, my bad bro, jeg fikser det, det der er ikke noe stress» liksom.

I andre tilfeller omtales unnvikelse som noe man lærer etter hvert som man har forsøkt en rekke andre strategier. En gutt fortalte for eksempel om hvordan han tidligere ofte forsøkte saklige verbale konfrontasjoner, og en periode fysiske konfrontasjoner, men hvordan han nå opplevde at han hadde «*mer kontroll på følelsene*», og dermed reagerte med unnvikelse fremfor konfrontasjon:

... men på videregående da tenker jeg sånn, vet du hva, da får du tenke ditt, så går jeg bare bort fra situasjonen, gidder ikke høre.

Aksept, resignasjon og negative følelser

En annen form for unnvikelse kan knyttes til at barn og unge over tid ser ut til å resignere, og ender opp med å tenke at rasisme og diskriminering ikke *kan* bekjempes på en effektiv måte av dem selv. Dette gjenspeiles i en form for aksept, også i situasjoner der de opplagt føler at de blir utsatt for rasisme og diskriminering. Felles for mange er at de «later som om det går bra», som disse sitatene fra en gutt og ei jente fra forskjellige intervjuer viser:

Det er liksom, man blir bare vant til det etter hvert, hvis noen sier noe, «polakken gå og mal et hus», jeg bare ler i fjeset hans og sier absolutt ingenting og bare går. Det er ikke verdt å bruke tid på. Det er vanskelig å møte.

Det er lettere å le med dem – late som man synes det er morsomt. Men de vet ikke hvordan det er inni meg.

Det var en tydelig resignasjon hos mange av de vi intervjuet, og dette uttrykte de gjerne direkte i spørsmål om de gjorde noe spesielt for å bekjempe rasisme:

Intervjuer: Noen som har tenkt på å bruke denne energien på å bekjempe rasisme?

Jente: Det er ikke vits, det kommer bare til å fortsette.

Intervjuer: Man kan ikke vinne?

Samstemt fra flere i intervjuet: Nei ...

Samtidig var det tydelig at aksept og resignasjon er vanskelig, og at det i mange tilfeller var krevende å møte negative opplevelser uten å reagere eksternt. En gutt fortalte for eksempel at det var viktig å *herde seg*, slik at man over tid ble vant til og ikke tok seg nær av rasisme:

Den ene er kanskje sånn at man er vant til å bli angrepet for det og så lager man, man herder seg selv, så man slipper å oppleve det igjen.

Resignasjonen, og den oppgittheten som gjerne fulgte med, ble omtalt av en ungdom:

For meg, vet ikke om alle kan relatere til det, men når jeg får noe rasistisk mot meg, jeg føler meg som om noen bare tar en pistol inntil hodet mitt og jeg kan ikke gjøre noe, fordi hva enn jeg prøver å gjøre så har det allerede skjedd ... frem til den personen stopper så holder han fortsatt den pistolen oppe. Så for hver gang liksom noen sier noe rasistisk så bare føler jeg det er ingenting å si.

At rasisme og diskriminering var en påkjenning for dem som ble utsatt for det var tydelig i alle våre intervjuer. Flere fortalte om svært negative følelser og emosjonelle reaksjoner som følge av situasjoner der de likevel valgte unnvikende strategier. En gutt fortalte hvordan dette kunne oppleves:

En i klassen min er veldig rasistisk mot meg, sier mye stygge ting. Men jeg sier aldri noe tilbake. Jeg klarer ikke komme med comeback, så jeg sitter bare stille og smiler. Men inni meg er jeg lei meg.

En jødisk gutt fortalte også hvordan det kunne være svært vanskelig å oppleve andres motvilje og negative ytringer, og at gråt og resignasjon gjerne ble konsekvensen:

... det var en periode for et eller to år siden da det var veldig en bølge av alle som postet «Fri Palestina», og mye hat mot Israel og sånne ting ... da gråt jeg så mye, den perioden, for det var liksom venner av meg som postet det på Instagram. Jeg skjønner at det er greit å mene sånn og ha forskjellige meninger og sånne ting, men man tar det jo på en måte til seg når man har en tilknytning til det selv og man føler at man kanskje har et litt sånn større bilde på det og man har lyst til å lære alle sammen, du har lyst til å liksom skrive til alle ... men det går ikke, og da blir det for mye.

Det er her verdt å merke seg at det er en tydelig og svært viktig forskjell mellom kritikk av staten Israels handlinger og antisemittisme. Det er imidlertid ikke uvanlig at kritikk av Israel bidrar til at for eksempel jøder i Norge opplever å holdes til ansvar for staten Israels handlinger (Proba, 2023), noe som naturlig nok oppleves både urettferdig og vanskelig.

Dette gjelder imidlertid også andre, og ei jente med en annen minoritetsbakgrunn fortalte hvordan hun ofte skjulte smerten i andres selskap:

Kanskje at når du er med folk så viser du ikke at det gjør vondt. Men når du er alene igjen, så liksom, føler du deg litt som at da sitter det du gråter eller vet ikke hva du skal gjøre...

En tydelig konsekvens for dem som ble utsatt for rasisme og diskriminering var altså en form for nedstemthet og tristhet. En ungdom fortalte at det opplevdes som utfordrende å uttrykke sine reelle følelser i situasjoner der noen «tuller» og kom med det som ble oppfattet som rasistiske ytringer:

Det jeg også merker er at hvis man sier ifra så blir man på en måte den «festbremsen», at de andre mener du er så hårsår. Men de vet jo ikke hvordan det er, og det er ikke alle som blir like påvirket av det, men jeg tar alt sånn veldig personlig og jeg blir veldig lei meg og trist. Det kan ødelegge en hel dag for meg

hvis noen sier noe sånn eller viser nazi-hilsen på kjødd, og jeg syns ikke det er noe gøy.

Vi har sett at en rekke informanter fortalte om hendelser der de hadde blitt såret og lei seg som følge av kommentarer rettet mot deres etniske bakgrunn og at disse følelsene gjorde det utfordrende å stole på folk rundt seg når man ble eldre. Hendelser som hadde skjedd mens informantene gikk på barneskolen hadde «satt seg i kroppen» og skapte tillitsutfordringer i senere tid. En informant mente humøret kunne preges i såpass stor grad at man kunne utvikle depresjoner og selvskadingstanker, i verste fall også selvmordstanker. Informanten uttrykte ikke at dette var egne opplevelser, men var kjent med det som en mulig følge ut fra hva hen hadde hørt og lest.

En annen ungdom fortalte at episoder der noen hadde ytret seg negativt om hennes etniske bakgrunn, fikk henne til å føle seg trist og lei seg, og at det hendte hun gråt når slike ting skjedde:

Jeg prøver å skjule at jeg er trist. Når du forlater stedet hvor du har opplevd noe sånt, tenker man veldig på det. Det går egentlig aldri bort. Det kommer alltid til å være der.

En ungdom fortalte videre at man gjerne følte at alles oppmerksomhet ble rettet mot en når noen sa eller gjorde ting som kunne oppleves rasistisk. Dette opplevdes som en veldig ubehagelig oppmerksomhet og en belastning som kom i tillegg til ubehaget som var knyttet direkte til de rasistiske ytringene.

En gjennomgående fortelling i intervjuene var at mange følte på en viss utrygghet og at var nedtrykte i lange perioder etter opplevelser med rasisme og diskriminering. Intervjuene viser også at det er relativt glidende overganger mellom følelser av nedstemthet, og for eksempel sinne og mer aktive og utadrettede følelser og reaksjoner.

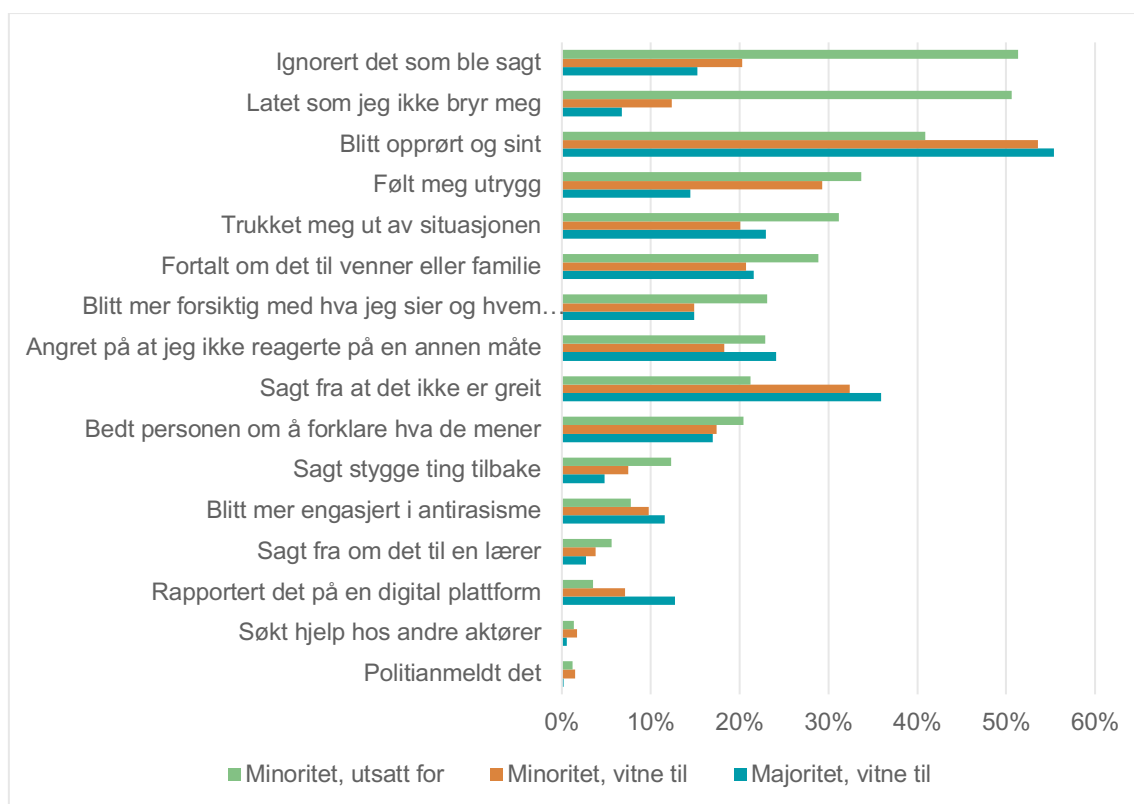
Det var imidlertid mange som fortalte at selv om de valgte å unngå, fremfor å konfrontere og gå inn i utfordrende situasjoner, så ønsket de at andre skulle gjort det for dem. Det var imidlertid ikke gitt at alle ønsket at andre skal gå inn og «redde» dem fra ubehagelige situasjoner, men flere fortalte altså at det kunne være fint. Et eksempel her er fra en jødisk ungdom:

... det beste, eller ikke beste, men det fineste nesten, er når noen andre som ikke, for eksempel ikke-jøder sier ifra da, det er så fint, når andre som ikke er den som blir utsatt for rasisme sier ifra, og tør å, for det er det naturlige for dem, ikke fordi at, de bare føler at dette er feil og da sier man ifra.

I denne forbindelse er det også relevant å se på svarene fra spørreundersøkelsen som omhandler hvordan *vitner til* rasistiske ytringer reagerer. Respondentene fikk de samme svaralternativene som på spørsmålet om hvordan man har reagert når man har vært utsatt for rasistiske ytringer. I analysen av svarene på dette spørsmålet er det også interessant å undersøke hvordan unge som ikke har minoritetsbakgrunn svarer.

I Figur 13 ser vi svarfordelingen for henholdsvis minoritetsungdom som har vært utsatt for rasistiske ytringer, minoritetsungdom som har vært vitne til rasistiske ytringer og majoritetsungdom som har vært vitne til rasistiske ytringer.

Figur 13: Reaksjoner på å bli utsatt for rasistiske ytringer blant minoritetsungdom (N: 1002), reaksjoner på å bli vitne til rasistiske ytringer blant minoritetsungdom (N: 1012) og reaksjoner på å være vitne til rasistiske ytringer blant majoritetsungdom (N: 516).

Resultatene tyder på at reaksjonene ofte kan være annerledes, avhengig av om man forstår seg selv som utsatt eller vitne til den rasistiske ytringen. Mens vi ovenfor så at å *ignorere* er en utbredt type reaksjon for unge med minoritetsbakgrunn som blir utsatt for rasistiske ytringer, er dette en mye mindre utbredt reaksjon når man ikke oppfatter seg selv som den utsatte i situasjonen. 51 prosent av unge med minoritetsbakgrunn som har vært utsatt for rasistiske ytringer, oppgir at de har ignorert det som ble sagt eller latet som de ikke bryr seg. Andelene som oppgir disse reaksjonene er langt lavere når man oppfatter seg som vitne til den rasistiske ytringen. Blant minoritetsungdom som har vært vitne til rasistiske ytringer, er det 20 prosent som oppgir at de har ignorert det som ble sagt, og 12 prosent som sier at de har latet som de ikke bryr seg.

Respondentene med majoritetsbakgrunn som har vært vitne til rasistiske ytringer, oppgir i noe mindre grad at de har ignorert det som ble sagt (15 prosent) eller latet som de ikke bryr seg (7 prosent). Resultatene kan tyde på at det er mer krevende å *konfrontere* noen når man blir utsatt for en rasistisk ytring, enn det er når man forstår seg selv som vitne til ytringen. Kun 21 prosent av minoritetsungdom som har blitt utsatt for rasistiske ytringer, oppgir at de har reagert med å si fra at det ikke er greit. Når respondenten har vært vitne til ytringen, øker andelen som har sagt fra at det ikke er greit til henholdsvis 32 prosent (minoritetsungdom) og 36 prosent (majoritetsungdom). Dette kan også knyttes til det å reagere med å bli opprørt og sint. Her ser vi at betydelig flere av de som er *vitne* til at noen utsettes for rasistiske ytringer svarer at de blir opprørt og sinte (54 og 55 prosent), enn de som faktisk utsettes for det (41 prosent).

Adferdsmessige strategier

På bakgrunn av intervjuene ser vi at de passive og unnvikende strategier oftest handler om hvordan barn og unge *tenker på* og unngår å aktivt ta stilling til eller utfordre de personene og negative opplevelsene de har. Vi har imidlertid også eksempler på mer aktive handlinger som kjennetegnes av unnvikelse fremfor å tilnærme seg utfordringene de møter. Dette kan for eksempel være at barn og unge endrer sin adferd for å unngå situasjoner der de frykter å utsettes for rasisme, for eksempel ved å unngå visse typer miljøer eller personer.

Aktiv distansering fra egen minoritetsstatus

En mer aktiv form for unnvikelse kan innebære at barn og unge tar bevisste valg for å unngå oppmerksomhet om sin minoritetsstatus. Dette kan være å fortelle små løgner, eller svare unnvikende, i situasjoner der de det gjelder ser at visse svar og full åpenhet vil gjøre dem mer utsatt for rasisme og diskriminering. Spesielt de jødiske ungdommene vi intervjuet nevnte denne type tematikk. En av dem fortalte eksempelvis om hvordan hun ved en anledning nektet for å være i slekt med et av sine søsken i møtet med andre:

... så sa de sånn, «Ja, er ikke du søsteren til han jøden?». Så sa jeg sånn «Nei». Og det ødela hele kvelden.

Det var imidlertid flere som aktivt unngikk oppmerksomhet om sider av egen minoritetsstatus. Flere kurdiske ungdommer fortalte hvordan de tilpasset sine svar i situasjoner der landbakgrunn var samtaletema:

Jente 1: ... vi er kurdere og vi har ikke eget land. Så når noen spør meg hvor jeg er fra, så sier jeg Kurdistan, jeg sier aldri at jeg er kurder fra Irak. Jeg sier aldri at jeg er iraker ... Men det er fortsatt ikke gøy, fordi jeg har blitt mobbet hele livet for det. Landløs ...

Jente 2: Det er ikke litt gøy en gang.

Gutt: Jeg har blitt nummen, jeg sier, «Fra Irak», bare for å ikke få det spørsmålet. Så blir jeg ferdig med det, så går det videre etter det. Det er litt lettere i hvert fall.

Det å trekke seg unna var naturlig nok ikke en opplevelse av rasisme og diskriminering i seg selv, men deres strategi var like fullt et resultat av tidligere negative opplevelser og en forventning om at de ville utsettes for det samme igjen. I tillegg til å være en håndteringsstrategi, var endret adferd dermed en klar *konsekvens* av opplevd rasisme og diskriminering.

Trekke seg unna

En siste strategi som omhandler adferd for å unngå utfordringer handlet om å ta bevisste valg for å unngå visse situasjoner, personer eller miljøer. Dette kom til uttrykk ved at barn og unge unngikk aktiviteter der de trodde det var større sjanse for å bli utsatt for rasisme og diskriminering, eller at de unngikk individer eller grupper som ble oppfattet som problematiske. Denne type strategi ble i begrenset grad omtalt i våre intervjuer, men det er imidlertid viktig å vurdere muligheten for at dette er noe som kan skje til dels ubevisst, og dermed ikke oppleves som en håndteringsstrategi av de det gjelder.

Det var likevel noen av deltagerne som fortalte om det, og da gjerne som en følge av resignasjon og manglende tro på at det var mulig å endre mennesker. I et av intervjuene snakket en ungdom fra Østlandet om hvordan gjentatt skuffelse over venner og bekjente med majoritetsbakgrunn kunne føre til at de i større grad søkte samvær med andre med lignende bakgrunn som dem selv:

... det er bare skuffende ... i hvert fall hvis man har opplevd mye tidligere eller i yngre alder. Man vil ikke at det skal skje igjen og igjen, så da, hvis du endelig finner en person som er sånn «Ah!», det er virkelig som den nye bestevennen din! Eller «Oh, skikkelig chill person!», og så skjer det igjen [at personen kommer med rasistiske ytringer] ... det er sånn reality check nesten, sånn «Aah, ja ikke sant, det er sånn det er ...», veldig sånn type skuffende følelse. ... første tanken i hodet ditt blir sånn, ja, det er brått mulig at de også er akkurat som de andre, at du kommer til å oppleve samme situasjon om og om og om igjen, og da kan det hende at du bygger opp sånne vegger mot det nesten, som at du kanskje heller vil holde deg i gruppe med flere utlendinger fordi du vet at det er mindre sjanse da for bestemoren dems skal kalle deg jævla svarting.

Andre fortalte at de følte seg skuffet og mistet troen på medborgere når de opplevde eller hørte om noen som opplevde rasisme. Flere uttrykte også frykt for at det med tiden skulle bli vanskelig for deres barn igjen, at den frykten var enda verre enn frykten de opplevde selv. En av de unge var redd for at det ikke ville skje en positiv endring i samfunnet og at hun derfor kanskje ikke vil ha barn selv, noe som også skapte økt stress og frustrasjon. Hun hadde opplevd at det tidvis var vondt og slitsomt å vokse opp i et samfunn hvor rasisme fant sted, og ønsket ikke det samme for sine egne barn.

Stressreaksjoner kan også knyttes til opplevelser av påvirkning på ens fysiske helse, slik vi viste i kapittel 2. Vi kan også knytte fysisk helse opp mot *minoritetsstress*, som vi beskrev i det samme kapittelet. I intervjuene var det få som spesifikt nevnte utfordringer knyttet til fysisk helse, som følge av rasisme eller diskriminering, med unntak av utsagn knyttet til mer vage opplevelser av å føle seg «varm», opphisset eller generelt mistilpasset.

Det var også noen som fortalte om hvordan de ønsket å trekke seg unna situasjoner i skolen, for eksempel, der de visste at deres minoritetsbakgrunn kunne knyttes til kontroversielle og vanskelige temaer. En jødisk ungdom fortalte for eksempel om hvordan diskusjoner om Israel-Palestina-konflikten ofte opplevdes som en belastning, og noe de helst ikke ville snakke om, fordi de visste at det kunne føre til negative opplevelser:

... det er en styrke å ikke slå tilbake. Og nei, jeg vil ikke samle inn penger, jeg vil ikke komme til skolen hvis vi skal snakke om det ... Det er en rustning vi må ha bare. Jeg kan se for meg at over halvparten av befolkningen er pro-Palestina, Norge generelt som land er det, da er det hardt liksom, da må man ta det.

Dette er ikke en direkte opplevelse med rasisme og diskriminering i seg selv, men det kan knyttes til hvordan barn og unge tilpasser seg og trekker seg unna. I dette tilfellet fordi personer med jødisk bakgrunn kunne oppleve å bli stilt til ansvar og svare for staten Israels handlinger (Proba, 2023).

Deltagelse i fritidsaktiviteter eller sosiale arrangement ble også begrenset som følge av opplevelser knyttet til rasisme og diskriminering. Noen fortalte at de unngikk visse sosiale situasjoner som følge av opplevelser de hadde hatt tidligere, der deres etnisitet hadde vært gjenstand for det som tilsynelatende var forsøk på humor. Slik deltagerne fortalte, var det ikke bare belastende å bli utsatt for rasistisk ytringer – det kunne også oppleves belastende dersom andre konfronterte eller sa ifra om forhold som kunne være rasistisk. En ungdom med jødisk bakgrunn forklarte:

Jeg merker at det ofte i sånn fest-sammenheng, at folk man ikke kjenner eller har et nært forhold til, sier sånn «Jævla jøde», og så er det en venn av meg som kanskje skjærer meg da, tar «Du kan ikke si det, hun er jøde», og så blir det veldig sånn fokus på meg, og man vil liksom ikke ha den oppmerksomheten.

En annen informant fortalte at hun hadde unngått en del sosiale sammenhenger hvor det var mange ukjente personer til stede fordi hun tidligere hadde opplevd å få kommentarer eller ubehagelige spørsmål om hijaben sin. Slike opplevelser førte til utrygghet og begrenset lyst til å delta i sosiale settinger med ukjente folk.

4.3 Øvrige konsekvenser knyttet til forskjellsbehandling og objektive resultater av rasisme og diskriminering

I tillegg til negative følelser, og de subjektive og individuelt erfarte konsekvensene vi har beskrevet ovenfor, var det også flere som omtalte de mer objektive konsekvensene av direkte forskjellsbehandling, blant annet knyttet til ulike muligheter i jobbmarkedet og i den organiserte idretten. Dette kunne påvirke deres forhold til andre mennesker, og ikke minst deres muligheter og opplevelser i møtet med utdanningssystemet og arbeidslivet. Denne type konsekvenser kan kobles til negativ forskjellsbehandling, som vi har beskrevet i mer detalj og med bakgrunn i spørreundersøkelsen i kapittel 3.1.2.

Arbeidsmarkedet

I flere av gruppeintervjuene diskuterte ungdommene om etnisk bakgrunn kunne påvirke deres muligheter i arbeidsmarkedet. Vi innledet noen ganger dette temaet ved å fortelle om forskning som viste at jobbsøkere med typisk ikke-norske navn kunne ha lavere sjanse for å bli kalt inn til jobbintervjuer, og enkelte informanter fortalte om egne opplevelser som samsvarte med dette. For eksempel viste vi i kapittel 3.1.2 at det kunne slå negativt ut å inkludere et bilde av dem selv på CV'en.

En av de «eldre» unge som studerte statsvitenskap på universitet hadde blitt fortalt flere historier fra studenter på studiet om at det å søke, og få innvilget, praktikantplasser kunne være vanskelig dersom man hadde et navn som var typisk ikke-etnisk norsk. Dette medførte mye frustrasjon og gjorde at han var urolig for sine jobbsjanser i fremtiden, da han potensielt ikke kunne vise til relevant arbeidserfaring gjennom studiene. For de unge sihkene var det særlig bruk av turban og hodeplagg som hadde vært gjenstand for kritikk. Konsekvensene hadde vært at flere i sihkemiljøet hadde kuttet bruk av turban til tross for at de egentlig ikke ønsket dette. I dette intervjuet ble det også diskutert at noen i sihkemiljøet hadde valgt å ta andre utdanningsretninger enn yrker med uniformsreglement (eksempelvis politiet), da turban ikke var lov å bære i henhold til uniformsreglementet. Som en motsats til, eller konsekvens av, det negative turbanfokuset, hadde det unge sihkemiljøet de siste årene arrangert den årlige turbandagen⁸, som de opplevde hadde vært en suksess med tanke på å skape positivitet knyttet til turban.

En annen av informantene, som var født og oppvokst i Norge, fortalte at foreldrene hadde gitt henne et «typisk norsk navn» for at hun skulle ha økte sjanser for å komme inn på jobbmarkedet når den tid kom. Hun tenkte en del på dette og lurte på om man en gang i fremtiden ikke trengte å tenke strategisk når man skulle velge navn til sine barn.

Jeg tenker at norske folk har fordeler fordi de er fra samme landet. Utlendingene kommer litt bak, de norske har «mer rett» til jobb på en måte. De har mer rettigheter og kommer lettere til.

⁸ Om den årlige turbandagen: <https://www.turbandagen.com/omoss>

Andre var imidlertid mindre bekymret for at navnet deres skulle påvirke mulighetene deres på jobbmarkedet, da de kjente flere med typisk ikke-etnisk norske navn som hadde fått jobb uten problemer. Samtidig hadde de hørt fra venner og familie som var bosatt i andre land at disse utfordringene var større der.

Enkelte informanter diskuterte også negative opplevelser på jobben som bidro til utrygghet og redusert jobblust. En av de unge muslimske deltagerne fortalte at kollegaer på jobben hadde kommet med negative kommentarer da hun fastet under ramadan, noe som gjorde at hun hadde blitt lei seg og hadde kviet seg for jobb de neste dagene. Hun mente slike episoder fikk en til å vurdere om man skulle bryte med religionen og praktisering av denne, noe som førte til ytterligere negative tanker om seg selv, samt at arbeidslysten ble redusert.

En annen som jobbet i kiosk hadde en kveld i julebordsesongen opplevd at en beruset gruppe eldre mennesker hadde kommet inn for å kjøpe mat, da en av de i gruppen hadde henvendt seg til sjefen hennes og spurt hvorfor de hadde ansatt en «*Bangladesh-hore*», hvorpå sjefen hadde forsøkt å bagatellisere situasjonen ved å peke på at det bare var «*tulleprat i fylla*». Dette ga en ekkel følelse av å ikke bli tatt på alvor av sin egen sjef.

Skole og utdanning

Flere informanter fortalte også at de prestere dårligere på skolen hvis de hadde opplevd rasisme, og knyttet det blant annet til nedstemthet, som vi diskuterte ovenfor. En del informanter fortalte også at de kviet seg for å gå på skolen, eller kviet seg for at familiemedlemmer skulle starte på skolen, nettopp på grunn av egne negative erfaringer.

En informant fortalte at hun droppet ut av ungdomsskolen som følge av rasisme fra medelever. Andre forklarte at de kunne oppleve konsentrasjonsvansker i klasserommet i lang tid dersom de satt og tenkte på hva andre hadde sagt eller gjort mot dem.

Det ble også diskutert hvorvidt frafall i skolen som følge av rasisme kunne lede til konsekvenser for familieforhold, eksempelvis i form av at barnevernet ble involvert. En informant fortalte at familien ble kontaktet av barnevernet ettersom skolen hadde meldt bekymring til barnevernet. Hen måtte da forklare til barnevernet at dette ikke hadde med familieforhold hjemme å gjøre, men at hen ikke følte seg trygg og ivaretatt på skolen. Saken endte med at informanten byttet skole.

Eksternaliserende utfall

Som vi har sett var vold et sentralt tema i gruppeintervjuene, og når rasisme og diskriminering fører til vold, vil dette opplagt ha konsekvenser for de som utsettes for det. En rekke informanter fortalte at både de selv hadde kommet i situasjoner hvor de utøvde fysisk vold, men også om situasjoner der de visste at andre hadde gjort det. Flere ga uttrykk for at de kunne forstå at noen kunne bli fysiske for å forsvare seg.

I hovedsak var det gutter som fortalte om fysisk vold, men det var også jenter som nevnte dette. Noen av informantene fortalte at de selv hadde utført fysisk vold i form av slag eller dytting. En av informantene hadde slått en medelev i ansiktet som gjentatte ganger hadde kalt ham «*terrorist*». En annen fortalte at nevøen hans hadde banket opp en medelev som hadde slått til nevøen noen dager tidligere, uten at lærerne hadde reagert. En annen gutt fortalte om en tilsvarende hendelse hvor han hadde slått en medelev som hadde tullet med opprinnelsen hans. Andre fortalte om episoder der de ikke hadde angrepet fysisk, men skjelt ut folk i offentlighet fordi de hadde følt seg urettferdig behandlet på bakgrunn av sin etnisitet. En informant fortalte at hen hadde blitt anklaget for å stjele i en butikk, noe vedkommende ikke hadde gjort. En vekter ble tilkalt av butikkeieren, og da hadde informanten skjelt ut og skreket til vekteren og kalt vekteren

rasist og «Hitler». Også andre informanter hadde vært i lignende situasjoner, hvor de hadde endt i en verbal, høylytt konfrontasjon uten å løse situasjonen som hadde oppstått.

Det å havne i fysiske konfrontasjoner vil kunne ha flere konsekvenser for de involverte, men svært få diskuterte potensielle langsiktige følger av vold i intervjuene. I teorien kan man imidlertid se for seg at vold kan føre til at minoritetsungdom selv blir fysisk skadd, og at det kan gi utslag i psykologiske reaksjoner. Videre vil de kunne skade andre og dermed få utfordringer knyttet til for eksempel utestengelse eller reaksjoner fra skole, politi eller rettsvesen. Til tross for at våre informanter ikke tok opp denne tematikken, fremstår det viktig å ha fokus på hvordan barn og unge med minoritetsbakgrunn ser på vold som en vanlig, og ofte effektiv form for konfliktløsning i møtet med rasisme og diskriminering.

4.3.1 Spesielt om nasjonale minoriteter og urfolk

Avslutningsvis i dette kapittelet gjengir vi erfaringer og fortellinger som er knyttet spesielt til nasjonale minoriteter og urfolk (samer), som har vært representert med egne gruppeintervjuer. Grupper med langvarig tilknytning til landet defineres som nasjonale minoriteter og i Norge innebærer dette kvener/norskfinner, jøder, skogfinner, romer og romanifolk/tatere. Norge ratifiserte Europarådets rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter i 1999, og har med det forpliktet seg til å legge forholdene til rette for at nasjonale minoriteter skal kunne bevare og videreutvikle sin egenart, sine språk og sin kultur.

De unge jødiske ungdommene vi intervjuet, fortalte blant annet om hvordan de stadig måtte forklare hvordan de stilte seg til Israel/Palestina-konflikten, og at flere av dem hadde blitt spurt om hvordan de kunne støtte Israel. De følte ofte at det var forventet at de uttalte seg om konflikten og skulle «mene noe om det», og det er kjent fra tidligere at jøder ofte opplever å bli holdt til ansvar for å og må svare for handlingene til staten Israel (Proba, 2023). De fortalte også om opplevelser der folk hadde gjort nazi-hilsener, tegnet hakekors, og om at ordet «jøde» stadig ble brukt som skjellsord. Disse spesifikke erfaringene opplevdes sårende og nedbrytende, og noen sa også at de på grunn av frykt i noen sammenhenger ikke fortalte at de var jødiske.

Flere av de unge med rombakgrunn hadde erfart at de ofte ble grunnløst beskyldt for å stjele. Det kunne være at ansatte i butikker hadde bedt om å få sjekke posene deres på vei ut av butikken og tilfeller der vektere hadde blitt tilkalt for å gjøre det samme. Dette gjorde at de følte seg pinlig berørt, mistenkeliggjort og mindre verdt, og at dette skjedde utelukkende fordi de hadde rombakgrunn. Noen hadde også opplevd at de ikke ble tatt hensyn til i undervisningsopplegg i skolen, som igjen hadde ført til at de ikke deltok i undervisningen og således pådro seg mye fravær. Av den grunn fortalte deltagerne med rombakgrunn om en manglende tillit til norske institusjoner, og særlig til utdannings- og barnevernssystemet, noe de begrunnet med opplevelser av strukturell diskriminering og negativ forskjellsbehandling. De ga på denne måten uttrykk for et fravær av tilrettelegging og forståelse for romers egenart, språk og kultur.

I intervjuet med de unge samene ble det særlig diskutert hvordan ulike former for rasisme påvirket det samiske samfunn internt. De pekte for eksempel på at det innenfor samiske miljøer var en rekke konflikter, særlig knyttet til reindrift og familiebakgrunn, uten at vi gikk i dybden på disse aspektene i intervjuene. Samtidig påpekte de at rasisme og negative kommentarer kunne forekomme overalt, særlig i bygdene og sosiale medier, spesielt i kommentarfelt på Facebook. Videre ble potensielle aktører diskutert som kunne hjelpe ved opplevelser av rasisme, men deltakerne var skeptiske til skolens rolle og mente at de i større grad søkte og fikk støtte fra foreldre og nærmiljø. Intervjuet ble

avsluttet med en diskusjon om medias rolle i å påvirke holdninger, der deltakerne mente at mediene spilte en betydelig rolle i å bygge opp under konflikter og negative stereotyper. De unge samiske etterlyste mer positiv omtale av samiske kulturer og mer kunnskap om samer i skolen og media.

4.4 Oppsummering

Vår undersøkelse viser at svært mange barn og unge reagerer på rasisme og diskriminering ved å ignorere og overse det de utsettes for. Vi har sett svært mange eksempler på det som omtales som *unnavikelsesstrategier*. Årsakene til at barn og unge velger slike strategier er imidlertid sammensatte. Spesielt fremtredende var deltagernes opplevelser av at det var nytteløst å si ifra eller på andre måter forsøke å løse problemene de møtte. Dette var i stor grad basert på tidligere negative erfaringer, der de hadde sagt ifra, uten at dette hadde noen effekt. Andre igjen påpekte at det krevde mye å gå i dialog eller forsøke å løse problemene. Det tok tid, det var vanskelig, og det var også stor sannsynlighet for at de tiltrakk seg en type oppmerksomhet de i utgangspunktet ikke ønsket.

Selv om informantenes unnavikelsesstrategier innebar å overse eller ignorere utfordringer, fortalte svært mange at de opplevde det som vanskelig å bære de negative opplevelsene – og det var heller ikke problemfritt å unngå utfordringene de møtte på. Konsekvensene av deres erfaringer med rasisme og diskriminering var blant annet knyttet til negative følelser og en opplevelse av håpløshet. Dette må sees i sammenheng med at mange støttet seg på unnavikelsesstrategier nettopp fordi de hadde *resignert* og dermed anså rasisme og diskriminering som noe unngåelig, og noe de til en viss grad måtte forvente og tåle.

Det var imidlertid mange som fortalte at de ofte, eller i alle fall noen ganger, forsøkte å møte rasisme og diskriminering med dialog eller ulike former for konfrontasjon. Slike reaksjoner har vi omtalt som *tilnærmingstrategier*, og også her var informantenes forklaringer sammensatte. Noen fortalte hvordan de i møte med rasisme og diskriminering, rasjonelt evaluerte situasjonen og de eventuelle motivene blant de involverte aktørene, for så å forsøke å gå i dialog med dem for å løse problemene og unngå fremtidige utfordringer. Mange fortalte at dette kunne nytte, men at det samtidig var svært krevende, og at det var begrenset hvor langt en slik form for problemløsning kunne rekke. Som de fortalte, kunne kanskje én eller et fåtall personer lære noe og få et nytt blikk på mennesker med minoritetsbakgrunn gjennom slik dialog, men dagen etter ville de unngåelig møte andre personer med problematiske holdninger. Slike former for problemløsning kunne dermed oppfattes som en endeløs kamp, og flere fortalte derfor at de heller støttet seg på unnavikelsesstrategier, snarere enn å aktivt tilnærme seg problemet.

I tillegg til konstruktive problemløsningsforslag fortalte en rekke barn og unge om hvordan rasisme og diskriminering kunne føre til verbale og fysiske konfrontasjoner. Spesielt slåsskamper og bruk av vold var sentrale reaksjoner i våre intervjuer, og dette avdekket en mulig blindsoner i spørreundersøkelsen, der dette ikke var inkludert som et svaralternativ. Barn og unge fortalte i intervjuene at fysiske konfrontasjoner i noen tilfeller var et resultat av impulsive reaksjoner, men mange fortalte også om fysiske konfrontasjoner som bevisste valg – ofte etter at andre strategier var forsøkt. Slike reaksjoner ble av mange omtalt som *effektive* måter å stoppe rasisme og diskriminering på.

5 Anbefalinger: tiltak og innsats mot rasisme og diskriminering

I tillegg til å utforske barn og unges erfaringer med rasisme og diskriminering, hvilke håndteringsstrategier de benytter seg av, og deres opplevde konsekvenser, har vi også utforsket hvilken innsats og tiltak de selv savner i arbeidet mot rasisme og diskriminering. Denne diskusjonen omfatter også funn knyttet hvor barn og unge finner – og føler de mangler – støtte i møtet med rasisme og diskriminering. Basert på data fra spørreundersøkelsen viser vi hvordan barn og unge opplever omfanget av rasisme og diskriminering i Norge, hva de lærer om problematikken, og hvordan de kan motarbeide slike holdninger. Data fra workshoper med minoritetsungdom og kvalitative intervjuer, belyser opplevde barrierer for å varsle om rasisme og diskriminering, samt tiltak de selv mener er hensiktsmessig i det fremtidige arbeidet mot rasisme og diskriminering i Norge.

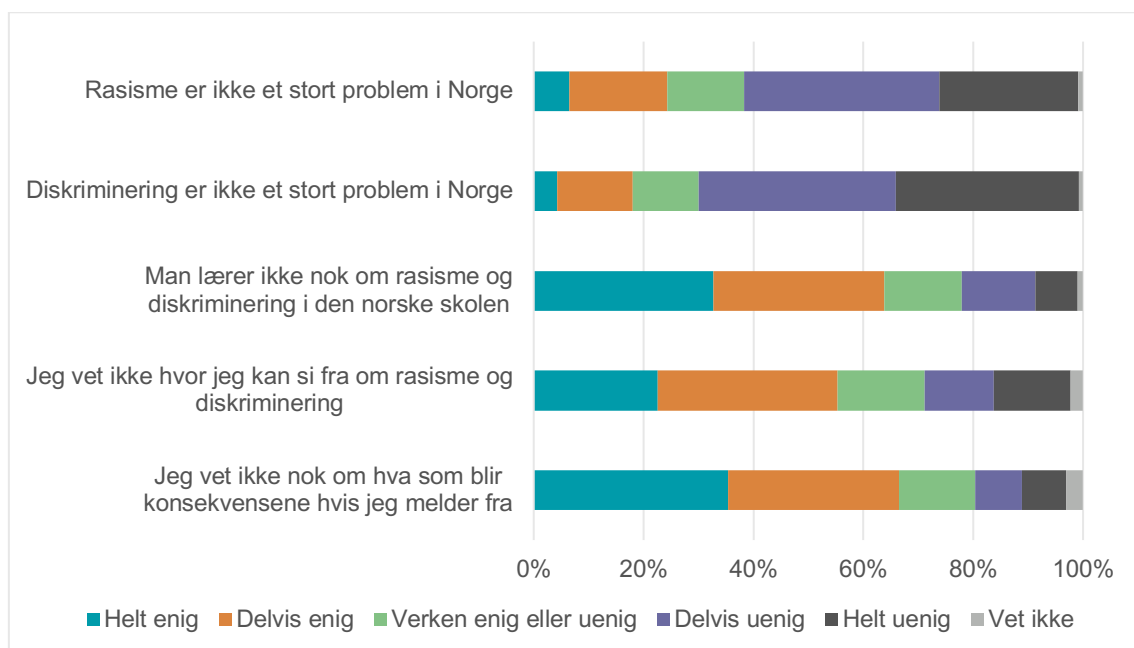
5.1 Surveyresultater

I spørreundersøkelsen har vi blant annet utforsket hvordan barn og unge opplever omfanget av rasisme og diskriminering i Norge, hvorvidt de opplever å lære nok om rasisme og diskriminering i skolen, og om de vet hvordan de skal gå frem for å varsle om mulige tilfeller av rasisme og diskriminering. Dette er viktig kunnskap for å belyse det mulige handlingsrommet for antirasistiske og antidiskriminerende tiltak, samt hvilken legitimitet slike tiltak har blant barn og unge.

Påstander om rasisme og diskriminering

Respondentene har tatt stilling til fem påstander om rasisme og diskriminering i Norge, hvor mye man lærer om det i skolen og om det å melde fra om rasisme og diskriminering. I Figur 14 ser vi svarfordelingen for hele utvalget.

Figur 14: Fem påstander om rasisme og diskriminering. N: 2301.

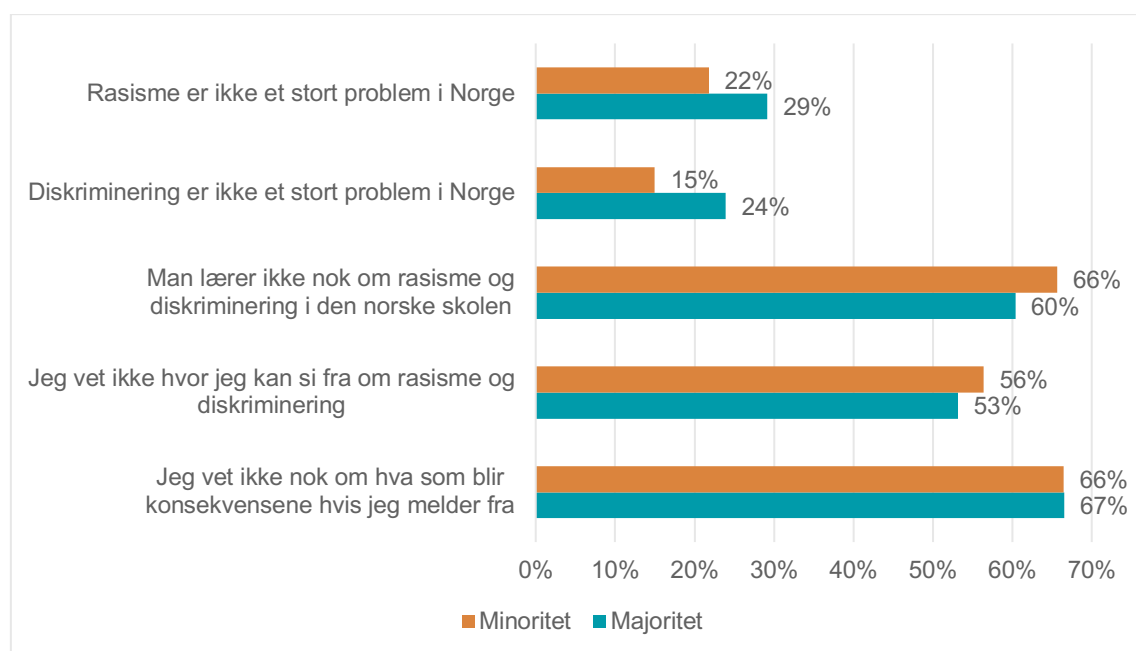

Samlet mener 61 prosent i utvalget at rasisme er et stort problem, mens 69 prosent mener at diskriminering er et stort problem i Norge. Det er samtidig et mindretall på 24

prosent som er helt eller delvis enig i at rasisme ikke er et stort problem, og 18 prosent som er helt eller delvis enig i at diskriminering ikke er et stort problem i Norge.

64 prosent er helt eller delvis enig i en påstand om at man ikke lærer nok om rasisme og diskriminering i den norske skolen. 56 prosent oppgir at de ikke vet hvor de kan henvende seg dersom de ønsker å melde fra om rasisme og diskriminering. Videre er det mange som kjenner seg igjen i en påstand om at man ikke vet nok om hva som blir konsekvensene dersom man melder fra om rasisme og diskriminering. I hele utvalget er det 66 prosent som er helt eller delvis enig i dette. I Figur 15 har vi isolert andelen som er helt eller delvis enig i påstandene, og skilt mellom respondenter med og uten minoritetsbakgrunn.

Figur 15: Andel som er helt eller delvis enig i påstandene, fordelt på respondenter med minoritetsbakgrunn (N: 1495) og respondenter med majoritetsbakgrunn (M: 790).

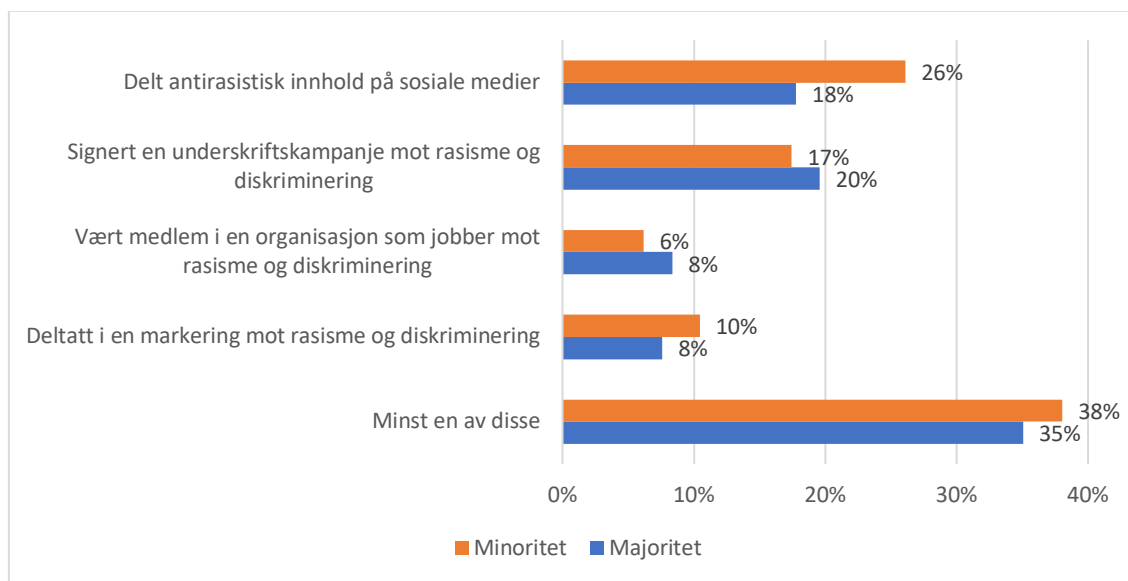
Vi finner at det er en noe høyere andel blant majoritetsungdom som er enig i at rasisme og diskriminering *ikke* er et stort problem i Norge. I utvalget som ikke har innvanderbakgrunn er det 29 prosent som mener at rasisme ikke er et stort problem, og 24 prosent som mener at diskriminering ikke er et stort problem i Norge. Heller ikke alle med minoritetsbakgrunn ser på rasisme og diskriminering som store problemer i Norge. I minoritetsutvalget er 22 prosent helt eller delvis enig i at rasisme ikke er et stort problem, og 15 prosent er enig i at diskriminering ikke er et stort problem i Norge.

Det er mindre forskjeller i svarene på de tre øvrige påstandene. Både blant minoritetsungdom og majoritetsungdom mener et flertall at man ikke lærer nok om rasisme og diskriminering i den norske skolen.

Engasjement i antirasisme

Rasisme og diskriminering er et tema som opptar mange unge, og mange unge deltar aktivt i arbeid mot rasisme og diskriminering på ulike måter. Vi har spurt respondentene om de har deltatt i arbeid mot rasisme og diskriminering på ulike måter i løpet av de siste 12 månedene. I Figur 16 vises svarfordelingen, fordelt på respondenter med og uten minoritetsbakgrunn.

Figur 16: Har du gjort noe av dette i løpet av de siste 12 månedene? Flere svar mulig.
Respondenter med minoritetsbakgrunn (N: 1456) og
majoritetsbakgrunn (N: 776).

En betydelig andel av unge både med og uten minoritetsbakgrunn, oppgir at de deltar i arbeid mot rasisme og diskriminering. Samlet sett er det her nokså små forskjeller mellom unge med og uten minoritetsbakgrunn. 38 prosent av minoritetsutvalget og 35 prosent av majoritetsutvalget har deltatt i arbeid mot rasisme og diskriminering på minst en av de fire foreslåtte måtene i løpet av det siste året. Unge med minoritetsbakgrunn oppgir i høyere grad at de har delt antirasistisk innhold på sosiale medier.

5.2 Kvalitative data – Muligheter og barrierer i arbeidet mot rasisme og diskriminering

De kvalitative dataene bidrar med ytterligere innsikt i hvilke muligheter og barrierer barn og unge selv opplever i arbeidet mot rasisme og diskriminering. I gruppeintervjuene inviterte vi blant annet deltagerne til å reflektere over mulige barrierer i forsøk på å varsle om tilfeller av rasisme eller diskriminering, og det var flere som ga uttrykk for manglende forståelse eller hjelp i slike situasjoner. Minoritetsungdommene som deltok i intervjuene ble også oppfordret til å foreslå mulige fremtidige tiltak i arbeidet mot rasisme og diskriminering, og vi illustrerer noen av forslagene de presenterte, med særlig vekt på tiltak i det norske skolesystemet. Her inkluderer vi også data fra spørreundersøkelsen, der deltagerne fikk anledning til å svare skriftlig på et åpent spørsmål om hva som kan gjøres for å forebygge og bekjempe rasisme og diskriminering i Norge, samt data fra workshopene med minoritetsungdom.

5.2.1 Barrierer for å varsle om rasisme og diskriminering

Slik vi har vist så langt i rapporten, har en stor andel barn og unge i Norge erfaring med ulike former for rasisme og diskriminering. Slike erfaringer kan føre til en rekke negative utfall, både for ens psykiske og fysiske helse, og for videre skolegang og arbeidsliv. Ifølge informantene, var det heller ikke uvanlig å oppleve manglende støtte og hjelp i slike situasjoner, og de beskrev barrierer i arbeidet mot rasisme og diskriminering. Dette kunne oppleves som en tilleggsbelastning for minoritetsungdommene vi intervjuet. Innsikt i slike opplevelser er viktig for å utarbeide målrettede tiltak som forsøker å motvirke rasisme og diskriminering i Norge.

I intervjuene med minoritetsungdom var det tydelig at mange opplevde barrierer og manglende hjelp med å håndtere erfaringer med rasisme og diskriminering. Felles var at informantene ga uttrykk for en manglende tiltro til at et eventuelt varslingsbrev ville bidra positivt, og de beskrev heller en form for resignasjon når de snakket om hva man burde gjøre i slike situasjoner. En jente med muslimsk bakgrunn ga uttrykk for sine erfaringer:

Det som er problematisk er at man blir lært opp, helt fra man er liten, til å si fra om det skjer noe – du skal si fra om noe er ugreit. Men når man som liten begynner å si fra om diverse ting, sånn: «okay, det her er ikke greit, de kalte meg jævla muslim», eller: «de lar meg ikke være med i leken og utestenger meg». Men så blir det ikke gjort noen ting. Til slutt lærer man at det ikke duger å si fra (...) Det kan være en elev som har blitt banket opp fordi hun har hijab eller fordi hun er mørk i huden. Det er sånne ting som skjer, men man kan ikke si ifra om det, fordi det blir ikke tatt hånd om, eller så blir det bare feid bort som ingenting. Hvis man sier fra, så blir man bare sett på som den sinte utlendingen som er så irriterende og aggressiv.

Denne informanten ga tydelig uttrykk for sin resignasjon – slik hun beskrev, var det ikke noe poeng å varsle om erfaringer med rasisme eller diskriminering, fordi det ifølge henne ikke ville følges opp eller føre til endring. Tvert imot beskrev hun en tilleggsbelastning ved å bli sett på som «den sinte utlendingen», eller ved at erfaringene hennes ikke ble anerkjent som reelle. Dette forsterket de negative opplevelsene med rasisme og diskriminering, og bidro til en manglende tillit til at offentlige tiltak ville bidra i positiv retning.

Det var flere av informantene som beskrev lignende erfaringer og fortalte om en frustrasjon som følger av manglende hjelp og oppfølging. En tilbakevendende arena for slike opplevelser var i skolesystemet. En av gruppene diskuterte sine erfaringer fra skolen på følgende måte:

Gutt: Jeg tror skolen må gjøre noe. Lærerne vet ikke hva de skal gjøre med saken. Hvis noen har sagt noe rasistisk til meg, så vet ikke lærerne hva de skal gjøre. Skolene må være flinkere på det, de må ha et system for å håndtere det.

Gutt: Ja, du ser jo at lærerne blir satt ut, de vet ikke hva de skal gjøre.

Jente: Da ender du med å ta det på egen hånd, for systemet backer deg ikke. Du føler deg alene og du prøver å løse det selv, og så blir det kanskje dumt. Men man ser ingen annen utvei. Når du har prøvd å si ifra hele tiden, så er det et rop om hjelp.

Disse sitatene illustrerer hvordan informantene hadde opplevd manglende hjelp og anerkjennelse av deres erfaringer med rasisme og diskriminering i skolehverdagen. Ifølge disse ungdommene, manglet lærere og skolepersonell de nødvendige systemene for å hantles med slike fenomener, og de opplevde å måtte ta saken i egne hender. Dette kunne føre til en eskalering av situasjonene, og slik de beskrev, var slike reaksjoner drevet av en frustrasjon over manglende oppfølging fra voksenpersoner. En av jentene vi intervjuet, svarte følgende på hvor man kunne henvende seg hvis man hadde blitt utsatt for rasisme:

Ikke skolen hvert fall. Nei, jeg kan ikke be om hjelp der, selv om det er der jeg opplever det. Jeg har prøvd å si ifra til lærere og rektor, men får bare beskjed om å bytte klasse eller bytte skole. De bryr seg ikke.

Vi fikk lignende svar fra flere av informantene. En fortalte at det var som å «snakke til en murvegg», og sa at det ikke hjalp å si fra til lærer eller rådgiver – ifølge han fikk «det ingen konsekvenser». En annen informant fortalte at den manglende anerkjennelsen og

fraværet av hjelp, kunne føre til at «terskelen for å si fra blir kjempehøy». Dette kunne føre til at minoritetsungdommen lot være å varsle om rasisme og diskriminering, nettopp fordi de ikke hadde tillit til at det ville følges opp. Samtidig var det flere som var bekymret for negative konsekvenser og represalier hvis de meldte fra om negative hendelser i skolen. På spørsmål om hvilke tiltak som burde iverksettes eller styrkes for å forebygge og bekjempe rasisme og diskriminering, svarte en jente med bakgrunn fra et afrikansk land følgende:

Alle her har jo opplevd rasisme, men det er vanskelig for oss å si noe om tiltak. For vi har jo prøvd å få hjelp, men ingenting virker, da er det vanskelig å si hva som trengs.

Dette sitatet illustrerer den manglende tilliten som eksisterte blant deler av minoritetsungdommene. Ifølge denne informanten, var det angivelig lite som kunne gjøres for å bedre situasjonen. Basert på hennes erfaring, ble ikke slike opplevelser tatt på alvor, noe som førte til en svekket tiltro til at nye tiltak ville ha en positiv effekt. Dette kan tyde på at en viktig del av det fremtidige antirasistiske og antidiskriminerende arbeidet bør rettes mot å styrke tilliten blant norske minoritetsungdom.

Selv om deler av informantene ga uttrykk for resignasjon og manglende tillit, var det imidlertid flere som hadde innspill til hvilke tiltak som burde styrkes eller iverksettes i det fremtidige arbeidet mot rasisme og diskriminering i Norge. I det følgende illustrerer vi de viktigste tiltakene som ble presenter i intervjuene, supplert med data fra workshopene samt det åpne spørsmålet i spørreskjemaet.

5.2.2 Tiltak mot rasisme og diskriminering

Basert på de overnevnte funnene, er det mye som tyder på at deler av det fremtidige antirasistiske og antidiskriminerende arbeidet bør rettes mot å gjenreise tillitt blant norske minoritetsungdom. Dette er imidlertid ikke et konkret tiltak, men noe som må sikres gjennom økt synlighet, tydelige rutiner og faktisk gjennomføring av både eksisterende og nye tiltak. Resultatene fra spørreundersøkelsen viser blant annet at et flertall av minoritetsungdommen ikke vet hvor de kan henvende seg dersom de ønsker å melde fra om rasisme og diskriminering, og ikke vet hva som skjer om de melder fra. Det kvalitative materialet tyder på at enkelte har erfaring med at varslinger hverken blir tatt på alvor eller fulgt opp.

Tiltak i skolen

En stor del av erfaringene med rasisme og diskriminering som er belyst i denne rapporten, hadde sitt utspring i hendelser som foregikk i skolen. Dette er ikke overraskende, da mye av ungdommenes sosiale liv nettopp foregikk her, og i intervjuene ble det også trukket frem som en viktig arena for det videre antirasistiske og antidiskriminerende arbeidet. Blant annet var det flere som uttrykte et ønske om mer eksplisitt undervisning om tematikken. En jente med bakgrunn fra Midtøsten fortalte:

Vi hadde en gang en oppgave i norsken som handlet om rasisme, men det var ikke rasisme om du var mørk eller sånt, men om rasisme i Norge og det med jøder. Men jeg har aldri hørt om rasisme knyttet til hudfarge for eksempel. Vi har snakket så lite om det, bare i historien om slaver og sånt. Så de har ikke det i lærer-systemet på en måte. Ingenting. Det har blitt mye mindre enn før. Det hadde vært spennende om de hadde snakket mer om det.

I dette sitatet etterlyste informanten mer kunnskap om rasisme i skolen og hun ga uttrykk for at lærerne burde vektlegge slike perspektiv i større grad. En del ungdommer fortalte også om erfaringer fra undervisning der de hadde opplevd å bli brukt som representanter

for et land, en region eller et språk. De opplevde dette som problematisk og ønsket at læreren selv skulle stå for undervisningen, uten å trekke på enkeltelevers etniske bakgrunn. Dette handlet både om læreres ordbruk, hvordan de omtalte elever med minoritetsbakgrunn i klasserommet, og kunnskap om temaet det skulle undervises om.

Ungdommene fortalte også om opplevd feilinformasjon om land, kriger og konflikter, sammenblanding av land, regioner og unyansert kunnskap om for eksempel ulike retninger innenfor islam, eller muslimer fra Midtøsten og afrikanske land. Søkelyset på Holocaust i skolen ble også opplevd som overdimensjonert sammenliknet med kriger og konflikter som i større grad påvirket unge og deres familier i dag. Mange ungdommer fortalte at de opplevde at konflikter i deres hjemland ble ignorert. En ungdom med bakgrunn fra Øst-Europa forklarte:

Sånn som når Ukrainakrigen brøt ut, så var det skikkelig feil og feilinformasjon av mediene når de skrev «første krig i Europa etter andre verdenskrig», og det er jo så feil for jugoslaviakrigen varte jo i et tiår i Europa og det er veldig feil at de glemmer den krigen og det blir ikke sagt noe om det verken på skolen eller noen ting. Og bosniere, albanere, man kan ofte høre om at de hater serbere og at det er mye konflikt hvis en albaner og en serber møtes eller en bosnier eller serber møtes, og da vet ikke folk hvorfor det er sånn, og det blir jo veldig feil.

Ungdommene ga uttrykk for at de ønsket seg et oppdatert pensum, og en undervisning som ga større forståelse for bakgrunnen til ulike minoritetsgrupper som lever sammen i Norge. Flere ungdommer fortalte om foreldre og familie med krigserfaringer som strevde med traumer – og de ønsket mer kunnskap om hvordan traumer kunne nedarves i generasjoner, og hvordan slike erfaringer kunne påvirke hvordan ulike minoriteter forholdt seg til hverandre og deres tilpasning til livet i Norge. Ikke minst etterlyste de at pensumet skulle oppdateres og i større grad reflektere den nåværende geopolitiske situasjon. En av deltagerne i gruppeintervjuet fortsatte diskusjonen:

Det handler jo om kunnskap. Ofte, i hvert fall i den norske skolelæreplan, så lærer vi kun om andre verdenskrig og jødegreiene, og det er så gammelt, og det skjer så mye mer rasistisk og nye kriger. Det er jo kriger nå som er mot religioner og etnisitet, som Palestina og Israel, at vi burde lære mer om sånn og lære om ulike kulturer, rasisme i ulike deler av verden og hvorfor det er sånn. Så handler det om aksept og akseptere at det er sånn og kunne respektere hverandre (...) Forne det litt, fornye alt. I hvert fall i historie og samfunnsfag burde vi lære om nye ting. Ja, andre verdenskrig og jødene, det er veldig viktig, men ikke ha så stort fokus på det, fordi det er såpass gammelt og det har kommet så mye nytt. Jugoslavia, vi lærer jo ingenting om det. Ukraina, Palestina, den arabiske våren, alt det der, vi må liksom fornye historiene, da kan kanskje flere folk skjønne hvorfor det er sånn og akseptere det. Oppdatere pensum mye.

Noen opplevde at lærerne vegret seg for disse temaene fordi de var politisk betente, men ungdommene mente likevel det var lærernes oppgave å diskutere krig og konflikt, og samtidig legge til rette for at elevenes ulike erfaringer og meninger skulle bli hørt. Samtidig viser dette sitatet hvordan det er iboende spenninger mellom minoriteter. Personer med jødisk bakgrunn vil for eksempel ikke være enige i at antisemittisme og utordringene jøder møter er «gammelt», og dette illustrerer godt behovet for kunnskap og informasjon ikke bare må forstås som et forhold mellom en samlet minoritet og en majoritet.

En annen informant i slutten av tenårene med bakgrunn fra et afrikansk land, svarte følgende på det åpne spørsmålet i spørreundersøkelsen:

Vi har lover i Norge som skal sikre retten til et trygt og godt skolemiljø. Men det holder ikke med bare retten til det, men å innføre faktiske regler som gir oss retten til et trygt og godt skolemiljø. Som f.eks begrensning av skjellsord som kan oppfattes som hatefulle ytringer. Men igjen så kan man vel spørre seg selv, hva er det som oppfattes som hatefulle ytringer? Eller eventuelt innføre en time hvor man i klasserommet kan snakke sammen om rasisme og diskriminering. Dette åpner for nye perspektiver og man kan lære, argumenter og lytte til hverandre. En felles enighet om temaet er ikke målet, men heller en bedre forståelse av hverandre og de mulige meningene som er der ute. På den måten kan man skape et trygt og godt skolemiljø.

I dette svaret argumenterte informanten for at det burde innføres strengere konsekvenser for rasistiske ytringer i skolen. Samtidig fremhevet hun viktigheten av dialog og økt kunnskap, og foreslo at det burde innføres spesifikke skoletimer der rasisme og diskriminering var tema. Hun trakk også frem betydningen av elevenes medvirkning i dette arbeidet, og understreket at økt forståelse om medelevers erfaringer og meninger kunne bidra til et tryggere skolemiljø. Lignende refleksjoner fant vi i flere av informantenes forslag og felles var at de ønsket dialog, diskusjoner og medvirkning – ikke bare tradisjonell klasseromsundervisning om rasisme og diskriminering som fenomen. I disse resonnementene fremhevet de betydningen av å løfte frem uenigheter og den store bredden av erfaringer blant norske minoritetsungdom. En av informantene foreslo at slike tiltak burde innføres på et tidlig stadium av skolegangen:

(...) få inn flere som har ulik kulturell bakgrunn og erfaringer til å snakke om det [rasisme], selv om det er små barn, barn forstår. Jeg føler at det blir veldig oversett.

I dette intervjuet snakket informanten om preventive tiltak og betydningen av tidlig intervensjon for å motvirke at elever utviklet rasistiske holdninger. Hun la også vekt på at eksponering for ulike kulturer ville bidra positivt og det var flere av informantene som foreslo lignende tiltak. En viktig del av disse forslagene var betydningen av undervisningsformer som inkluderte eksponering for andre kulturer, levesett og erfaringer. Slik én informant forklarte, ville en slik eksponering føre til «synsinntrykk og følelsesinntrykk sånn at man kanskje lærer mer», og foreslo at man i større grad burde inkludere pedagogiske metoder for å omvende teoretisk kunnskap til praktiske erfaringer. En annen informant forklarte perspektivet mer inngående:

Jeg synes man burde bli eksponert for mer, flere kulturer og alt sånn. At man ikke bare er med dem som har lik holdning, men at man liksom ser mer. Da får man også mer ut av det når ting oppstår, ikke sant, da vet man at sånn er kulturen. Sånn som på skolen, med Erasmus, at man drar steder og blir eksponert for kulturer. Det kan hjelpe veldig mye, og ikke bare bli eksponert for den lille kulturen du har. Sånne type ting, turer utenfor Norge og bli eksponert for flere ting, også eksponert for at rasisme finnes, det skjer, og at å dra til et sted der liksom «hør nå etter liksom», at det her er ikke bare en liten ting, du kan ikke bare si n-ordet og tenke at det går det bra, og at folk blir eksponert for det. Jeg føler det blir veldig gjemt når man bare er på skolen.

I de overnevnte sitatene foreslo informantene tiltak for at elever i den norske skolen skulle bli eksponert for en større variasjon av kulturer og etniske minoriteter. Argumentasjonen i disse forslagene var at en erfaringsbasert kunnskapsformidling om rasisme og diskriminering ville bidra til bedre læring og større forståelse for minoriteters livssituasjon.

I tillegg til et ønske om økt eksponering for ulike kulturer og etniske minoriteter i den norske skolen, var det flere av informantene som også etterlyste mer kunnskap om

nasjonale minoriteter og urfolk i Norge. Disse forslagene kom hovedsakelig fra de informantene som selv var del av slike grupper og de ønsket en økt bevissthet om deres leveste, tradisjoner og kultur – i tillegg til at deres særegne rettigheter skulle ivaretas. En ungdom med samisk bakgrunn fortalte at han måtte kjempe for sine rettigheter innenfor det norske skolesystemet:

Møter man ikke opp til en norsktime får man varselbrev, fravær og masse styr, men fylkeskommunen gjør ingenting for at vi skal møte i samisk undervisning. Man får varselbrev om man ikke møter i en norsktime, men ingen sender varselbrev til fylkeskommunen når vi ikke får undervisningen vi har krav på. Det er tap av språket! (...) Man begynner på videregående som 15-åring og allerede da må man begynne å skrive formelle brev til fylkesmannen, det er helt ... hvor godt formulerer man seg som 15-åring? Det burde være helt nødvendig. Man vet at det bor mye samer her, og så klarer de ikke gi oss undervisningen vi har krav på. Man melder fra til fylket, til skolen, til lærerne, men det skjer ingenting. De springer rundt med papirer til den og den som er så viktig, og sier at de svarer deg til uka, men ingenting skjer.

Denne samiske ungdommen var tydelig oppgitt over den manglende oppfølgingen av samiske rettigheter i den norske skolen. Som urbefolkning hadde han rett til opplæring i det samiske språk, men han erfarte imidlertid at han var nødt til å kjempe for denne rettigheten. Dette kunne oppleves som en diskriminerende praksis, og som en annen deltager i gruppeintervjuet uttalte, er: «*samisk undervisning med å fremme det samiske, og det er jo et konkret tiltak det*», noe som eksemplifiserer hvordan de savnet en konkret tilrettelegging av deres urfolksrettigheter i den norske skolen.

Rom-ungdommene ga uttrykk for lignende refleksjoner og etterlyste en bedre ivaretagelse av deres rettigheter som en nasjonal minoritet. Noen hadde mistro til den norske skolen, og opplevde seg marginalisert på bakgrunn av sitt språk, kultur og leveste. De ønsket derfor å bli mer involvert i samfunnet, og en av informantene pekte på behovet for at samfunnet kjente til hvem de var:

Vi vil at det norske samfunnet skal vite hvem vi er, hva er tradisjonene våre, hva vi vil for barna våre som vi ikke hadde, at ting skal forbedre seg.

I forlengelsen av denne historien beskrev informanten et fravær av tillit til den norske skolen. Hun hadde opplevd at lærere og rektor ikke hadde lagt nok til rette for barn og unge med rombakgrunn, og flere av informantene fortalte at de droppet ut i løpet av ungdoms- eller videregående skole, på grunn av mistrivsel eller fordi de ikke hang med faglig. Deltagerne i dette gruppeintervjuet hadde imidlertid positive erfaringer med brobyggerordningen i skolen, og ønsket en styrking av denne ordningen. Det å ha voksne til stede på skolen som kunne deres språk og kultur, ble beskrevet som en trygghet og støtte, og noe som bidro til en tettere oppfølging.

Et annet forslag dreide seg om at det ikke bare var elever, men også foreldre, som hadde behov for mer eksponering av ulike kulturer og etniske minoriteter. I en av workshopene med minoritetsungdom, foreslo en av deltagerne følgende:

Jeg tror det ville hjulpet veldig med foreldremøter der foreldre møtes. Kulturdag eller kulturkveld, hvor man får møte og treffe andre med forskjellige bakgrunner, for å lære hvorfor og hvordan man gjør ting. Kanskje skolene kunne være fasilitator i større grad enn de er da. Vi hadde jo kulturdager på barneskolen der vi tok med tradisjonell mat og sånt, og jeg har jo et inntrykk av at dette var åpnende og at folk ble bedre kjent med hverandre. Man bygget kanskje ned grenser og barrierer da, sånn at folk ble mer åpne med hverandre.

Felles for minoritetsungdommenes historier var et ønske om læring – dette handlet både om å sikre en økt forståelse for minoriteters utfordringer og en anerkjennelse av deres erfaringer med rasisme og diskriminering. Men det handlet også om en tro på at eksponering for ulike kulturer, tradisjoner og levesett ville bidra til økt aksept og forståelse for minoriteter, og på sikt bidra til mindre forekomst av rasisme og diskriminering. I disse forslagene ble skolen trukket frem som den viktigste forebyggende arenaen og de mente at det var et stort forbedringspotensial for å inkludere tematikken i den daglige undervisningen.

I forlengelsen av disse forslagene var det flere informanter som etterlyste en styrking av lærerutdanningen. Mange hadde opplevd barrierer om å si fra i tilfeller av rasisme og diskriminering på skolen, og enkelte var kritisk til hvordan lærere eller andre ansatte håndterte slike saker. De foreslo derfor at tematikken burde inngå som en del av lærerutdanningen og at skolepersonell burde være bedre rustet for slike hendelser. I en av workshopene med minoritetsungdom diskuterte deltagerne følgende:

Det starter med lærerutdanningen. Det starter med å vite hvordan man snakker med minoriteter, kultursensitivitet. Det er utrolig viktig.

Ja, det burde ha et større fokus, det finnes gode verktøy for lærerne, men det virker kanskje ikke som de vet hvor disse ligger. Det burde kanskje være større fokus på å gjøre disse verktøyene tilgjengelig. Altså, det kan være verktøy som forskjellige kunnskapsprogram eller holdningsprogram.

Det burde jo vært obligatorisk for alle lærere, altså å ta kurs og videreutdanning som gir de kunnskaper om dette, og drive mer aktiv bevisstgjøring.

Ja, kanskje ikke kunnskapen om hva som er rasistisk eller diskriminerende er gode nok. Kanskje det ikke er nok i fokus hos lærerne. Det er hvert fall for lite proaktiv innsats (...) Mangfoldskompetansen er fraværende hos mange lærere. Det er spesielt at mange ikke kan mer om mangfold.

I denne diskusjonen ga deltagerne uttrykk for at læreres kompetanse om rasisme og diskriminering burde styrkes. Ifølge deres erfaringer var det for lite kunnskap om mangfold og de foreslo at det skulle være tydeligere verktøy for å hankses med problematikken innad i lærerstanden. På spørsmål om hva lærere kunne gjøre for å forbedre situasjonen, svarte en ungdom:

At faktisk lærere gjør jobben sin. Fordi skolen skal være et trygt sted. Men lærere går forbi og hører «din jævla n-ord» og går forbi og sier ingenting. Gjør han jobben sin da? Nei!

Dette sitatet resonerer med informantenes øvrige historier om opplevde barrierer for å varsle om rasisme og diskriminering, der de ga uttrykk for at erfaringene deres ikke ble tatt på alvor eller anerkjent av skolepersonell. Et mulig tiltak basert på disse funnene vil derfor være å styrke læreres kompetanse og fastsette tydeligere rutiner for hvordan skoler skal håndtere tilfeller av rasisme og diskriminering.

Et eksisterende tiltak som imidlertid ble snakket om i positive ordlag var ordningen med minoritetsrådgivere i skolen. En jente med bakgrunn fra et afrikansk land forklarte følgende:

Jeg bare tenker på det å ha en minoritetsrådgiver. Det er dritkult, dritbra. Jeg skjønner at det kanskje er litt vanskelig å gjøre, men å ha lærere som ser ut som deg selv, da er det mye lettere å ha noen som står i ditt hjørne. Kanskje du har en lærer som er derfra eller derfra. Jeg har ikke opplevd det før jeg begynte på videregående, men man møter noe helt annet. Det er lettere å prate med folk

som ser ut som deg, og da er det også mye lettere å ha noen i ditt hjørne som kan backe deg og anerkjenne det du sier, fordi de har opplevd det selv.

I dette sitatet beskrev informanten hennes positive erfaringer med minoritetsrådgivere og hun etterlyste samtidig et større mangfold blant norske lærere. En slik representasjon av voksenpersoner med minoritetsbakgrunn, kunne føre til en større forståelse og anerkjennelse av minoritetsungdommenes utfordringer, fordi de selv hadde hatt lignende erfaringer og opplevelser. Det var imidlertid én av informantene som påpekte at «*det er for få minoritetsrådgivere – det er bare på noen skoler*», noe som illustrerer informantenes ønske om en videre utvidelse av dette tiltaket.

Oppsummert viser disse dataene at minoritetsungdommene i utvalget etterlyste flere tiltak for forebygging og håndtering av rasisme og diskriminering i skolen. Dette handlet både om et ønske om mer undervisning og kunnskapsformidling om problematikken, der ungdommens medvirkning ble ansett som avgjørende. Samtidig etterlyste minoritetsungdommen en styrking av lærernes mangfoldskompetanse og hvordan de kunne håndtere tilfeller av rasisme og diskriminering i skolen.

Noen å snakke med

I tillegg til minoritetsungdommenes forslag til tiltak i skolen, etterlyste de også et bredere tiltaksapparat der de kunne henvende seg ved behov. Dette kunne innebefatte aktører i helsetjenesten, frivillige organisasjoner eller gjennom ulike digitale tjenester. Felles var at de savnet arenaer der erfaringene deres ble tatt på alvor og hvor de kunne oppleve å bli lyttet til. En jente med bakgrunn fra Midtøsten var redd for å bli stemplet som en «snicht», og etterlyste personer man kunne ha tillit til og dele sine erfaringer med:

Det handler om god kommunikasjon. Altså, kommuniserer man godt med den personen som sliter. Har du ikke bygget den trygge basen, så er det mye vanskeligere å dele den sårbare siden av seg selv. Det var jo noen som sa at man blir kalt «snitch». For eksempel hvis man sier at noen slår meg eller mobber meg på skolen, så blir man kalt «snitch», selv om det går utover deg. Det er på en måte da at man må bygge den tilliten – til det punktet hvor du kan si sånn: «ja, jeg opplever dette og jeg syns ikke det er noe gøy».

Flere av informantene hadde lignende erfaringer og fortalte at det var uvant å dele sine opplevelser med rasisme og diskriminering, slik de gjorde i intervjuene:

Vi er jo ikke vant til å ha en arena for å snakke om det og å bli lyttet til når man først snakker om det (...) Det er litt digg å snakke om alt uten at man skal prøve å lære noen noe og si ifra om noe.

Ja, vi er jo ikke vant til å snakke om det. Vi er ikke blitt 'rutta' på at det er greit å snakke om det, det er fortsatt så mye tabubelagt og skam å innrømme at det her funker ikke, det her er ikke ok. Man må være så forsiktig og politisk korrekt når man først snakker om det, for at det ikke skal bli noe problem ut av det.

I dette utdraget reflekterte minoritetsungdommene over muligheten til å snakke fritt om sine erfaringer med rasisme og diskriminering. Sitatene illustrerer at dette ikke var noe de var vant til – snarere tvert imot beskrev de et fravær av noen å snakke med og fortalte at det heller var forbundet med problematiske opplevelser, grunnet manglende forståelse eller støtte. Av den grunn etterlyste de flere kanaler der minoritetsungdom kunne henvende seg med sine erfaringer med rasisme og diskriminering. En av informantene fortalte at familie og venner var viktige støttespillere:

Venner og familie er jo alltid viktige aktører, altså å snakke med. Men også de rette organisasjonene, men dette er jo enklere om man bor i Oslo, eller sentrale

steder. Men personlig snakker jeg kanskje bedre med familie eller nære venner med samme bakgrunn. Jeg har faktisk ikke benyttet profesjonelle aktører, men veit jo at det eksisterer gode miljø med mye kunnskap. Man kunne kanskje benyttet seg mer av dem enn man gjør. Eller for eksempel å benytte helsesykepleiere og sånn, vi vet jo at de ofte har mye kompetanse.

Denne informanten støttet seg på sitt familie- og vennenettverk når han hadde behov for noen å snakke med, men han var også bevisst muligheten for å henvende seg til andre aktører eller hjelpetjenester. Det var imidlertid ikke selvsagt at alle minoritetsungdommene hadde et slikt nettverk å lene seg på, derfor var det flere av informantene som etterlyste et profesjonelt tilbud hvor det var mulig å søke hjelp og støtte. En av informantene fortalte:

Snakke med en helsesykepleier, eller en psykolog. Det kan være fint å få snakket om det, og få sagt at man ikke synes at det er greit, da.

En annen informant hadde gode erfaringer med frivillige organisasjoner i det antirasistiske arbeidet og etterlyste en større tilstedeværelse av slike aktører:

Når det har kommet noen fra Røde Kors, så har vi tatt opp flere temaer, hva som er greit og ikke greit, og folk har liksom skjerpa seg og beklagd til personer de liksom har utsatt, selv om det har vært på indirekte måte. Det syns jeg er veldig greit, det syns jeg egentlig er helt fantastisk.

I dette utdraget uttrykte informanten seg tydelig entusiastisk og ifølge henne, hadde slike aktører en positiv effekt på forekomsten av rasisme og diskriminering. Andre foreslo at det burde være flere møteplasser der man kunne møtes for å diskutere problematikken. I en av workshopene foreslo en gutt med minoritetsbakgrunn:

Kanskje nettopp det vi gjør nå, arrangere workshops. Gi møteplasser utenom arbeidsliv og skole der folk kan møtes å diskutere disse tingene. Folk med ulike livssyn, ulik bakgrunn, forskjellige narrativ. Men hvem skal arrangere det? Kanskje frivillige? Eller i regi av stat? Jeg er for de sekundære sosiale arenaene som gir rom for å gå ut av komfortsonen.

I disse sitatene foreslo informantene tiltak som gikk utover skolenes direkte mandat og som innebar innsats fra en tredjepart. Dette kan skyldes deres manglende tiltro til skolepersonells innsats i forebyggingen og håndteringen av rasisme, men det kan også handle om et reelt ønske om et bredere tiltaksapparat som tok deres erfaringer på alvor. Slik vi har vist tidligere i kapittelet, opplevde mange av informantene barrierer for å varsle om rasisme og diskriminering på skolen, og det var tydelig at de etterlyste flere arenaer for å søke hjelp. Et annet forslag som ble trukket frem i et av gruppeintervjuene, handlet om bruk av digitale plattformer for å forenkle denne prosessen:

Et forslag kan være å gjøre det mulig for dem som blir utsatt for rasisme å si ifra på en enklere måte.

Ja, grupper i sosiale medier kunne vært bra.

Man burde ha forskjellige fremgangsmåter, kanskje en app? Gutter har vanskelig å snakke om følelser, og en app er anonym. Da får du det fra begge sider. Men man må kanskje ha forskjellig utgangspunkt for å møte ulike kjønn. Da må det kanskje være forskjellige måter å gjøre det på.

I dette utdraget argumenterte minoritetsungdommene for at det burde være enklere å varsle om erfaringer med rasisme og diskriminering. Deres løsningsforslag var innføringen av sosiale medier eller app-tjenester der man kunne varsle om slike opplevelser. Denne type teknologi var en integrert del av ungdommenes hverdag og de mente derfor at det ville bidra til å senke terskelen for hjelpesøkende atferd blant denne

målgruppen. Slike tiltak eksisterer imidlertid til en viss grad allerede, uten at informantene syntes å være tilstrekkelig informert. I en av workshopene delte vi derfor informasjon fra nettsiden 'rasismeveileder.no', og det viste seg at ingen av deltagerne visste om denne tjenesten. En av deltagerne kommenterte:

Tror kanskje ikke folk flest vet nok om dette, men det fremstår jo selvsagt veldig nyttig! Rasismeveileder.no, som du viser nå, ser jo veldig hjelpelig ut, det står jo hvor man kan søke hjelp, og det står jo om rettigheter man har. Men det er også viktig å tilby forskjellige løsninger til forskjellige målgrupper. Men tror absolutt at det å gi enkel informasjon om hvordan håndtere og hvordan å søke hjelp riktig sted, bidrar til at man enklere kan løse disse problemene.

Slik det kom frem i denne workshopen, var det ingen av deltagerne som var klar over denne hjelpetjenesten og det ble heller ikke nevnt i noen av intervjuene med de øvrige minoritetsungdommene. Dette skyldes trolig at veilederen nylig er lansert, men intervjudataene tyder likevel på at det er et behov for slike tjenester blant målgruppen. Oppsummert viser disse sitatene at ungdommene etterlyste flere arenaer hvor de kunne henvende seg, oppleve anerkjennelse og bli tatt på alvor.

Positive rollemodeller

Et annet element i minoritetsungdommenes forslag til mulige tiltak mot rasisme og diskriminering, handlet om betydningen av positive rollemodeller. Dette dreide seg på den ene siden om offentlige personer som brukte sin posisjon til å sette søkelys på problematikken. På den andre siden fremhevet de betydningen av at jevnaldrende, etnisk norske personer støttet dem og stod opp mot rasisme og diskriminering. Slik vi illustrerte innledningsvis i kapittelet, viste resultatene fra spørreundersøkelsen at en betydelig andel av unge, både med og uten minoritetsbakgrunn, hadde deltatt i arbeid mot rasisme og diskriminering. I intervjuene ble dette også trukket frem, og informantene snakket særlig om betydningen av den uformelle støtten fra etnisk norske personer. En gutt med bakgrunn fra et afrikansk land fortalte:

På videregående er det visse folk som har tanker, verdier og meninger som kan være litt drøye, men jeg syns det er mer hjelpsomt når en chill, norsk, hvit fyr sier sånn: «Nei, vet du hva bro, det der funker ikke, det er ikke kult, sånt gjør vi ikke, liksom.» Når en som er hvit sier det, så har det liksom mer, det betyr mer nesten, for det får de andre til å tenke sånn: «Ah, han er en av oss», og tenker sånn: «da er det kanskje vi som tar feil, liksom.» Så 'shout out' til alle de gutta som gjør det liksom, i russegrupper og hva enn, i fylla og hva det skal være. Fordi når jeg sier det, så kan det virke som at jeg bare er litt følsom, ikke sant, men hvis en norsk normal mann sier det, så hjelper det.

I dette utdraget fortalte informanten om betydningen av støtte og hjelp fra etnisk norske personer i situasjoner han oppfattet som rasistiske. Slik vi har illustrert tidligere i kapittelet, var det flere av informantene som hadde opplevd at deres egne erfaringer med rasisme ikke ble tatt på alvor og at det derfor kunne være ekstra belastende å varsle om slike opplevelser. Av den grunn fremstod det som særlig betydningsfullt når andre personer anerkjente deres opplevelser og stod opp for dem i situasjoner som kunne være krevende å håndtere på egenhånd. Slik informanten ovenfor beskrev, betydde det også mer når en etnisk norsk person sa ifra, fordi han opplevde at de hadde større innflytelse og påvirkningskraft enn det han selv, eller en annen person med minoritetsbakgrunn ville ha. Han fortsatte sitt resonnement på følgende måte:

Nå snakker vi om veldig mye negative ting som har skjedd, men jeg har opplevd det mange ganger, at det har vært kompisar av meg og folk jeg ikke kjenner en gang – altså, det var en gang vi var på en sånn russefest, og så var det en fyr

som sa sånn her: «Åh, han derre neger'n her» og hans egen russegruppe, hans buss på en måte, dytta til han og sa: «Ey, du, sånn sier vi ikke, hva faen, hva er det du driver med», og liksom kjefta på han da, og det var nice liksom. Fordi du så en person gjorde det og så kom resten av gutta som kanskje ellers ikke ville sagt noe, ikke sant. Så det hjelper.

Ifølge denne informanten var slike former for støtte og hjelp verdifullt. Ikke bare satte han pris på anerkjennelsen og støtten i selve situasjonen, men det var angivelig også betydelig mere effektivt når etnisk norske personer var dem som stod bak det antirasistiske budskapet. En annen informant med jødisk trosbakgrunn hadde samme opplevelse:

Det beste, eller kanskje ikke det beste, men det fineste nesten, er når noen andre som ikke, for eksempel ikke-jøder sier ifra da, det er så fint. Når andre som ikke er den som blir utsatt for rasisme tør å si ifra. Fordi det er det naturlige for dem, ikke fordi at de må, men de bare føler at dette er feil og da sier de ifra.

I tillegg til hjelp og støtte fra etnisk norske personer, var det også flere av informantene som beskrev betydningen av offentlige rollemodeller som frontet et antirasistisk budskap. En gutt med bakgrunn fra et afrikansk land fortalte:

Det som i hvert fall hjalp meg, og som jeg så rundt meg, var når folk vi så opp til sa at dette her er ikke kult, ikke gjør dette, liksom. Hvis den kule fotballspilleren eller denne kule skateren sa det, da må jeg høre på han (...) Så hvis du har noen du ser opp til, så pleier det å hjelpe.

I dette utdraget beskrev informanten betydningen av at rollemodeller brukte sin offentlige posisjon og påvirkningskraft til å motvirke rasisme og diskriminering. Ifølge han, var slike kilder til påvirkning særlig virkningsfulle, nettopp fordi det var personer mange så opp til og lyttet til. En annen informant forklarte at: «vi trenger noen vi kan se opp til som snakker om det. Influensere for eksempel.» Slike rollemodeller kunne dermed være viktige for å bidra til holdningsendring, ved at de brukte sin offentlig stemme og påvirkningskraft til å rette søkelys mot rasisme og diskriminering. Ikke minst var det viktig med representasjon av slike stemmer innenfor barn og unges digitale mediehverdag, noe vi redegjør for nærmere i delkapittelet under.

Medieinnhold, mangfold og kildekritikk

Videre var det flere av minoritetsungdommene som etterlyste endringer innenfor rammene av barn og ungdoms digitale liv. Disse fortellingene resonerte med funnene vi har illustrert tidligere i rapporten, der sosiale medier ble oppgitt som den mest utbredte arenaen for opplevd rasisme, og fremmede på nett ble oppgitt som en av de vanligste avsenderne av rasistisk innhold. I gruppeintervjuene og workshopene med minoritetsungdom, diskuterte deltagerne flere mulige tiltak som var rettet mot denne viktige delen av ungdommenes liv – og de ønsket økt positiv medierepresentasjon av personer med minoritetsbakgrunn og minoritetskulturer, mindre mediefokus på minoritetsbakgrunn som forklaringsvariabel for kriminalitet, og de etterlyste samtidig en større evne til kildekritikk innenfor dagens digitale mediehverdag.

En viktig del av informantenes historier handlet om hvordan de opplevde at deres religion, etnisitet og kultur ble presentert i mediene. Mange ga uttrykk for at de ikke kjente seg igjen i måten det ble fremstilt på – de opplevde ofte en ensidig negativ fremstilling og etterlyste et mer nyansert mediebilde. To jenter med muslimsk bakgrunn diskuterte følgende i et av gruppeintervjuene:

Jente 1: Jeg må bare si at de filmene som eksisterer der det er en hijab-jente, så er det alltid sånn at en hijab-jente er tvunget. Det er det folk tenker på når de tenker på hijab.

Jente 2: Ja, de representerer islam stygt på en måte.

Jente 1: De representerer det de tenker at det er, ikke det det faktisk er.

Intervjuer: Du kjenner deg ikke igjen?

Jente 1: Nei, hvem er det liksom? Jeg vet ikke, det er ikke min religion, hvert fall. Jeg skal ikke se på.

Jente 2: Det er ting som ikke er oss i det hele tatt, men filmer kan påvirke mennesker (...) De bruker at muslimer er veldig strenge mot jenter, med de er ikke det. Muslimer er veldig greie, det er veldig fint. Jeg er liksom stolt av at jeg er muslim (...) Man må bruke religionen riktig når man skal bruke det på TV. Men det er mange som bruker det feil.

Denne diskusjonen illustrerer hvordan informantene opplevde at mediene bidro til en negativ fremstilling av deres etniske og religiøse tilknytning. Slik de beskrev, var fremstillingen fremmedgjørende – de kjente seg ikke igjen i måten deres levesett ble portrettert, samtidig som de fryktet at slike negative mediebilder ville bidra til økt fremmedfrykt og mindre forståelse for etniske minoriteter. Slike fortellinger resonerte også blant andre minoritetsungdom og felles var at de ga uttrykk for en opplevd skjev fremstilling av minoriteters levesett. I gruppeintervjuet med samiske ungdom diskuterte de følgende:

Et eksempel er hvordan ting fremstilles på samiske filmer, de blir vist eller fremlagt på en negativ måte. Jeg kunne tenke meg flere samiske filmer som viste hvor fint det faktisk er, den samiske kulturen.

Ja, de viser jo bare hvor trist og grusomt ting har vært.

Det kan være folk sitter igjen og bare tenker hvor mørkt det er, ingenting om hvor fint det er. Det er viktig å få frem det triste og vonde, men det trenger jo ikke utelukkende handle om dette da. Jeg tror det kan være med å gi inntrykk av at alt med det samiske er negativt. Hadde det blitt mer positiv omtale, positive historier, så kunne det kanskje gitt bedre inntrykk hos folk.

Definitivt! Hvordan mediene vinkler sakene har sykt mye å si. Hvordan de fremstiller det har mye å si. Mediene er en stor del av livene til folk. Spesielt journalister er veldig opptatt av å få lesertall, og skriver for å få høye lesertall. Hadde mediene gjort en bakgrunnsjekk og skrevet hvordan ting egentlig hang sammen tror jeg det hadde blitt mye mindre negativt fokus rundt det som skjer der ute.

I dette gruppeintervjuet fortalte ungdommene at de savnet et mer nyansert mediebilde av den samiske kulturen. De opplevde et utelukkende fokus på negative historier, noe som bidro til en skjev fremstilling av deres levesett. Ungdommene etterlyste derfor en mer positiv medieomtale, som i større grad reflekterte deres egne opplevelser som samer. Samtidig fremhevet de medienes tilbøyelighet til å vektlegge negative narrativ i tilfeller som omhandlet etniske minoriteter. Denne tematikken ble trukket frem i flere av gruppeintervjuene og felles var at ungdommene opplevde et fokus på etnisitet som forklaringer på kriminalitet og sosiale problemer, uten at det ble satt søkelys på bredere kontekstuelle rammer. I en av workshopene diskuterte en gruppe minoritetsungdom følgende:

Det har vært en skremmende økning av dekking av kriminalitet som utføres av minoriteter. Mye Sverige-fokus nå. Når man leser kommentarfeltene er det mange narrativer om at dette kun handler om minoritetene selv og at det er de som har skylda for at det går så galt. Mediene er jo heller ikke objektive, de har sine agendaer om antall klikk og likes. Det er lettere å skrive om mennesker med minoriteter som gjør fæle ting enn om andre. Grunnene til at det har gått galt er mange, men fokuset på at de som ofte utfører de kriminelle handlingene har innvandrerbakgrunn, er definitivt størst.

Det handler om clickbait, og da går det tydeligvis an å skrive hva som helst. Det er jo et meningsmangfold i mediene, det er god representasjon hos journalistene også. Men i nettopp disse sakene, så vinkles det som at det er de med innvandrerbakgrunn som begår kriminalitet. Det er det som gir klikk, da.

I denne samtalen diskuterte ungdommene det de opplevde som en belastende stigmatisering fra mediene. De trakk særlig frem tabloidavisenes tilbøyelighet til å vinkle kriminalsaker ut ifra den etniske bakgrunnen til de involverte, og de savnet et bredere perspektiv som inkluderte de strukturelle levekårsutfordringene som eksisterer blant deler av minoritetsbefolkningen. Samtidig uttrykte de en bekymring knyttet til kommentarfeltene som fulgte slike nyhetssaker, og for at et slikt medieinnhold skulle bidra til ytterlige fremmedfrykt, rasisme og diskriminering:

Det er vanskelig å regulere, folk kan skrive og ytre hva som helst. Det er ingen som kan ta ansvar for dette virker det som. Men jeg reagerer ikke like sterkt på en rasistisk post på de sosiale mediene som jeg gjør dersom det skjer i etablerte medier. Men når disse krysses, når de samarbeider om å etablere narrativ, da bør man stille kritiske spørsmål til hvorvidt dette er oppkonstruert eller ikke. Eller hvert fall om det vinkles med en klar agenda.

Ekkokammereffekten er skummel. Man tar gjerne til seg det man leser nok av. Og da kan folk som ikke i utgangspunktet har disse holdningene, få de. Det vokser i omfang jo mer det ytres.

Men også mediene må ta et stort ansvar, som nevnt i sted, altså hvordan de vinkler sakene. Tror mye ligger her.

Ungdommene i denne workshopen beskrev en frykt for at medienes vinklinger av minoritetspersoner skulle bidra til en videre propellering av fremmedfiendtlige holdninger. Deres bekymring var særlig knyttet til befolkningens evne til å gjøre kritiske vurderinger av innhold de leste på nettet og de etterlyste tiltak som bidro til å minske såkalte ekkokammere. En av deltagerne var redd for at «folk ikke har nok kildekritiske refleksjoner, noe som gjør at man sluker dette», og fremhevet betydningen av kritisk sans for å orientere seg i dagens mediebilde. Slik de beskrev, ble fordommer raskt bekreftet hvis man ikke hadde den nødvendige kompetansen til å vurdere informasjon på nettet.

Lignende bekymringer ble delt av flere av minoritetsungdommene og felles var at de savnet tiltak som bidro til økt kildekritikk og evne til å orientere seg i et uoversiktlig digitalt landskap. De erkjente imidlertid at det var vanskelig å regulere innholdet på nettet, men argumenterte for at det var et politisk ansvar at befolkningen hadde nødvendig kunnskap til å vurdere de ulike kildene. En gutt med bakgrunn fra et afrikansk land forklarte:

Politikerne må ta ansvar. Dette er viktig. Media må være bevisst og folk er mindre kildekritisk i dag. På SoMe [sosiale medier] er det masse misinformasjon.

En lignende refleksjon kom også frem i intervjuet med samiske ungdommer:

Sånn har det vært siden Facebook kom. Det er mange stygge kommentarer som handler om fordommer, mye personangrep. Mye som ikke har rot i virkeligheten. Folk bare hiver seg med og skriver masse greier (...) Og når en person skriver, så hiver flokken seg på, og da har du et reall ekkokammer. Og så skal de overgå hverandre, så det blir liksom bare verre og verre.

På bakgrunn av disse utdragene, var det tydelig at informantene opplevde den nettbaserte kommunikasjonen som utfordrende. Ikke bare var det en kilde til misinformasjon, men de ulike plattformene kunne også bidra til dannelsen av ekkokamre som intensiverte de hatefulle ytringene og nørte opp under konspiratoriske ideologier. Én strategi som minoritetsungdommene selv hadde adoptert for å imøtekomme denne utviklingen, var å rapportere uønskede hendelser gjennom de innebygde funksjonene på nettsidene:

Det er ikke nødvendigvis så viktig å svare på de stygge kommentarene, men man skal ikke la det passere heller, og da er sånn «trykk rapportér» en fin greie

Ja, det er jo for så vidt viktig å gjøre et forsøk på å få sånt slettet, at det ikke bare ligger der ute. Da gir det inspirasjon til de andre også, og så blir det flere. Så det er fint å få det vekk.

Det var imidlertid vanskelig å se resultatene av denne aktiviteten, og enkelte av informantene etterlyste en tydeligere håndheving av rasistiske ytringer i det digitale rom:

Politiet har jo nettpatruljer for eksempel, og folk skriver jo som vi har sagt mye stygt. Men jeg har aldri hørt at politiet har gjort noe med det. Hvor er de? Har aldri sett de. Hvorfor tar de ikke videre når man sender varsel på Facebook? Jeg har sendt flere sånne rapporter. Sender ofte. Vi rapporterer jo på innlegg, det er viktig.

Slik disse sitatene illustrerer, var det ikke uvanlig at informantene forsøkte å varsle om rasistisk innhold på digitale medier. De var imidlertid usikre på hvorvidt det faktisk bidro til reelle konsekvenser for aktørene som ytret slike budskap, men de argumenterte likevel for at det var viktig å benytte seg av denne funksjonen.

5.3 Oppsummering

I dette kapittelet har vi vist at en stor andel barn og unge i Norge oppfatter rasisme og diskriminering som et stort problem. Majoriteten av deltagerne i spørreundersøkelsen støtter et slikt utsagn. Flertallet mener også at man ikke lærer nok om rasisme og diskriminering i den norske skolen, og oppgir at de ikke vet hvor de kan henvende seg dersom de ønsker å melde fra om rasisme og diskriminering.

De kvalitative dataene underbygger disse resultatene og viser i tillegg at minoritetsungdommene opplevde betydelige barrierer for å varsle om rasisme og diskriminering. Mange ga uttrykk for manglende forståelse og hjelp i slike situasjoner, noe som bidro til en negativ tilleggsbelastning. En bekymringsfull konsekvens av dette var at informantene opplevde et fravær av tillit – de beskrev heller en form for resignasjon og manglende tiltro til at situasjonen ville bedres. Dette kan tyde på at en viktig del av det fremtidige antirasistiske og antidiskriminerende arbeidet bør rettes mot å styrke tilliten blant norske minoritetsungdom. Denne tilliten kan sikres gjennom økt synlighet, tydeligere varslingsrutiner og faktisk gjennomføring av både eksisterende og nye tiltak

Den mest fremtredende arenaen for deltagerens forslag til fremtidige antirasistiske og antidiskriminerende tiltak, var i skolen. Minoritetsungdommenes konkrete erfaringer med rasisme og diskriminering var ofte tilknyttet denne arenaen, og det var særlig her de opplevde et fravær av hjelp og støtte fra voksenpersoner. Flere ga derfor uttrykk for at

tematikken burde utgjøre en større del av lærerutdanningen, og at det skulle tilbys etter- og videreutdanning for å sikre mangfoldskompetanse blant lærere. Ikke minst etterlyste de tydeligere rutiner for varsling og oppfølging av rasisme og diskriminering i skolen. Minoritetsungdommene foreslo også et styrket undervisningsopplegg om tematikken og fremhevet elevenes egen medvirkning i dette arbeidet, der de la vekt på dialog, diskusjoner og samarbeid – ikke bare tradisjonell klasseromsundervisning om rasisme og diskriminering som fenomen. De fremhevet også betydningen av eksponering for ulike kulturer, tradisjoner og levesett, som virkemiddel for å fremme økt aksept og forståelse for minoriteter.

I tillegg til tiltak i skolen, etterlyste informantene også et bredere tiltaksapparat som de kunne henvende seg til ved behov. Her fremhevet de betydningen av tillitsfulle relasjoner og personer som tok erfaringene deres med rasisme og diskriminering på alvor. I intervjuene foreslo de derfor flere kanaler der minoritetsungdom kunne henvende seg, og de la vekt på aktører i helse- og omsorgstjenesten, frivillige organisasjoner og bruk av ulike digitale tjenester. Felles var at de etterlyste flere arenaer hvor de kunne henvende seg, oppleve anerkjennelse og bli tatt på alvor. Ifølge deltagerne ville dette bidra til å senke terskelen for hjelpesøkende atferd.

Det var også flere av deltagerne som fremhevet betydningen av positive rollemodeller som brukte sin offentlige posisjon og påvirkningskraft til å rette søkelys på problematikken. Slik de fortalte, var slike aktører viktige for å spre bevissthet om rasisme og diskriminering, og de opplevde at deres budskap var særlig virkningsfulle, nettopp fordi det var personer mange så opp til og lyttet til. I tillegg var det mange som beskrev støtte og hjelp fra etnisk norske personer i situasjoner de oppfattet som rasistiske. De fortalte at de opplevde det som særlig betydningsfullt når andre personer anerkjente deres opplevelser og stod opp for dem i situasjoner som kunne være krevende å håndtere på egenhånd.

Digitale medier spiller en stadig større rolle i barn og unges liv, og slik vi har vist tidligere i rapporten, var det en arena der mange hadde opplevd ulike former for rasisme. Samtidig var det flere av minoritetsungdommene som etterlyste en bredere og mindre stigmatiserende fremstilling av personer med minoritetsbakgrunn og deres kultur i mediene. Blant annet var det flere som fremhevet det de opplevde som et unødvendig mediefokus på minoritetsbakgrunn som forklaringsvariabel for kriminalitet og sosiale problem, og de var bekymret for at dette ville bidra til mer fremmedfrykt og rasisme. De etterlyste derfor tiltak for å øke den digitale kompetansen og evnen til kildekritikk innenfor dagens digitale samfunn.

Oppsummert viser disse resultatene at barn og unge i Norge har et ønske om et bredere tiltaksapparat for å imøtekomme og forebygge rasisme og diskriminering. Flere av tiltakene de nevnte var rettet mot konkrete institusjoner, for eksempel skoleverket, der nedslagsfeltet og det antatte utfallet antas å være større. Et problem, som vi har vist innledningsvis i denne rapporten, er imidlertid at den empiribaserte evidensen om effektene av ulike tiltak er mangelfull (Lenz et al., 2018). Det foreligger med andre ord lite sikker kunnskap om hvilke tiltak som bidrar til å redusere og forebygge rasisme og diskriminering. På tross av dette, peker våre funn på flere *mulige* innsatsområder, basert på minoritetsungdommers egne erfaringer og opplevelser. Dette kan være et viktig utgangspunkt i det videre arbeidet mot rasisme og diskriminering – nettopp for å involvere stemmene til dem som selv erfarer konsekvensene av et slikt samfunnsproblem.

Litteratur

- Alemanji, A. A. & Dervin, F. (2016). 'If an apple is a foreign apple you have to wash it very carefully': Youth discourses on racism. *Education, Citizenship and Social Justice* 11(3). <https://doi.org/10.1177/1746197916648284>.
- Andersen, S. C. & Guul, T. S. (2019). Reducing Minority Discrimination at the Front Line—Combined Survey and Field Experimental Evidence, *Journal of Public Administration Research and Theory*, Vol. 29, Issue 3, July 2019, 429–444, <https://doi.org/10.1093/jopart/muy083>
- Andersson, L., Jakobsson, N. & Kotsadam, A. (2012). A field experiment of discrimination in the Norwegian housing market: gender, class, and ethnicity. *Land Economics*, 2/2012.
- Antirasistisk senter (2017). «Vi vil ikke leke med deg fordi du er brun». En undersøkelse av opplevd rasisme blant ungdom.
- Arneback, E. & Jämte, J. (2022) How to counteract racism in education – A typology of teachers' anti-racist actions. *Race Ethnicity and Education*, 25:2, 192-211, DOI: 10.1080/13613324.2021.1890566
- Bangstad, S. & Døving, C. A. (2016). Hva er rasisme. Universitetsforlaget.
- Bangstad, S., Rønningen, N. M., Larsen, E. N., Sandset, T. & Massao, P. B. (2022) Kartlegging av rasisme og diskriminering i møte med Oslo kommune. KIFO Rapport 2022: 2. Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning
- Berjot, S., & Gillet, N. (2011). Stress and coping with discrimination and stigmatization. *Frontiers in psychology*, 2, 33.
- Birkelund, G. E., Rogstad, J., Heggebø, K., Aspøy, T. M. & Bjelland, H. F. (2014). Diskriminering i arbeidslivet – Resultater fra randomiserte feltekspertiment i Oslo, Stavanger, Bergen og Trondheim. *Sosiologisk tidsskrift*, 4/2014.
- Brody, G. H., Chen, Y. F., Murry, V. M., Ge, X., Simons, R. L., Gibbons, F. X., ... & Cutrona, C. E. (2006). Perceived discrimination and the adjustment of African American youths: A five-year longitudinal analysis with contextual moderation effects. *Child development*, 77(5), 1170-1189.
- Brondolo, E., Brady ver Halen, N., Pencille, M., Beatty, D., & Contrada, R. J. (2009). Coping with racism: A selective review of the literature and a theoretical and methodological critique. *Journal of behavioral medicine*, 32, 64-88.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol's too long: Consider the brief cope. *International journal of behavioral medicine*, 4(1), 92-100.
- Causey, D. L., & Dubow, E. F. (1992). Development of a self-report coping measure for elementary school children. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 21(1), 47-59.
- Clark, R., Anderson, N. B., Clark, V. R., & Williams, D. R. (1999). Racism as a stressor for African Americans: A biopsychosocial model. *American psychologist*, 54(10), 805.
- Coll, C. G., Crnic, K., Lamberty, G., Wasik, B. H., Jenkins, R., Garcia, H. V., & McAdoo, H. P. (1996). An integrative model for the study of developmental competencies in minority children. *Child development*, 67(5), 1891-1914.

- Council of Europe. (2020). Framework Convention for the Protection of National Minorities. Strasbourg, France: Council of Europe Publishing.
- Creswell, J. W., & Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into practice*, 39(3), 124-130.
- Dalen, K., Flatø, H. og Friberg, J. H. (2022) Hverdagsintegrering. En pilotundersøkelse om tillit, tilhørighet, deltakelse og diskriminering i innvandrerbefolkningen. Fafo-rapport 2022: 15. Oslo.
- Egge-Hoveid, K. (2018a). *Diskriminering*, i Dalgard (red.), Levekår blant norskfødte med innvandrerforeldre i Norge 2016. SSB Rapport 2018/20.
- Ellefsen, R., Banafsheh, A. & Sandberg, S. (2022). Resisting racism in everyday life: from ignoring to confrontation and protest. *Ethnic and Racial Studies*, 45(16), 435–457. <https://doi.org/10.1080/01419870.2022.2094716>
- Erdal, M. B., Bertelli, D., Kruse, M., Tjønn, M. H., Midtbøen, A. H., Brochmann, G., . . . Jensen, K. K. (2019). Citizenship, Participation and Belonging in Scandinavia. Results from a survey among young adults of diverse origins in Norway, Sweden and Denmark. PRIO Report. Oslo: PRIO.
- Fisher, C. B., Wallace, S. A., & Fenton, R. E. (2000). Discrimination distress during adolescence. *Journal of youth and adolescence*, 29(6), 679-695.
- Fladmoe, A., Nadim, M. & Birkvad, S. R. (2019). Erfaringer med hatytringer og hets blant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen. Institutt for samfunnsforskning (ISF) Rapport 2019:4.
- Greene, M. L., Way, N., & Pahl, K. (2006). Trajectories of perceived adult and peer discrimination among Black, Latino, and Asian American adolescents: patterns and psychological correlates. *Developmental psychology*, 42(2), 218.
- Hamre, K. (2017). *Diskriminering*, i Vrålstad og Wiggen (red.), Levekår blant innvandrere i Norge 2016. SSB Rapport 2017/13.
- Hansen, K. L. & Skaar, S. W. (2021). Unge samers psykiske helse: En kvalitativ og kvantitativ studie av unge samers psykososiale helse. Rapport for: Mental Helse Ungdom.
- Helakorpi, J., Lappalainen, S., & Sahlström, F. (2019). Becoming tolerable: subject constitution of Roma mediators in Finnish schools. *Intercultural Education*, 30(1), 51-67. <https://doi.org/10.1080/14675986.2018.1537671>
- Hessaa-Szwinto, S. H. H. (2023). Erfaringer med rasisme blant personer med opprinnelse fra Øst-Asia i Norge. *Norsk Sosiologisk Tidsskrift*, (1), 58-74.
- Jacob, G., Faber, S. C., Faber, N., Bartlett, A., Ouimet, A. J., & Williams, M. T. (2023). A systematic review of Black People coping with racism: Approaches, analysis, and empowerment. *Perspectives on Psychological Science*, 18(2), 392-415.
- Kivijärvi & Heino (2013). Ethnic minority youth and youth work in Finland: everyday anti-racism engendering empowering conditions. I Törrönen, Borodkina, Samoylova og Heino (red.). *Empowering social work: Research & practice*.
- Krieger N., Smith K., Naishadham D., Hartman C., Barbeau E.M. (2005). "Experiences of discrimination: validity and reliability of a self-report measure for population health research on racism and health." *Social Science & Medicine*. 2005; 61(7):1576-1596.

- Kristiansen, E. & Sonne, L. (2021). Idrettsglede for alle: Arbeid for mangfold og mot rasisme. *Skriftserien fra Universitetet i Sørøst-Norge* nr. 64-2021.
- Kunnskapsdepartementet. (2011). Det kan skje igjen: Rapport fra Kunnskapsdepartementets arbeidsgruppe om antisemittisme og rasisme i skolen.
- Larsen, E. N. & Di Stasio, V. (2019). Pakistani in the UK and Norway: different contexts, -similar disadvantage. Results from a comparative field experiment on hiring discrimination. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 47:6, 1201-1221, DOI: 10.1080/1369183X.2019.1622777
- Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Stress, Appraisal, and Coping*. New York: Springer Publishing Company.
- Leirvik, M. S., Hernes, V., Liødden, T., & Tronstad, K. T. (2021). Rasisme, diskriminering og tilhørighet blant utenlandsadopterte i Norge. NIBR rapport 2021:15.
- Likestillings- og diskrimineringsombudet. (2022). Kontroller uten kontroll. En kartlegging av etniske minoriteters møte med norsk politi, og en menneskerettighetsvurdering av lovverk og praksis.
- Lykke, N. (2005). Nya perspektiv på interseksjonalitet. *Kvinnovetenskaplig tidskrift*, (2–3): 7– 17.
- IMDi. (2014). Integreringsbarometeret 2013/2014. Innvandring og integrering – holdninger og erfaringer blant personer med innvandrerbakgrunn.
- McConahay, J. B., & Hough Jr, J. C. (1976). Symbolic racism. *Journal of social issues*, 32(2), 23-45.
- Mellor, D. (2004). Responses to racism: A taxonomy of coping styles used by Aboriginal Australians. *American journal of orthopsychiatry*, 74(1), 56-71.
- Metzner, F., Adedeji, A., Wichmann, M. L. Y., Zaheer, Z., Schneider, L., Schlachzig, L., ... & Mays, D. (2022). Experiences of discrimination and everyday racism among children and adolescents with an immigrant background—Results of a systematic literature review on the impact of discrimination on the developmental outcomes of minors worldwide. *Frontiers in psychology*, 13, 805941.
- Midtbøen, A. H. (2013). Determining discrimination. A multi-method study of employment discrimination among descendants of immigrants in Norway. PhD dissertation, University of Oslo.
- Midtbøen, A. H. (2021). Strukturell rasisme i en strukturelt inkluderende velferdsstat? *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 62(1), 106-115.
- Midtbøen, A. H. & Rogstad, J. (2012). *Diskrimineringens omfang og årsaker. Etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv*. ISF Rapport 2012:1.
- Moe, V. & Døving, C. A. (2022). *Diskriminerings erfaringer blant muslimer i Norge*. HL-senteret og Likestillingssenteret KUN.
- Moos, R. H. (2002). Life stressors, social resources, and coping skills in youth: Applications to adolescents with chronic disorders. *Journal of adolescent health*, 30(4), 22-29.
- Naimy, Z., Grytten, J., Monkerud, L., & Eskild, A. (2013). Perinatal mortality in non-western migrants in Norway as compared to their countries of birth and to Norwegian women. *BMC Public Health*, 13, 1-8.
- Norsk Folkehjelp (2016). Antirasisme-utfordringen.

- NOU 2017:2. Integrasjon og tillit. Langsiktige konsekvenser av høy innvandring.
- Ogbu, J. U. (1987). Variability in minority school performance: A problem in search of an explanation. *Anthropology & Education Quarterly*, 18(4), 312-334.
- Pascoe, E. A., & Smart Richman, L. (2009). Perceived discrimination and health: A meta-analytic review. *Psychological Bulletin*, 135(4), 531-554. doi:10.1037/a0016059
- Pachter, L. M., Bernstein, B. A., Szalacha, L. A., & Coll, C. G. (2010). Perceived racism and discrimination in children and youths: An exploratory study. *Health & social work*, 35(1), 61-69.
- Proba. (2023). *Evaluering av handlingsplaner mot antisemittisme 2016–2023*. Rapport 2023-11. Hentet fra: <https://proba.no/rapport/evaluering-av-handlingsplaner-mot-antisemittisme-2016-2023/>
- Rambøll (2022). Kommunenes arbeid mot rasisme og diskriminering på grunn av etnisitet eller religion.
- Rastas, A. (2009). Racism in the everyday life of Finnish children with transnational roots. *Barn–forskning om barn og barndom i Norden*, 27(1).
- Rosenbloom, S. R., & Way, N. (2004). Experiences of discrimination among African American, Asian American, and Latino adolescents in an urban high school. *Youth & Society*, 35(4), 420-451.
- Roth, S., & Cohen, L. J. (1986). Approach, avoidance, and coping with stress. *American psychologist*, 41(7), 813.
- Sanders Thompson, V. L. (2006). Coping responses and the experience of discrimination 1. *Journal of Applied Social Psychology*, 36(5), 1198-1214.
- Scott Jr, L. D. (2003). The relation of racial identity and racial socialization to coping with discrimination among African American adolescents. *Journal of Black Studies*, 33(4), 520-538.
- Skorgen, T., Ikdahl, I. & Berg-Nordlie, M. (2022). Rasisme. Store norske leksikon. URL: <https://snl.no/rasisme>
- Sørbye, I. K., Stoltenberg, C., Sundby, J., Daltveit, A. K., & Vangen, S. (2014). Stillbirth and infant death among generations of Pakistani immigrant descent: a population-based study. *Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica*, 93(2), 168-174.
- Taylor T. R., Kamarck T.W., Shiffman S. (2004). "Validation of the Detroit area study discrimination scale in a community sample of older African American adults: the Pittsburgh healthy heart project." *International Journal of Behavioral Medicine*. 2004; 11:88–94.
- Unicef. (2022). U-report Norge: Hva mener barn og unge om rasisme?
- Wollscheid, S., Lynnebakke, B., Kindt, M. T., Karlstrøm, H., & Fossum, L. W. (2022). *Konsekvenser av rasisme og diskriminering for integrering innen utdanning: En kunnskapsoversikt*. NIFU-rapport, 2022:22.